

Heidi Poutanen & Virve Verkka

**”LASTENSUOJELUN LÄHITYÖNTEKIJÄ ON KUIN
LOTTOVOITTO”**

**Huostaan otettujen lasten vanhempien kokemuksia
tuen saannista ja sen tarpeesta lastensuojelun
lähityöntekijä –hankkeen näkökulmasta**

Copyright © tekijät
ja Laurea-ammattikorkeakoulu

ISSN 1796-7235
ISBN 978-951-799-124-7

Vantaa 2007

Heidi Poutanen
Virve Verkka

"Lastensuojelun lähityöntekijä on kuin lottovoitto" Huostaanotettujen lasten vanhempien kokemuksia tuen saannista ja sen tarpeesta lastensuojelun lähityöntekijä –hankkeen näkökulmasta

Vuosi 2006

Sivumäärä 137

Tämän opinnäytetyönä toteutettavan tutkimuksen tarkoituksena on selvittää huostaanotettujen lasten vanhempien kokemuksia sosiaalisesta tuesta. Päättökysongelmana on tarkastella huostaanotettujen lasten vanhempien kokemuksia tuen saannista ja sen tarpeesta. Opinnäytetyömme liittyy Lahden kaupungin lastensuojelun lähityöntekijä –hankkeeseen. Lähityöntekijänä toimii sosionomi (AMK), joka työskentelee sosiaalityöntekijän työparina. Yksi lähityöntekijän työtehtäväkokonaisuus on huostaanotettujen lasten vanhempien kanssa työskentely. Tutkimuksemme tulosten perusteella voidaan kehittää tätä työtehtäväkokonaisuutta.

Tutkimuksemme taustojen kartoittamiseksi työssä tarkastellaan huostaanottokriisiä ja lähityöntekijä –hanketta ilmiöinä. Tämän lisäksi tutkimuksen viitekehyksessä käsitellään vanhemmuutta ja sen tukemista lastensuojelutyön näkökulmasta. Laadullinen tutkimus rakentuu fenomenologisen lähestymistavan ja holistisen ihmiskäsityksen varaan. Menetelmänä käytettiin teemahaastattelua, joka toteutettiin haastattelemalla kymmentä huostaanotettujen lasten vanhempaa. Tutkimuksemme lähtökohtana ovat huostaanotettujen lasten vanhempien kokemukset. Haastatteluaineisto analysoitiin fenomenologisen analyysimenetelmän avulla. Näin pyrittiin luomaan kuvaileva ja luotettava selvitys vanhempien kokemuksista.

Tutkimuksen keskeisenä tuloksena on huostaanotettujen lasten vanhempien selkeä sosiaalisen tuen tarve. Vanhemmat kokivat tarvitsevansa tukea huostaanotosta selviytymiseen. Vanhemmat kuvasivat sosiaalityöntekijältä saamaansa tukea riittämättömäksi. Vanhempien kokemuksissa työskentely lähityöntekijän kanssa miellettiin varsinaiseksi tueksi. Lähityöntekijän tuki voidaan vanhempien kokemusten perusteella määritellä emotionaaliseksi tueksi, joka näyttäytyi aitona välittämisenä, kannustamisena ja henkisenä tukena. Sosiaalityöntekijän rooli on tukea vanhempia kokonaisvaltaisesti. Vanhempien emotionaalinen tukeminen on usein sosiaalityöntekijöille haasteellista, huostaanotosta syntyneiden negatiivisten tunnelatausten vuoksi. Tästä johtuen lähityöntekijällä onkin erityisen tärkeä rooli vanhempien emotionaalisisessa tukemisessa.

Asiasanat: biologinen vanhempi, huostaanotto, lastensuojelun lähityöntekijä, sosiaalinen tuki, fenomenologia

LAUREA POLYTECHNIC
Järvenpään Laurea

ABSTRACT

Degree Program In Social Services

Bachelor of Social Services

Heidi Poutanen

Virve Verkka

“As good as winning in lottery”: How parents of children taken into custody experience the support they receive and the demand of it from the point of view of “The operative worker in child protection –project”.

Year 2006

Pages 137

This thesis aims at finding out how parents of children taken into custody experience the social support they have received. The main problem to be studied is the experiences and demand of the support. The thesis is connected to Lahti town project called “The operative worker in child protection”. The operative workers are BSc. level professionals from universities of applied sciences and together with other social workers they form pairs in child protection work. An important part of the operative worker’s job is to cooperate with the parents of the children that are taken into custody. The results achieved from this study aim at developing this work.

The phenomena of operative worker’s tasks and crisis connected to the process of taking a child into custody are examined as the background of the study. In addition, the study is based on parenthood and supporting it from the angle of child protection. The qualitative study exploits phenomenology and is based on a holistic view of human being. Theme interviews were used. In total ten parents, whose children had been taken into custody, were interviewed. Their experiences formed the starting point of the study. The material was analysed with the help of phenomenological methods. Thus a descriptive and reliable analysis of the parents’ experiences was achieved.

The most essential result of the study is that there seems to be a clear demand for social support to parents when their children are taken into custody. The parents feel they need support to manage the situation. Also, they felt that the support they got from social workers was insufficient. Cooperation with the operative worker was seen as actual support. According to the parents, this support was emotional, genuine care, motivation and mental support. The role of the social worker is to give holistic support to the parents. To give emotional support for the parents is often challenging for the social workers due to the heavy, negative feelings created in the process of taking a child into custody. This makes the role of the operative worker especially

important in the emotional support of the parents. Key words: biological parent, custody, the operative worker in child protection, social support, phenomenology

SISÄLLYS

JOHDANTO	9
1 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHTIEN PAIKANTAMINEN	10
2 VANHEMMUUDEN JA LASTENSUOJELUN NÄKÖALOJA	12
2.1 Vanhemmuuden ulottuvuudet	14
2.2 Huostaanotto	15
2.3 Lapsen etu vastaan vanhempien etu lastensuojelussa	17
3 HUOSTAANOTETTUIJEN LASTEN VANHEMPIEN TUKEMINEN	20
3.1 Huostaanotto vanhemman kriisinä	20
3.1.1 Huostaanottokriisin sokkivaihe	21
3.1.2 Huostaanottokriisin reaktiovaihe	21
3.1.3 Huostaanottokriisin käsittelyvaihe	22
3.1.4 Huostaanottokriisin uudelleensuuntautumisvaihe	22
3.2 Vanhempien tukeminen lapsen ja vanhemman etua turvaamassa	23
3.3. Sosiaalityöntekijä huostaanotettujen lasten vanhempien tukena	24
3.4 Sosiaalisen tuen muodot vanhempien tukea määrittämässä	25
3.5 Tuen ja kontrollin yhdistelmä vanhempien tukemisessa	25
4 HUOSTAANOTETTUIJEN LASTEN VANHEMPIEN TUKEMINEN LASTENSUOJELUN LÄHITYÖNTEKIJÄ -HANKKEEN NÄKÖKULMASTA	28
4.1 Lastensuojelun lähityöntekijä -hanke	28
4.2 Lähityöntekijä huostaanotettujen lasten vanhempien tukena	29
4.3 Sosionomi lähityöntekijänä	30
5 AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA	31
6 TUTKIMUSONGELMA JA AIHEEN RAJAUS	33
7 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	34
7.1 Aineistonkeruutapana teemahaastattelu	34
7.2 Haastattelujen esivalmistelut	35
7.3 Haastattelujen toteutus	36
7.4 Haastateltavien vanhempien kohtaaminen	37
8 TUTKIMUKSEN ANALYYSIMENETELMÄT	40
8.1 Analyysimetodina fenomenologia	40
8.1.1 Fenomenologinen merkitysteoria	41
8.1.2 Fenomenologista tutkimusta ohjaavat tutkimuksen tarkoitus, ihmiskäsitys sekä kokemuksista koostuva aineisto	41

8.2 Fenomenologisen psykologian analyysi	43
8.2.1 Sulkeistaminen analyysin ensimmäisenä vaiheena	43
8.2.2 Merkitysyksiköt analyysin toisena vaiheena	44
8.2.3 Tiivistäminen analyysin kolmantena vaiheena	45
8.2.4 Yksilökohtainen merkitysverkosto analyysin neljäntenä vaiheena	46
8.2.5 Yleinen merkitysverkosto analyysin viidentenä vaiheena	47
9 YDINLÖYDÖT HUOSTAANOTETTUJEN LASTEN VANHEMPIEN TUEN KOKEMUKSISTA	49
9.1 Vanhempien kokemuksia sosiaalityöntekijästä tuen antajana	49
9.1.1 Kokemus ajan puutteesta ja tiedon vähäisyydestä	50
9.1.2 Kokemus emotionaalisen tuen riittämättömyydestä	52
9.1.3 Sosiaalityöntekijän haasteellinen rooli vanhempien tukijana	53
9.1.4 Vanhempien kehitysehdotuksia sosiaalityöntekijän tuelle	55
9.2 Vanhempien kokemuksia lähityöntekijästä tuen antajana	56
9.2.1 Kokemuksia lähityöntekijästä keskusteluapuna ja tiedon antajana	57
9.2.2 Kokemukset lähityöntekijästä aitona välittäjänä	58
9.2.3 Lähityöntekijän rooli perheen tukijana sekä tiedon tuottajana sosiaalityöntekijälle	59
9.2.4 Lähityöntekijän tukea toivotaan heti huostaanoton jälkeen	61
9.2.5 Vanhempien kehitysehdotuksia lähityöntekijän tuelle	63
9.3 Vanhempien ajatuksia vertaistukiryhmän perustamisesta	63
9.4 Vanhempien kokemuksia lähiverkoston ja sosiaalipalveluiden tuesta	65
10 HUOSTAANOTETTUJEN LASTEN VANHEMPIEN TUEN KOKEMUKSISTA JOHDETUT TULKINNAT	67
10.1 Tutkimustuloksista johdetut merkitysverkoston tyypit	67
10.1.1 On hyväksynyt huostaanoton -tyyppi	67
10.1.2 Ei ole hyväksynyt huostaanottoa -tyyppi	69
10.1.3 Epävarma huostaanoton hyväksymisestä -tyyppi	70
10.1.4 Huostaanoton hyväksymisen yhteys vanhempien kokemuksiin tuesta	72
10.2 Vanhempien kokemukset tuesta suhteutettuna tuki-kontrolliyhdistelmään	73
10.2.1 Sosiaalityöntekijän kontrollipainotteinen tuki	74
10.2.2 Lähityöntekijän voimaannuttava tuki	75
11 YHTEENVETOA JA POHDINTAA	77
11.1 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys	78
11.2 Johtopäätökset	81
11.3 Opinnäytetyöprosessin pohdinta ja jatkotutkimusaiheet	83

LÄHTEET	86
LIITTEET	93
Liite 1. Saatekirje vanhemmille	94
Liite 2. Teemahaastattelurunko	95
Liite 3. Tutkimusluvut	97

JOHDANTO

Tutkimuksemme toteutetaan Lahden kaupungin lastensuojelun lähityöntekijä -hankkeeseen, jonka yhtenä työskentelymuotona ovat huostaanotettujen lasten vanhempien tapaamiset. Hankkeen tavoitteena on luoda selkeä työskentelymalli vanhempien kanssa työskentelyyn huostaanoton yhteydessä. Tässä hankkeen kehitysvaiheessa koimme tarpeelliseksi selvittää huostaanotettujen lasten vanhempien ajatuksia ja kokemuksia tuen saannista. Tutkimuksemme tavoitteena on avata uusia näkökulmia lastensuojelutyön kehittämiseen, jotta se huomioisi mahdollisimman hyvin asiakkaiden tarpeet ja pystyisi vastaamaan niihin. Opinnäytetyömme tuo haastatteluiden kautta tutkittua tietoa huostaanotettujen lasten vanhempien kanssa työskentelystä, jonka avulla voidaan arvioida lähityöntekijä -hankkeen onnistumista.

Tutkimuksemme tarkoituksena on selvittää ja kuvailla, minkälaista sosiaalista tukea huostaanotettujen lasten vanhemmat ovat saaneet ja minkälaista tukea vanhemmat kokevat tarvitsevänsä. Opinnäytetyömme tavoitteena on tuoda esille huostaanotettujen lasten biologisten vanhempien ääni ja heidän kokemuksensa sosiaalisen tuen tarpeesta, jotta lastensuojelun lähityöntekijän työskentelymallia voidaan kehittää entistä enemmän vanhempien tarpeita vastaaviksi. Vanhempien kokemusten huomioiminen luo työskentelyyn suunnitelmallisuutta ja laatua.

Huostaanotettujen lasten vanhempien kokemuksia tarkastelemme kvalitatiivisesti, pyrkimyksenä kuvailu ja ymmärtäminen. Aineistoa on kerätty haastattelujen avulla ja niiden analyysia ohjaa fenomenologinen lähestymistapa. Tutkimuksessamme hyödynnettävän fenomenologisen analyysimenetelmän olennaisena piirteenä voidaan pitää tutkittavien oman kokemusmaailman kunnioittamista. Tutkimuksen taustojen kartoittamiseksi työssä tarkastellaan huostaanottokriisiä ja lähityöntekijä –hanketta ilmiöinä. Tämän lisäksi käsitellään huostaanotettujen lasten vanhempien tukemista. Keskeisiä työssä ovat biologiseen vanhemmuuteen, huostaanottoon, sosiaaliseen tukeen, lastensuojelun lähityöntekijään sekä fenomenologiaan liittyvät käsitteet. Empiiristen osioiden tarkasteluun kuuluvat olennaisina osina paitsi varsinaiset tutkimusaineistot myös analyysimenetelmien ja aineistojen kuvaukset sekä luotettavuuteen liittyvät tarkastelut. Lopuksi pohdimme tutkimusta, siitä saatuja tuloksia sekä niiden antia opinnäytetyön ulkopuolelle.

Tutkimustehtävämme on hyvin haastava ja aiheena erityisen herkkäluonteinen. Tutkimuksessa huomioimme, että huostaanotettujen lasten vanhempien kokemukset tulevat aina olemaan alkuperäisempiä ja täydempiä, kuin tutkimuksemme käsitys niistä. Pyrkimyksenämme on kuitenkin välittää vanhempien kokemuksia mahdollisimman aitoina ja todellisina. Toivomme, että tutkimuksemme tuottaa uutta näkökulmaa huostaanotettujen lasten vanhempien elämämaailmasta.

1 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHTIEN PAIKANTAMINEN

Opinnäytetyömme aiheen idea muodostui valinnaisen harjoittelun yhteydessä Lahden kaupungin lastensuojelun lähityöntekijä -hankkeessa. Lähityöntekijä -hanke pyrkii kehittämään lastensuojeluun sosiaalityöntekijän ja amk-sosionomin välille uudentyyppisen työskentelymallin. Uusi palvelukokonaisuus vastaa nykyistä paremmin ja kokonaisvaltaisemmin lastensuojelun asiakasperheiden monimuotoisiin tarpeisiin. Yksi lähityöntekijän työtehtäväkokonaisuus on huostaanotettujen lasten vanhempien tukeminen. Tähän osa-alueeseen liittyen tuli lähityöntekijä -hankkeen edustajilta ehdotus opinnäytetyön aihealueeksi. Yhteistyötahojamme opinnäytetyöprosessissa ovat sosiaalityöntekijä ja sosiaalityöntekijä. Lähityöntekijä -hankkeessa on kaupungin lisäksi mukana Verso eli Päijät-Hämeen ja Itä-Uudenmaan sosiaalialan osaamiskeskus, jonka yhteistyötahoja opinnäytetyöllemme ovat Verson projektipäällikkö ja tutkija.

Suuntaudumme opinnoissamme lastensuojeluun, joten opinnäytetyön aiheen valinta tältä sosiaalialan alueelta oli luonnollinen valinta. Erityisesti meitä on kiinnostanut sosionomin työtehtävien kehitys työelämässä, joten lastensuojelun lähityöntekijä -hanke tarjosi meille ihanteellisen toimipaikan kerätä kokemusta yleisesti lastensuojelusta sekä mahdollisuuden olla mukana kehittämässä sosionomin työnkuvaa sosiaalityöntekijän työssä. Koemme lähityöntekijä -hankkeen tärkeäksi ja mielestämme opinnäytetyöllämme on suuri merkitys työn kehittämiseksi. Opinnäytetyömme aihe syventää tietämystämme huostaanotettujen lasten vanhempien tukemisestä tutkimuksemme viitekehyksen kautta sekä tuottaa tutkimuksellista tietoa huostaanotettujen lasten vanhempien ajatuksista ja kokemuksista. Koemme tutkimuksen aiheen haastavaksi ja mielenkiintoiseksi sekä välttämättömäksi palvelurakenteen ja toimintamallin kehittämiseksi.

Kiinnostuksemme huostaanotettujen lasten vanhempien tukemiseen nousee aiheen ajankohtaisuudesta. Lisääntyneiden huostaanottojen myötä lastensuojelutyössä on jouduttu etsimään uusia ratkaisuja huostaanottojen aiheuttamalle kuormittavuudelle. Työmme on saanut innoitusta myös huostaanotettujen lasten vanhempien tuen kokemuksista käsittelevän kvalitatiivisen tutkimustiedon vähäisyydestä sekä kiinnostuksestamme vanhempien kokemuksista kohtaan. Huostaanotettujen lasten vanhemmat jäävät usein tukiverkoston ulkopuolelle. Huolimatta siitä, tapahtuu huostaanotto yhteisymmärryksessä vanhempien kanssa vai tahdonvastaisesti, on prosessi aina kriisi koko perheelle. Kodin ulkopuolelle sijoitetun lapsen tukemisesta vastaa sosiaaliviranomaiset ja sijaishuolto. Sen sijaan huostaanotetun lapsen vanhemmilla voi olla vaikeuksia löytää ympärilleen tukiverkostoa. Jotkut vanhemmat hakevat aktiivisesti apua, mutta on muistettava, että huostaanotto on vanhemmille kriisi ja myöskin shokkitilanne ja tässä on olemassa se vaara, että vetäydytään ja jäädytään sosiaalisen verkoston ja sosiaalisen tuen ulkopuolelle.

Päihde- ja mielenterveysongelmien lisääntyminen yhteiskunnassa näkyy selvästi huostaanotto-tilastoissa. Lastensuojeluasiakkuudet ja huostaanotot ovat nykypäivänä lisääntyneet. Tästä kertoo kuntien Stakesille ilmoittamat tilastovuotta 2005 koskevat lastensuojelutiedot, joiden mukaan vuonna 2005 oli kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia yli 15 000, joista yli 9 000 on huostaanotettuja lapsia. Huostaanottojen määrä lisääntyy vuosittain 1-6 prosenttia. (Lastensuojelu 2005.) Huostaanotettujen lasten määrän kasvaessa lisääntyy myös niiden vanhempien lukumäärä, joiden lapsi on sijoitettu perheen ulkopuolelle. Huostaanotettujen lasten vanhemmat saattavat kokea uhkaa, pelkoa ja yksinäisyyttä. Pelko saattaa estää vanhempien avun hakemista. Luottamusta viranomaisiin ei vanhemmilla ehkä ole, ja tuen ja kontrollin yhdistäminen vanhempien kanssa työskennellessä on viranomaisistakin usein vaikeaa. Lähityöntekijän kautta saatava tuki voikin olla huomattavan tärkeää huostaanotettujen lasten vanhempien kannalta.

Tutkimuksemme keskipisteenä ovat huostaanotettujen lasten vanhemmat. Tutkimuksen viitekehityksessä pääasialliset teemat ovat huostaanotto vanhemman kriisinä, huostaanotettujen lasten vanhempien tukeminen sekä lähityöntekijän toimintamalli vanhempien tukemiseksi. Nämä

olemme valinneet tarkastelumme kohteeksi, koska ne ovat näkökulmia, joiden avulla ymmärrämme vanhempien tukemiseen vaikuttavia taustatekijöitä.

Esittelemme biologisen vanhemmuuden, huostaanoton, lastensuojelun lähityöntekijän ja sosiaalisen tuen merkitystä erityisesti lastensuojelun näkökulmasta. Biologisessa vanhemmuudessa olemme kiinnostuneita sen merkityksestä ja asemasta yhteiskunnallisessa kontekstissa. Yhteiskunnalla on tietyt kriteerit riittävän vanhemmuuden määrittelylle. Jos riittävän vanhemmuuden kriteerit eivät täyty, on lastensuojelun viranomaisilla velvollisuus puuttua perheen tilanteeseen. Tätä kautta määrittyy tutkimuksemme toinen tärkeä käsite eli huostaanotto. Huostaanotto on lastensuojelun viimesijaisin interventio lapsen edun turvaamiseksi. Vanhempi säilyy tällöin lapsensa huoltajana, mutta hänen päätösvaltaansa ja oikeuksiaan lasta kohtaan joudutaan rajoittamaan. Huostaanotto merkitsee vanhemmalle aina kriisiä.

Kuvailemme kriisiä huostaanotosta aiheutuvana ilmiönä, jolla on samanlaiset ominaisuudet ja vaiheet kuin millä tahansa muullakin ihmisen elämää kohtaavalla kriisillä. Huostaanottokriisistä selviytymiseen jokainen vanhempi tarvitsee tukea. Vanhempien tuen eri muotojen selventämiseksi kaipasimme selkeää määritelmää tuelle. Käsittelemme vanhempien tukemista sosiaalisen tuen kautta, joka on myös yksi tutkimuksemme viitekehyksen keskeisistä käsitteistä. Huostaanottokriisissä vanhempia tulisi tukea kokonaisvaltaisesti ja juuri sosiaalisen tuen kautta tämä on mahdollista. Tarkastelemme tutkimuksessamme lähityöntekijä –hanketta työmuotona, jossa lähityöntekijä toteuttaa sosiaalista tukea vanhempien tukemiseksi. Näin ollen tutkimuksen keskeiset käsitteet nivoutuvat yhteen aiheemme teemojen kanssa. Tutkimuksemme käsitteelliset koordinaatit eivät ole teoreettisessa mielessä tarkkarajaisia tai selkeitä, mutta yhdessä ne muodostavat kuitenkin tutkimuksemme viitekehyksen. Tästä viitekehyksestä käsin rakennamme pohjaa vanhempien kokemusten välittämiselle.

2 VANHEMMUUDEN JA LASTENSUOJELUN NÄKÖ-ALOJA

Viime vuosikymmenien yhteiskunnalliset muutokset ovat heijastuneet lapsiperheiden elämään monin eri tavoin. Yhteiskuntamme kehitys on ollut nopeaa ja mennyt monilla alueilla parempaan suuntaan. Esimerkiksi tietoisuus lasten oikeuksista ja lasten kehitystä sekä hyvinvointia tukevista olosuhteista on lisääntynyt. Tästä huolimatta yhä useampi lapsi voi aiempaa huonommin. Julkisuudessa esiintyy paljon keskustelua lasten ja nuorten pahoinvoinnista. Lastensuojelun tarve on myös lisääntynyt huomattavasti, joten perheissäkään ei voida hyvin. Tämän näkemyksen vahvistaa Järventie (2001, 37), joka toteaa, että Suomessa on hiljattain julkaistu joukko tutkimuksia, jotka osoittavat samansuuntaisesti, etteivät lasten ja perheiden asiat ole yhteiskunnassamme hyvin.

Helsingin sosiaaliviraston kehittämiskonsultti Irma Maikkula (2005) kertoo, että uusia huostaanottoja tehdään Helsingissä vuosittain yli 350. Maikkulan mukaan huostaanottojen taustalla on suurimpana tekijänä vanhempien päihteiden käyttö sekä toiseksi suurimpana syynä mielen-terveysongelmat. Myös Stakesin kehittämispäällikkö Salla Säkkinen (2006) näkee alkoholin olevan usein huostaanottojen takana. Hän uskoo lisääntyneen alkoholin käytön ja alkoholiveron alennuksen olevan yksi asia, joka näkyy vaikeimpien lastensuojelutilanteiden kasvussa. Säkkinen huomauttaa myös laman vaikutusten näkyvän vielä nyt teini-iässä olevien ongelmassa. Pienten lasten huostaanottojen kohdalla kyse on usein vanhempien päihteidenkäytöstä, mutta nuorten kohdalla myös heidän omastaan.

Myös Lahdessa huostaanottojen määrä on lisääntynyt viimeaikoina. Erityisesti kiireellisten huostaanottojen määrä on kasvanut rajusti. Etelä-Suomen Sanomat kertoo, että vuoden 2005 aikana tehtiin kaikkiaan 53 kiireellistä huostaanottopäätöstä. Edellisenä vuonna näitä tapauksia oli 25. Lahden kaupungin sosiaali- ja terveystoimen lastensuojelupäällikkö Päivi Lahti (2005) kuitenkin huomauttaa, että kiireellisten huostaanottojen määrä vaihtelee voimakkaasti vuosittain. Vuonna 2003 tapauksia kirjattiin 43. Osa kiireellisistä huostaanotoista päätty varsinaisiksi huostaanotoiksi, jotka yleensä ovat pitkäaikaisia. Lahdessa tehtiin varsinaisia huostaanottoja 2005 vuoden aikana 45, joka on neljänneksen enemmän kuin vuosi sitten. Lahti toteaa, että sama huolestuttava suuntaus on nähtävissä valtakunnallisestikin. Hänen mukaansa huostaanotot johtuvat useimmiten vanhempien sekä nuorten päihteiden käytöstä. Lahti mainitsee myös, että päihteet ovat olleet huostaanottojen keskeinen syy jo vuosikaudet, mutta ei ainoa. Hän muistuttaa, että huostaanotto on aina monen tekijän summa. Etelä-Suomen Sanomien artikkelissa myös Lahden kaupungin sosiaali- ja terveystoimen johtava sosiaalityöntekijä Leena Tiihonen (2005) ottaa kantaa lastensuojeluasiakkuuksien kasvuun toteamalla, että Lahdessa ongelma on samantyyppinen kuin muissakin suurissa kaupungeissa. Tiihonen mainitsee päihteiden lisäksi myös mielen-terveysongelmien ja vanhempien vastuuttomuuden olevan osatekijöitä monissa huostaanottotapauksissa. Hän tähdentää, ettei ole riittävän vahvaa vanhemmuutta, eivätkä vanhemmat uskalla asettaa lapsilleen rajoja. Tiihosen mukaan nykypäivän nuoret aikuiset haluavat välttämättä ottaa aikaa itselleen ja se tietysti näkyy myös lisääntyneissä huostaanoton määrissä.

Suomen lainsäädäntö määrittelee vanhemmat päävastuullisiksi lapsistaan (Taskinen 2001, 11). Vanhemmuuden rooli kestää koko elämän. Vanhemmuus on välttämätöntä lapsen kehitykselle, mutta se nähdään myös yhteiskunnallisesti tärkeänä tehtävänä. Siksi myös vanhemmuuden tukeminen on yhteiskunnallinen tehtävä. Yhteiskunnallista tilannettamme kuvastaa nopea ja monenlainen muutos ja myös kasvatus ja vanhemmuus ovat muutostilanteessa. Lapsen kanssa toimii aikuisia, jotka kaikki ovat osaltaan muovaamassa lapsen kehitystä. Vanhemmat eivät ole kasvatusasioissa aivan yksin vaan apua on myös tarjolla yhteiskunnan suunnalta. Jos van-

hemmuus ei ole riittävää, tulee yhteiskunnan puuttua lapsen elämään. (Rousu & Helminen 2001, 3.)

Suomalaisissa tiedotusvälineissä on viime aikoina tuotu esiin väite, että vanhemmuus on hukassa. Vanhemmat eivät kykene asettamaan rajoja lapsilleen ja tästä on seurauksena se, että lapset tuntevat olonsa turvattomaksi. Kadonnut vanhemmuus on varsin tunnelatautunut mielikuva, jonka vuoksi se vaatiikin perustelua. Tommy Hellsten (2001, 9-17) tuo teoksessaan "Vanhemmuus -vastuullista vallankäyttöä", esiin voimakkaan puheenvuoron vanhemmuudesta. Hän toteaa, että sitoutuneisuus vanhemmuuteen on menettämässä arvoaan, joka on johtanut yhä syvenevään lasten ja nuorten heitteillejättöön. Hellsten väittää, että yhteiskunnassamme on vallinnut pitkään taipumus ja tarve delegoida vastuuta lasten kasvatuksesta yhteiskunnalle. Samalla Hellsten kuitenkin toteaa, että jokaisessa vanhemmassa on pohjimmiltaan halu suhtautua vanhemmuuteensa vakavasti ja että yhteiskunnan tehtävänä on tukea heitä siinä. Täydellisiä vanhempia ei ole olemassa. Keskenäisyyden tunnustaminen on aikuiselle vaikeaa, mutta juuri siitä kumpuaa aito ja hyvä vanhemmuus. (ks. myös Rousu & Helminen 2001, 3.)

Lastensuojelu on työtä lasten ja perheiden hyväksi. Lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija erityiseen suojeluun (Lastensuojelulaki 1983/683, 1 §). Lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen oikeudet vaikuttamalla yleisiin kasvuoloihin, tukemalla huoltajia lasten kasvatuksessa sekä toteuttamalla perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua (Lastensuojelulaki 1983/683, 2 §). Lastensuojelua tarvitaan silloin kun lapsen terve kehitys ja hyvinvointi ovat vaarassa. Syynä tähän tarpeeseen voivat olla kodin olosuhteet tai lapsen oma käytös. Lapsia ja heidän perheitään pyritään tukemaan ensisijaisesti siten, että lapset voivat kasvaa ja kehittyä turvallisesti kotonaan. Lastensuojelu jakautuu avohuollon palveluihin, huostaanottoon ja sijaishuoltoon.

Päivi Kähkönen (1991) toteaa tutkimuksensa esipuheessa, että sosiaalityön kehittämisen ja lastensuojelun asiakasperheiden uusiutuvien ongelmien ehkäisemisen kannalta olisi oleellista selvittää, mitkä ovat suurimmat puutteet palveluiden toimivuudessa. Keskeistä on pohtia, mitkä ovat sosiaalitoimen mahdollisuudet perheiden tukemisessa huostaanoton vaihtoehdona tai huostaanoton yhteydessä sekä erityisesti huostaanoton jälkeen. Kansanedustaja Päivi Räsänen (2002) kuitenkin korostaa, että sosiaalitoimi ei kykene yksin ratkaisemaan vanhemmuuden ja perheiden ongelmaa vaan lastensuojelunäkökulma ja vanhemmuuden tukeminen tulisi ottaa nykyistä vakavammin huomioon myös muun lainsäädännön alueella. Myös Hellsten (2001) ajattelee asiasta samansuuntaisesti. Hän huomauttaa, että poliittisia päättäjiä pitää painostaa sellaisen yhteiskunnan luomiseen, jossa vanhemmat saavat todellista tukea vanhemmuuden toteuttamisessa. Vanhempia ei tueta siten, että heiltä otetaan heille kuuluva vastuu pois. Se tapahtuu siten, että heitä tuetaan kaikin tavoin heille kuuluvassa tehtävässä.

Julkisessa keskustelussa on jo pitkään ilmaistu huolta vanhemmuudesta ja lapsuudesta. Yhteiskunnassamme käydään vilkasta keskustelua perheiden pahoinvoinnista sekä lastensuojelun lisääntyneestä tarpeesta. Esimerkiksi valtiotieteen lisensiaatti Anne Koponen (2006) ottaa kantaa näihin lastensuojelutyön polttaviin kysymyksiin. Hän toteaa väitöksessään, että huostaanoton kynnyks on Suomessa liian korkea. Koponen tutki noin 90 helsinkiläislasta, jotka olivat altistuneet sikiöaikana joko alkoholille tai huumeille. Koposen mukaan lastensuojelussa määritetyt lasten oikeudet eivät toteutuneet tutkimuksessa mukana olleiden lasten kohdalla. Sikiöaikaisen altistuksensa lisäksi lapset olivat joutuneet elämään vuosia turvattomissa oloissa biologisissa perheissään. Lapset olivat kokeneet perheissään esimerkiksi laiminlyöntiä, väkivaltaa ja hyväksikäyttöä. Tutkimuksen mukaan lapsen sosioemotionaalinen kehitys on sitä heikompi mitä enemmän vaikeita elämäkokemuksia hän on joutunut kokemaan (Koponen 2005, 79–80). Vain yksi tutkimuksessa mukana olleista lapsista oli huostaanotettu heti syntymänsä jälkeen ja sijoitettu pitkäaikaiseen perhehoitoon. Koponen esittääkin, että päätös pitkäaikaisesta huos-

taanotosta tehdään yhteiskunnassamme vasta viime tipassa, kun avohuollon tukitoimista ei ole enää apua. Huonojen kotilojen vuoksi lapset oireilivat voimakkaasti sijoituspaikkaan tullessaan. Vähiten oireilivat Koposen mukaan lapset, jotka oli huostaanotettu heti syntymänsä jälkeen. (Koponen 2006.)

Myös Lapin lääninhallituksen jäsen ja sosiaalityöntekijä Unto Matinlompola (2002, 33) kritisoi vanhempien päihdeongelmien hoitoa lasten psyykkisen tasapainon kustannuksella. Jokaisen lastensuojelutyötä tekevän tulisi kuitenkin muistaa perustehtävänsä. Kun perustehtävä työstehtään terävimpään pisteeseen, on siinä pisteessä lapsi keskiössä. Vanhempia voidaan käyttää jopa välineellisesti lastensa auttamisessa, mutta tilanne ei saisi mennä toisin päin. Kun työskentely aloitetaan, on lapsi ensimmäinen auttamisen kohde. Kun työskentely lopetetaan, on viimeinen tehtävä lapsen edun varmistaminen.

Yhteiskunnassamme ollaan siis samanaikaisesti huolissaan sekä lapsen että vanhempien edun huomioimisesta. Uutisissa ja mielipidepalstoilla tuodaan vahvasti esiin huolta siitä, että huostaanottoja tehdään liian myöhään. Toisaalta myös käydään kiivasta sanan vaihtoa siitä, ettei vanhempia tueta tarpeeksi ja lapset otetaan liian helposti pois perheistään. Lapsen ja vanhempien huomioiminen lastensuojelutyössä onkin varsin haasteellista. Lastensuojelun johtavana periaatteena toimii lasten oikeus suojeluun, joten etusijalla tulee aina olla lapsen etu. Lastensuojelutyössä on pyritty korostamaan myös lapsilähtöisyyttä lapsen edun turvaamiseksi. Lapsilähtöisyys ja lapsen edun ensiarvoisuus voivat kuitenkin osaltaan vaikuttaa vanhempien ”unohtamiseen” lastensuojelutyössä. Tähän vaikuttaa osaltaan myös lastensuojelutyön resurssit. Kuntien talous on tiukentunut ja säästöjä on jouduttu kohdentamaan ei-lakisääteisiin palveluihin. Lapsen suojeluun velvoittaa lastensuojelulaki, mutta vanhempien tukemiseen huostaanottoprosessissa ei laki velvoita. Vanhempien tukeminen kyllä nähdään suosituksena, mutta käytännössä vanhemmat jäävät syrjään niukkojen resurssien varassa.

2.1 Vanhemmuuden ulottuvuudet

Vanhemmuutta on vaikea määritellä yksiselitteisesti (Huttunen 1998, 37). Perinteisesti vanhemmuutta on tarkasteltu biologisen, sosiaalisen ja psykologisen vanhemmuuden näkökulmista (Hirsjärvi & Huttunen 1995, 53). Näiden kolmen vanhemmuuden käsitteen nähdään esiintyvän osaksi päällekkäisinä perinteisessä ydinperheessä. Ydinperheessä psykologinen ja sosiaalinen vanhemmuus sisältyvät biologiseen vanhemmuuteen. (Gerris 1994, 148.) Biologinen vanhemmuus on suhde, joka saa alkunsa lapsen siittämisestä tai synnyttämisestä. Geeniperimä siirtyy biologisilta vanhemmilta lapselle. Biologisessa perheessä yleensä toteutuu kokonaisvaltainen vanhemmuus. Perhetunteen ja molemminpuolisen kiintymyksen synnyttävät hoiva, ongelmallanteissa auttaminen ja lapsen arvostaminen. Lapsi tarvitsee aikuista turvakseen. (Niemelä 2000, 98–99, ks. myös Hirsjärvi & Huttunen 1995, 53.)

Sosiaaliseen vanhemmuuteen kuuluu sosiaalinen identiteetti. Sosiaalisella identiteetillä tarkoitetaan yhteiskunnan, kansakunnan ja ryhmän jäsenyyttä. Sosiaalisen vanhemman vanhemmuus on laillistettu ja sosiaalisen vanhemman perheessä lapsi elää. (Gerris 1994, 148–149.) Sosiaalista vanhemmuutta voidaan tarkastella myös toisenlaisesta näkökulmasta. Jos biologiset vanhemmat eivät pysty hoitamaan ja keskittymään lapsen tarpeisiin, tarvitaan silloin sosiaalista vanhemmuutta. Sosiaalinen vanhemmuus tarkoittaa huolenpitosuhdetta, jossa aikuiset eivät ole lapselle biologisia vanhempia. Usein biologisten vanhempien ongelmat näkyvät laiminlyönteinä tai toiminnallisen vanhemmuuden puutteina eli turvallisuuden, tunteisiin vastaamisen ja kasvatustuon ottamisen puutteina. (Niemelä 2000, 99.) Psykologinen vanhemmuus sen sijaan tukee lapsen psykologista identiteettiä ja eheyttä sosiaalisesti, moraalisesti sekä fyysisesti (Gerris 1994, 148–149). Psykologinen vanhempi voidaan nähdä myös aikuisena, jota lapsi alkaa pi-

tämään isänään tai äitinään. Psykologinen vanhempi ei siis välttämättä ole biologinen vanhempi vaan hän voi olla jokin muu aikuinen. (Hirsjärvi & Huttunen 1995, 53–54.)

Edellä esiteltyjen perinteisten vanhemmuuden määritelmien lisäksi sosiaalityöntekijä Virpi Kujala (2003, 14) tuo esiin myös etävanhemmuuden ja jaetun vanhemmuuden käsitteet. Huostaanotettujen lasten vanhemmat ovat käyttäneet käsitettä etävanhemmuus puhuessaan vanhemmuudestaan. Vanhempien mielestä käsite on kuvannut hyvin heidän vanhemmuutensa laatua ja roolia vanhempana. Jaetun vanhemmuuden käsitettä on käytetty puhuttaessa biologisten perheiden ja sijoitusperheiden vanhemmuudesta (Valkonen 1995, 20).

Niemelä (2000, 100–101) korostaa biologisen vanhemmuuden korvaamattomuutta ja lapsen ikuista kaipuuta alkuperäisten vanhempiensa luo. Tämän ajattelutavan mukaan sijoituksen tulisi aina olla väliaikainen. Paluu vanhempien luo on silloin aina tavoitteena. Tällöin hyvän vanhemmuuden löytyminen täytyy olla mahdollista ja välivaihe lapsen elämässä ei saa olla pitkä. Jos lapsi joutuu elämään pitkiä aikoja odottaen pääsyä biologisten vanhempiensa luo, elää hän jatkuvasti odotustilassa. Tällöin lapsi menettää mahdollisuutensa turvalliseen lapsuuteen. Sinkkonen (2001, 164) näkee vanhemman ja lapsen yhteydenpidon tukemisen merkityksen erityisen tärkeänä, jos lapsen kotiuttaminen on realistinen vaihtoehto. Mutta jos lapsen kotiuttaminen ei ole vaihtoehto, on yhteydenpidon merkitys tärkeää myös lapsen kehityksen ja psyykkisen kasvun kannalta.

Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen tutkija Anna Rotkirch (2000, 187) esittää huomion arvoisen näkökulman vanhemmuudesta. Hän toteaa, että vanhempi sanoo oma-aloitteisesti lapselleen vain äärimmäisessä tilanteessa: ”Meidän ei kannattaisi tavata toisiamme vähään aikaan.” Vanhemmuus säilyy siteenä ja veloitteena pettymyksistä ja välirikoista huolimatta. Myös Riitta Granfelt (1998) on todennut tutkimuksessaan, että alkoholisoituneet ja asunnottomat äidit, jotka elivät erossa lapsistaan, kokivat vanhemmuutensa tärkeäksi ulottuvuudeksi ja jopa voimavaraksi. Toive toimivasta suhteesta omiin lapsiin eli heidän kokemuksissaan.

2.2 Huostaanotto

Kaikki lapset, jotka ovat lastensuojelun asiakkaita, eivät ole huostaanotettuja. Suurin osa näistä lapsista kuuluu lastensuojelun avohuollon piiriin. (Taskinen & Törrönen 2004, 13–14.) Avohuollon tukitoimina on perheelle annettava riittävä taloudellinen tuki ja järjestettävä tarpeen mukainen asuminen. Lisäksi on tarpeen vaatiessa järjestettävä tukihenkilö tai -perhe, riittävät terapiapalvelut sekä loma- ja virkistystoimintaa. Tukitoimia järjestetään yhteistyössä lapsen sekä lapsen vanhempien tai muiden lasta hoitavien henkilöiden kanssa. Avohuollon tukitoimena voidaan antaa perhehoitoa ja laitoshoidtoa yhdessä lapsen vanhemman tai huoltajan kanssa. (Lastensuojelulaki 1983/683, 4 §.)

Lapsen huostaanotto on aina viimesijainen vaihtoehto lapsen hoidon, kasvatuksen ja kehityksen turvaamiseksi (Korhonen 2005, 35). Huostaanotto on yhteiskunnan interventio eli puuttuminen lapsen huoltajien valtaan päättää lapsen päivittäisistä toimista ja asuinpaikasta. Huostaanotto on konkreettinen toimi, joka rajoittaa vanhempien huoltajuutta. Vastuu lapsen arjesta siirtyy kunnan sosiaalilautakunnalle. Huostaanotto jatkuu niin kauan kuin sen edellytykset ovat voimassa, kuitenkin enintään 18 ikävuoteen saakka. (Mikkola 2004, 77.) Huostaanotto voidaan tehdä vanhempien suostumuksella tai vastoin heidän tahtoaan. Perusteet huostaanotolle ovat molemmissa tapauksissa samat. (Heino 1998, 122.)

Lastensuojelulain viidennen luvun 16. § määrittelee sosiaaliviranomaisille kolme edellytystä, joiden kaikkien on täytyttävä ennen kuin viranomaisilla on velvollisuus ottaa lapsi huostaan ja järjestää hänelle sijaishuolto. Toimenpiteisiin on ryhdyttävä, jos havaitaan lapsen hoidossa tai

kasvatuksessa vakavia puutteita, jos kodin olosuhteet vaarantavat lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä ja jos lapsi tai nuori vaarantaa itse omalla käytöksellään omaa terveyttään tai kehitystään. Toimenpiteisiin on ryhdyttävä myös siinä tapauksessa, jos avohuollon tukitoimet eivät ole tarkoituksenmukaisia ja mahdollisia tai jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi. Lisäksi toimenpiteisiin ryhtymisen edellytyksenä on lapsen etu ja se, että huostaanoton arvioidaan olevan lapsen edun mukaista. (Narikka 2001, 626.) Huostaanottoon ryhdytään vain, jos nämä kolme kriteeriä täyttyvät samanaikaisesti. Vanhemmat voivat myös itse hakea huostaanottoa (Kähkönen 1991, 26).

Huostaanoton jälkeen lastensuojeluviranomaisilla on oikeus päättää lapsen asuinpaikasta, kasvatuksesta, hoidosta ja muusta huolenpidosta. Lapsen sijaishuolto on mahdollista järjestää sijaisperheessä, perhekodissa, lastenkodissa tai muussa laitoksessa. Lapsella on myös sijaishuollossa oikeus pitää yhteyttä vanhempiinsa ja sisaruksiinsa sekä muihin hänelle tärkeisiin läheisiinsä. Tämä on tärkeää lapsen itsetuntemuksen sekä yhteenkuulumisen takia ja välttämättömyydenä, jotta lapsella olisi mahdollisuus palata takaisin vanhempiensa luokse. Yhteydenpitoa joudutaan rajoittamaan, jos se on vaarallista lapsen kasvun ja kehityksen kannalta. (Taskinen 1999, 44, 48.)

Huostaanoton yksi hyvin tärkeä edellytys on, että sijaishuolto on lapsen edun mukaista. Huostaanottoon ei tulisi koskaan ryhtyä, jos sijaishuoltoon sijoittaminen on lapsen edun vastaista. Sijaishuoltopaikan valinta on haasteellinen tehtävä, koska lapsen uuden kodin valinta on aina ennusteen tekemistä lapsen tulevaisuuteen nähden. (Räty 2004, 24) huomauttaa, että lastensuojelulain mukaan lapsen huostaanotto ja sijoitus on purettava, jos vanhempien tilanne muuttuu niin, ettei huostaanotolle ole enää perusteita. Tämän ehtona kuitenkin on se, että sijaishoidon aikana syntynyt mahdollinen kiintymyssuhde ja sen purkaminen eivät saa aiheuttaa vaaraa lapsen kehitykselle. (Niemelä 2000, 101.)

Stakesin kehittämispäällikkö Sirpa Taskisen (1999, 16) mukaan huostaanottoa ja sen vaikuttavuutta on mahdollisuus tarkastella lapsen edun, laillisuusperiaatteiden sekä subjektiivisten kokemusten kautta. Kaikkein tärkein vaikuttavuuden kriteeri on lapsen etu. Huostaanoton lyhyen aikavälin vaikuttavuudesta kertovat esimerkiksi lapsen rauhoittuminen ja oireiden lieventyminen. Huostaanoton vaikutusten pitkällä aikavälillä tulisi edistää lapsen kasvua ja kehitystä vastuulliseksi ja tasapainoiseksi aikuiseksi, jonka elämään kuuluvat läheiset ihmissuhteet ja työnteke. Täysin onnistunut huostaanotto katkaisee yli sukupolvien jatkuneen huono-osaisuuden kierteen ja vapauttaa tulevat sukupolvet lastensuojelutarpeelta.

Toinen tärkeä vaikuttavuuden kriteeri on laillisuusperiaate. Huostaanoton valmistelun, varsinaisen huostaanoton ja huostaanoton lopettamisen tulee täyttää lastensuojelulain säädökset. Asianosaisten oikeusturvan tulee täytyä läpi huostaanottoa ja sen valmistelun prosessin. Lasta, vanhempia ja muita asianosaisia on velvollisuus kuulla sekä informoida heitä suunnitelmista ja päätöksistä. Asiakirjojen on täytettävä niille asetetut vaatimukset ja asianosaisille on tarjottava mahdollisuus tutustua niihin. Päätökset on tehtävä kirjallisesti ja lainmukaisissa aikarajoissa. (Taskinen 1999, 16.)

Huostaanoton kolmas vaikuttavuuden kriteeri on subjektiiviset kokemukset. Kaikkein haastavimpia onnistumisen mittareita ovat lapsen, vanhempien ja työntekijöiden tunteet. Huostaanoton vaikeissa tilanteissa on vaikea välttää ristiriitoja ja epätoivoa, mutta niiden onnistunut hoitaminen on huostaanottoa ja sen valmistelun prosessin tärkeä koetinkivi. On tärkeää, että lapselle ja vanhemmille jää sellainen olo prosessista, että heitä on kuunneltu ja heidän mielipiteensä on otettu huomioon huostaanottoa suunniteltaessa. Heillä tulee olla mahdollisuus olla mukana huoltosuunnitelmaa tehtäessä sekä kaikkia asiaan liittyviä muutoksia suunniteltaessa kuten esimerkiksi lapsen siirtoa sijaishuoltopaikkaan. Lasta ja vanhempia tulee kohdella arvokkaina ja varteenotettavina ihmisinä ja tavoite olisi, että koko perheelle myös jäisi tapahtumasta tällainen olo. Perheen epä-

toivo ja mahdollinen raivo tulisi ottaa vastaan viranomaisten puolelta ammattimaisella lujuudella ja rauhoittavalla otteella. Huostaanottotilanne on aina koko perheelle kriisi, josta selviytyminen vie voimavaroja. Kriisi kaventaa vastaanottokykyä, josta voi mahdollisesti seurata se, että lapsesta ja vanhemmista tuntuu, ettei tietyistä tärkeistä asioista edes informoitu, vaikka näin olisi toimittukin. asioista kertomiseen ja kysymiseen on varattavaa aikaa sekä niihin on oltava mahdollisuus palata. (Taskinen 1999, 16–17.)

2.3 Lapsen etu vastaan vanhempien etu lastensuojelussa

Lapsen etu on tärkeä näkökohta huostaanotettujen lasten vanhempien tukemista tarkasteltaessa. Lastensuojelutyön johtavana periaatteena on lapsilähtöisyys ja työn kiintopisteenä toimii lapsen etu. Lastensuojelussa joudutaan tekemään lapsen, vanhemman ja koko perheen kannalta hyvin kauaskantoisia päätöksiä. Kaikissa päätöksissä otetaan aina ensisijaisesti huomioon lapsen edun turvaaminen. Lapsen etu menee aina vanhempien edun edelle, vaikkakin myös vanhemmilla on oikeuksia lastensuojelussa.

Lapsen etu on sitä, että lapselle turvataan tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi huomioon ottaen lapsen yksilölliset tarpeet ja toivomukset. Lapsen huollon tulee turvata läheiset ihmissuhteet sekä tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle tulee turvata myös virikkeellinen kasvuympäristö ja mahdollisuus koulutukseen. Lasta tulee kasvattaa niin, että hän saa osakseen ymmärrystä, tukea, turvaa ja hellyyttä. Lapsen etua selvitetessä on otettava huomioon lapsen ikä ja elämäntilanne. (Mikkola & Helminen 1994, 20–21.)

Singon (2001, 129) näkemyksen mukaan lapsen, ei perheen tai vanhempien, edun arviointi on lain mukaan lastensuojelutyön lähtökohta ja lapsen edun toteutuminen työn päämäärä. Lastensuojelulakiin ei kuitenkaan sisälly itsenäistä määrittelyä siitä, mikä lapsen etu käytännössä on. Mahkonen (1995, 193) toteaaakin lapsen edun olevan varsin tulkinnanvarainen käsite. Myös Fox Harding (1997, 159) käsittelee lapsen edun tulkitsemiseen liittyviä epäkohtia. Hardingin mielestä lapsen edun määrittelyyn ei ole olemassa yhtä ainoaa käsitettä tai kriteeriä, jota voitaisiin soveltaa käytännön työhön. Ei ole myöskään olemassa tiettyä ihmis- tai ammattiryhmää, joilla olisi valtuudet päättää, mikä on kussakin tilanteessa lapsen edun mukaista. Fox Harding kehottaakin jatkuvasti pohtimaan, mikä lapsen etu on ja miten sitä eri tilanteissa parhaiten puolustetaan.

Lastensuojelun keskeisenä periaatteena on huomioida aina ensisijaisesti lapsen etu. Jos vanhemman ja lapsen etu joutuvat ristiriitaan keskenään, on lapsen etu aina se, mikä ratkaisee. Lastensuojeluviranomaisten on selvitettävä mahdollisemman objektiivisesti asianosaisten mahdolliset erilaiset näkemykset. Yhdistyneiden Kansakuntien Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lasta ei tule erottaa vanhemmistaan vastoin tahtoaan, paitsi jos lasta kohdellaan huonosti tai laiminlyödään. Jos joudutaan toteuttamaan lastensuojelun rajuin väliintulo eli huostaanotto, päättää tällöin kunnan sosiaalihuollosta vastaava toimielin muun muassa lapsen kasvatuksesta ja olinpaikasta. (Taskinen 1999, 8.) Tähän liittyen Fox Harding (1997, 168) kritisoi lastensuojelun, työntekijän ja lain mahdollisuutta olla samanaikaisesti sekä lapsen että vanhemman puolella. Hän kyseenalaistaa myös lain mahdollisuutta edistää yhtä aikaa vanhempien oikeuksia ja parantaa työntekijän mahdollisuuksia toimia lapsen edun turvaamiseksi. Jos lastensuojelutyössä yritetään olla samaan aikaan sekä lapsen että vanhemman puolella, ei nähdä lastensuojelun keskeistä dilemmaa ja lastensuojelutyön ydintä. Hardingin näkemysten valossa huostaanotettujen lasten vanhempien tukeminen näyttäytyy todella haasteellisena tehtävänä, koska lastensuojelun lähtökohtana tulee kuitenkin olla aina lapsen etu.

Huostaanottotilanteissa vanhemman päätösvalta lapsensa asioihin rajoittuu. Vanhemmilla säilyy kuitenkin tiettyjä oikeuksia lastaan kohti. Vanhemmat pysyvät huostaanoton jälkeenkin lapsen huoltajina. Lapsen vanhempien kanssa tulee mahdollisuuksien mukaan neuvotella lapsen elä-

mään liittyvistä tärkeistä asioista ja ratkaisuista kuten koulunkäynnistä ja terveydenhuollosta. Lasten vanhempia tulee kuulla ja informoida suunnitelmista ja päätöksistä. Heillä on oikeus tustua asiakirjoihin, joilla on tai on voinut olla merkitystä asioiden käsittelyssä. Vanhemmilla on myös oikeus valittaa heidän lastaan koskevista päätöksistä. Vanhemmilla on oikeus päättää lapsen uskontokunnasta, nimestä ja kansalaisuudesta, eikä niitä voida muuttaa ilman vanhempien suostumusta. Vanhemmilla on oikeus lapsensa yhteydenpitoon, ellei tätä oikeutta ole jouduttu lapsen edun kannalta rajoittamaan. Vanhempien ja lapsen yhteydenpitoa tulee tukea, mutta kuitenkin niin, että yhteydenpito on lapsen, ei vanhempien oikeus. Lapsen huostaanoton aikana vanhemmilla on oikeus saada tukea oman elämäntilanteensa kohentamiseksi. Tämän tavoitteen takana on lapsen mahdollinen kotiuttaminen. (Taskinen 1999, 8-9, 16, 55.)

Mutka (1998, 99–106) tuo tutkimuksessaan esiin tärkeän näkökulman lapsen edun ja vanhemman edun väliseen ristiriitaan. Entisestään lastensuojelutyön perustavoitetta eli lapsen edun toteutumista hämmentävät oikeudellistuvat toimintakäytännöt. Yhä useammin lastensuojelutyön asiakkailla on mukanaan omat asianajajansa. Yhteistyömahdollisuuksien rakentamisen sijaan joudutaankin asioita hoitamaan kärjistyneiden vastakkainasettelujen vallitessa. Vanhempien asianajajat kun ovat puolustamassa heidän oikeuksiaan ja etujaan. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on kuitenkin huolehtia lapsen etujen toteutumisesta ja tarkastella asioita lapsen näkökulmasta. Lastensuojelutyön ensisijaisena tavoitteena on vanhempien kasvatusmahdollisuuksien tukeminen. Tutkimuksessa haastatellut sosiaalityöntekijät kokivat kuitenkin usein olevansa vastakkain vanhempien ja heidän asiamiestensä kanssa puolustaessaan lapsen etua. Yhteistyösuhteiden rakentaminen ei täten olekaan helppoa kun samanaikaisesti pyritään vanhempien itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen, mutta myös rajojen asettamiseen heidän elämälleen. Sosiaalityöntekijöiden mukaan asianajajien mukaantulo jäsensi epämääräisiä työkäytänteitä ja lisäsi tietoisuutta asiakkaiden oikeuksista. Oikeudellistuminen lisäsi heidän mukaansa kuitenkin epätasa-arvoa. Se osapuoli on riitakysymyksissä vahvimmillaan, jolla on varaa hankkia parhaat asiamiehet etujaan puolustamaan.

Bardy (1989, 55) pohti jo yli 15 vuotta sitten lastensuojelun polttavia joko - tai -kysymyksiä. Jo tuolloin lasten ja vanhempien oikeudet ja tarpeet asetettiin herkästi vastakkain niin ammatillisessa kuin julkisessa keskustelussa. Bardyn mukaan energiaa käytetään liikaa huostaanoton ympärillä oleviin asioihin. Otetaanko lapsi huostaan vai ei? Tehdäänkö huostaanotto varhain vai tulisiko sitä välttää mahdollisimman pitkään? Ketkä ovat lapsen psykologisia vanhempia, biologiset vanhemmat vai sijaisvanhemmat? Kysymykset ovat Bardyn mielestä oleellisia, mutta hedelemättömiä. Ne ovat hänen mielestään myös osittain väärin asetettuja. Kysymyksiin ei voi yleisesti löytää käytännön kannalta merkittäviä ratkaisuja. Kysymykset johtavat myös sivuuttamaan vieläkin olennaisempia kysymyksiä. Voimavaroja tulisi sen sijaan kohdistaa huomattavasti enemmän tuen ja avun tarpeen kartoittamiseen. Keskeistä olisi myös selvittää mahdollisuuksia ja voimavaroja ongelmien lievittämisessä.

Hurtig (2003, 10–11) ottaa kantaa lastensuojelun oikeuksiin ja velvollisuuksiin sekä näiden ristiriitaan suhteessa vanhempien oikeuksiin ja perheen yksityisyyteen. Hän toteaa, että julkisuudessa esitetyt näkemykset luovat usein voimakkaita ja vastakkaisia kuvia lastensuojelutyöstä. Yhden ääripään mukaan lastensuojelun työntekijät vievät lapsen, rikkovat perheen ja loukkavat ihmisoikeuksia riistäessään vanhemmilta oikeuden vanhemmuuteen. Toisen ääripään mukaan työntekijät ymmärtävät liian kauan huonoa elämää eläviä vanhempia, eivätkä auta lasta riittävän ajoissa. Hurtigin näkemyksen mukaan lastensuojelutyön keskeisenä kysymyksenä onkin työntekijän oikeus puuttua perheen elämään ja toisaalta vanhempien oikeus lapsiinsa ja yksityisyyteensä.

Lastensuojelutyössä keskitytään usein lapsen asemaan, eikä niinkään biologisen vanhemman näkökulmaan. Myös sijaisperheiden tukemiseen panostetaan usein enemmän kuin perheisiin,

joita ovat joutuneet luopumaan lapsestaan. Huostaanotettujen lasten vanhempia ei kuitenkaan saisi jättää tuetta ja huomiotta huostaanoton jälkeen. Lapsen hyvinvoinnin kannalta on tärkeää, että myös biologiset vanhemmat voivat hyvin. Vanhempien tukeminen on tärkeää myös heidän oman elämäntilanteen parantamisen vuoksi. Tähän liittyen myös Kähkönen (1994, 104–107) on todennut, että huostaanoton jälkeen viranomaisten työskentely kohdistuu ensijaisesti lapsen hyvinvointiin sekä sijaisperheen ja lapsen väliseen suhteeseen. Huostaanotettujen lasten vanhempien kanssa työskenneltäessä keskitytään vanhempien ongelmiin. Sen sijaan biologisten vanhempien ja lapsen välisen suhteen hoitaminen on paljolti kiinni vanhempien omasta aktiivisuudesta.

3 HUOSTAANOTETTUJEN LASTEN VANHEMPIEN TUKEMINEN

Lapsen tulee saada hyvä hoito ja kasvatusta. Yhteiskunnan ja erityisesti sen sosiaalihuollon tehtävänä on tukea vanhempia heidän lapsensa kasvatustehtävässä. Perhettä tulisi tukea ensisijaisesti heidän omassa asuinympäristössään. Perheen tulisi saada tuki mahdollisemman nopeasti, jotta voitaisiin välttää pitkäaikaisen tuen tarpeelta. Tarpeen mukaan on lastensuojeluviranomaisilla velvollisuus valvoa ja kontrolloida lapsen asemaa perheessä. Suomi on sitoutunut noudattamaan Yhdistyneiden kansakuntien Lapsen oikeuksien sopimusta. Sen mukaan lasta ei saa erottaa vanhemmistaan, paitsi jos lasta laiminlyödään tai kohdellaan huonosti. Jos lapsi huostaanotetaan, tulee vanhempien ja lapsen yhteydenpitoa tukea, kuitenkin niin, että se on lapsen edun mukaista. (Taskinen 1999, 8, 55.)

3.1 Huostaanotto vanhemman kriisinä

Kun vanhempi joutuu eroamaan lapsestaan, on se tilanne, johon pitäisi aina hakea tukea. Kehtään ei siinä elämänvaiheessa saisi jättää yksin. Kun lapsi elää erossa vanhemmistaan, kokee vanhempi eron tunteet aivan samalla tavalla kuin lapsi. Vaikka vanhempi tapaakin lastaan, on erossa eläminen tuskallinen kehityskulku. (Rutter 1998, 7.) Lapsen huostaanotto merkitsee vanhemmille kriisiä (ks. esim. Jokinen 2005, 25; Kujala 2003, 11, 30–33; Laakso 1998, 25, 35; Rutter 1998, 7-9; Taskinen 1999, 25). Vanhemmille olisi tärkeää tarjota kriisihoitoa heti lapsen huostaanoton jälkeen, jolloin myös lapsi tulisi tietoiseksi siitä, että vanhemmista pidetään huolta. Lasten ja vanhempien välisen biologisen siteen voimaa ei koskaan tule väheksyä. Sekä lapsi että vanhemmat tarvitsevat kypsyttelyä ja psyykkistä työtä huostaanoton tapahtuessa ja sen eri vaiheissa kuten myös mahdollisessa lapsen kotiin palaamisessa. Lapsen huostaanotto sinällään ei tuo ratkaisua tilanteeseen vaan se, mitä huostaanoton jälkeen tapahtuu. Huostaanoton tapahduttua biologiset vanhemmat jäävät hyvin usein vaille huomiota ja tukea. Tämä on vahingollista vanhempien ja myös lapsen kannalta. (Kujala 2003, 11–12.)

Sosiaali- ja terveysministeriön lastensuojelun kehittämissuunnitelman huostaanottoryhmän jäsen Juha Jokinen (2004, 2) tuo raportissaan ”Kriisityön kehittäminen huostaanotossa, kartoitusta ja kehittämistarpeita” esiin erilaisten kriisien luokittelun. Lapsen huostaanotto kuuluu arjen kriiseihin, joihin sisältyy perhemuutos. Arjen kriiseistä puhutaan kun ihmisen tai hänen läheisen ihmisen perheen koostumuksessa tapahtuu muutoksia. Perheen hajoamisesta aiheutuvaa kriisiä ilmenee juuri lasten huostaanoton yhteydessä. Cullbergin (1991, 149–150) mukaan kriisiä läpikäyville ihmisiltä on löydettävissä yhtenäisiä kokemuksia. Surureaktio kuuluu aina olennaisesti yhdeksi akuutin kriisin osaksi erotapahtumissa. Yksin jäämisen kokemus ilmenee suruna, epätoivona, tyhjyytenä ja vihana. Itseholveksunta voi ilmetä jopa itsetuhopyrkimyksenä. Usein ihmisillä voi ilmetä myös aggressiivista käyttäytymistä. Kriisissä elävä ihminen voi myös olla kuin ”elävä syytös” ympäristölleen, joka ehkä tuntee tehneensä liian vähän tämän hyväksi.

Kujalan (2003, 30–31) mukaan lapsen huostaanotto on aina vanhemmille rankka kokemus. Lapsesta luopumiseen kuten kaikkiin muihinkin elämän kriisitilanteisiin olisi vanhempien hyvä saada tukea ja apua. Huostaanottokriisiin kuuluu tietyt kriisireaktiot ja kriiseistä toipumisen prosessi. Huostaanotettujen lasten vanhempien on tärkeää saada tietää, etteivät omat reaktiot ole mitenkään epänormaaleja vaan luonnollisia ihmisen reaktioita vaikeassa elämäntilanteessa. Huostaanottokriisin vaiheita voidaan jaotella Cullbergin kriisiteorian pohjalta. Kriisin vaiheiden jaottelun kautta voidaan jäsentää sitä, mitä vanhemmille tapahtuu lapsesta luopumisen kriisissä. Vaiheet eivät seuraa kaavamaisesti toisiaan vaan eri kriisivaiheille tyypilliset oireet vuorottelevat yksilöllisesti ja voivat olla myös samanaikaisesti esillä. Huostaanottokriisissä vanhemmat etene-

vät menemällä välillä eteenpäin ja palaamalla välillä aikaisempaan vaiheeseen. Tavoitteellisena lopputuloksena on kuitenkin kriisistä toipuminen, mikäli kriisin aiheuttanutta huostaanottoilannetta on käsitelty. Jos vanhemmat kieltävät ja torjuvat omat tunteensa, ajatuksensa ja kokemuksensa, jumiutuu kriisistä selviytymisprosessi paikoilleen.

Tutkija-psykologi Salli Saari (2000, 42–52) kertoo yleisesti traumaattisen kokemuksen käsittelyprosessista. Käytämme Saaren kriisin käsittelyprosessia johdantona kullekin tietylle kriisin vaiheelle. Tätä kautta on mahdollista syventää kriisiteoria Kujalan (2003) soveltamaan Cullbergin kriisivaiheisiin. Näin ollen saamme kattavan kuvan huostaanotosta vanhempien kriisinä. Kriisiteorioiden kautta on helpompi ymmärtää vanhempien vaikeaa elämäntilannetta lapsen huostaanoton jälkeen.

3.1.1 Huostaanottokriisin sokkivaihe

Kun ihmiselle tapahtuu jotakin hyvin järkyttävää, on hänen ensimmäinen reaktionsa psyykinen sokki. Kuuleminen ja kokeminen eivät tunnu todelliselta. Ihmisen mieli suojaa tiedolta ja kokemukselta, jota se ei pysty ottamaan vastaan eikä käsittelemään. Psyykkisessä sokissa aivojen kapasiteetista on käytössä suurempi osa kuin normaalisti. Myös aistit herkistyvät ja ne välittävät vaikutteita aivoihin ilman tavanomaista valikoitumista ja muokkaamista. Siksi mielikuvat ovat erittäin voimakkaita. Havaintokenttä supistuu, jolloin osa tapahtumista jää kokonaan huomion ulkopuolelle. Se mihin yksilön havainto kohdistuu, havaitaan erittäin yksityiskohtaisesti ja selkeästi. Valtaosa ihmisistä säilyttää toimintakykynsä sokissa. Nämä ihmiset tarvitsevat vain neuvoja selviytyäkseen. Noin 20 prosenttia ihmisistä joutuu joko paniikkiin tai lamaantuu, jolloin he tarvitsevat elämäntilanteeseensa erityistä tukea. (Saari 2000, 42–52.)

Kun lapsen huostaanoton todellisuus iskee vanhempien tajuntaan, on se sokki vanhemmille. Vanhempien ajatukset suuntautuvat jatkuvasti lapsen menetykseen, jolloin he eivät kykene ajattelemaan muuta ja havaintokyky voi kaventua. Vanhemmat eivät välttämättä pysty kuulemaan, mitä ympärillä sanotaan ja mitä tapahtuu. Tämä johtaa usein siihen, että huostaanottoon liittyvissä palavereissa vanhempien voi olla vaikeaa täysin ymmärtää ja muistaa, mitä palavereissa on sovittu ja mitä huostaanottoon liittyvien asiakirjojen sisältö todella tarkoittaa. Sokkivaihetta kestää tavallisesti muutamasta päivästä muutama viikkoon. (Kujala 2003, 31.)

3.1.2 Huostaanottokriisin reaktiovaihe

Sokkivaihetta seuraa tavallisesti reaktiovaihe, jolloin yksilö alkaa ymmärtää sen, mitä on tapahtunut. Reaktiovaihetta tyypillisimmillään kuvaavat miksi-kysymykset ja tapahtuman merkityksen etsiminen. (Cullberg 1991, 143.) Reaktiovaiheessa ihminen tulee tietoiseksi tapahtuman merkityksestä omalle elämälle. Tietoisuuden myötä tulevat myös tunteet. Tyypillisiä tunteita reaktiovaiheessa ovat suru, epätoivo, tyhjyyden tunne, ahdistus, syyllisyys, häpeä, pelko, viha ja raivo. Reaktiovaiheen tunteilla on tarkoituksensa. Niiden avulla yksilön on mahdollista reagoida kokemus itsestään ulos. Yksilön olisi tärkeää päästää tunteet ulos ja kestää ne, koska vain tällä tavalla ihmisellä on mahdollisuus päästä eteenpäin. (Saari 2000, 52–60.)

Tyypillistä huostaanottokriisin reaktiovaiheelle ovat ensijärkytyksen jälkeen nousevat surun ja suuttumuksen tunteet sekä ruumiilliset reaktiot. Tämän seurauksena vanhemmat usein eristäytyvät omiin oloihinsa. Viha voi kohdistua sosiaalityöntekijöihin ja kaikkiin asiaan liittyviin viranomaisiin. Tavallisesti vanhemmat kohdistavat myös itseensä vihaa ja itsesyytöksiä. Vihan tunteita voi ilmetä lisäksi lasta kohtaan. Vanhemmat saattavat ajatella, että on parempi, että lapsi on poissa eikä enää koskaan halua lastansa takaisin. Näistä vihan tuntemuksista johtuen vanhemmat alkavat tavallisesti kokea syyllisyyttä ja alkavat helposti vältellä lapsen sekä viran-

omaisten tapaamista. Viha on kuitenkin luonnollinen tunne huostaanottokriisissä, mutta sitä olisi hyvä jotenkin käsitellä, jottei vanhemmat jäisi vihan vangeiksi. (Kujala 2003, 31–32.)

3.1.3 Huostaanottokriisin käsittelyvaihe

Reaktiovaihetta seuraa työstämis- ja käsittelyvaihe, jolloin yksilö ei olekaan enää niin halukas puhumaan kokemuksestaan. Kokemuksen käsittely ei kuitenkaan lopu, se vain kääntyy ihmisen sisälle päin ja jatkuu omassa mielessä joko tiedostetusti tai tiedostamatta. Käsittelyvaiheelle on tyypillistä muisti- ja keskittymisvaikeudet. Osa tarkkaavaisuudesta suuntautuu kriisikokemusten käsittelyyn. Vain osa tarkkaavaisuudesta on käytössä, joka merkitsee sitä että yksilö ei muista asioista ja hänen on vaikea keskittyä pitkään. Ihminen saattaa myös vetäytyä ihmissuhteistaan. Ihminen ei ole psyykkisesti läsnä, vaikka onkin fyysisesti paikalla. (Saari 2000, 60–64.)

Käsittelyvaiheessa suuttumuksen ja vihan tunteet ovat hälvenneet, mutta vaarana on, että vanhemmat ajautuvat masennuksen valtaan. Vanhemmilla on usein tunne, etteivät he välitä kenestäkään tai yhtään mistään. Huostaanotetun lapsen vanhemmat tuntevat itsensä kelvottomiksi ja arvottomiksi. Etenkin yksinhuoltajat tuntevat olonsa epätoivoiseksi ja yksinäiseksi. Lapsesta luopuminen huostaanoton kautta aiheuttaa vanhemmissa surutyöprosessin, josta selviytyäkseen he tarvitsevat tukea. (Kujala 2003, 32–33.)

Perheterapeutti Anja Rantanen (2001, E9) tuo esiin mielenkiintoisen ja varsin vakavan näkökohdan huostaanoton seurauksista. Huostaanoton kokeneet vanhemmat kuuluvat viimeisimmän itsemurhatutkimuksen mukaan itsemurhatilastojen riskiryhmään. Varsinkin pysyvä huostaanotto on verrattavissa lapsen kuolemaan vanhemman näkökulmasta. Hyvin harvoin vanhemmilla on voimia käydä tätä prosessia läpi itsekseen. Vanhemman suuttumus ja suru kohdistuvat usein sosiaalityöntekijää kohtaan. Kun sosiaalityöntekijä osaa ymmärtää suuttumuksen olevan luonnollinen seuraus lapsen menettämisestä, käynnistyy vanhemman surutyö, joka edesauttaa lapsen siirtymistä sijaishuoltoon.

3.1.4 Huostaanottokriisin uudelleensuuntautumisvaihe

Kriisistä selviytymisen tavoitteena olisi, että traumaattisesta kokemuksesta tulisi tietoinen ja levollinen osa yksilöä. Se ei ole jatkuvasti mielessä eikä täytä koko mielen sisältöä niin kuin prosessin alussa. Uudelleensuuntautumisvaiheelle onkin tyypillistä, että tapahtumaa voi ajatella ja sen voi kohdata tuntematta voimakasta ahdistusta. Kriisi tulisi siis työstää läpi eikä torjua ja kieltää. (Saari, 2000, 67–68.)

Uudelleensuuntautumisvaiheessa elämä näyttää vanhemmista taas paremmalta. Ei ole enää jatkuvia, pakonomaisia ja yhtä ahdistavia ajatuksia lapsen huostaanotosta kuin alkuaikoina. Vanhemmat alkavat pikkuhiljaa kiinnostua ulkomaailmasta ja lapsen tapaamisesta sekä siihen liittyvistä sopimuksista. Lapsen tapaamiset eivät enää aiheuta yhtä voimakkaita tunnekuohuja jälkeensä vaan lapsen kanssa vietetty aika on hyvää aikaa ja vanhemmat osaavat iloita sekä nauttia siitä. Vanhemmilla voi olla jopa enemmän aikaa ja voimia lapselle kuin ennen huostaanottoa, jolloin perheen ongelmat painoivat päälle. Kun pahin kriisi alkaa olla ohi, voivat vanhemmat keskittyä paremmin selvittämään niitä asioita, joiden vuoksi lapsi huostaanotettiin. Lapsi tarvitsee biologisia vanhempiansa aina. Uudelleensuuntautumisvaiheessa onkin ensiarvoisen tärkeää, että vanhemmille syntyy mahdollisuus olla lapsen etävanhempana lapsen kehitystä tukien senhetkisten voimavarojensa mukaan. (Kujala 2003, 33.)

Rutter (1998, 7-9) määrittelee vanhemman käsikirjassa huostaanotetun lapsen vanhemman kriisivaiheet samaan tapaan kuin Kujala jaottelee vaiheet Cullbergin kriisiteorian pohjalta. Hän nimittää kriisivaiheita järkytykseksi, vastaanpanemiseksi, epätoivoksi ja sopeutumiseksi. Lisäksi

Rutter huomauttaa vanhemmista, jotka kätkevät kiintymyksensä lapseen välinpitämättömyyden taakse. Vanhempi voi saada lapsen, sosiaalityöntekijän ja sijaisvanhemmat uskomaan, ettei välitä vaikka lapsi on sijoitettuna. Syynä välinpitämättömyyteen saattaa olla esimerkiksi loukkaantuminen, suuttumus tai tarve suojata itseään. Tavallisesti vanhempi pettää tällöin myös itseään. Jos vanhempi ja lapsi ovat eläneet yhdessä, ovat he myös varmasti kiintyneet toisiinsa. Ero on tuskallinen, vaikka he olisivatkin olleet usein onnettomia ja vaikka heidän olisi parempi olla erossa. Tunteet ovat olemassa, vaikka vanhempi ne kieltäisikin. Ainoa tapa, jolla vanhempi pystyy vapautumaan eron aiheuttamasta tuskasta, on tuskan myöntäminen ja sen kokeminen.

3.2 Vanhempien tukeminen lapsen ja vanhemman etua turvaamassa

Huostaanotetun lapsen kannalta on erityisen tärkeää, että yhteys biologisiin vanhempiin säilyy, mikäli se vain on lapsen edun mukaisesti mahdollista. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta määrittelee lapselle myönteisten ja läheisten ihmissuhteiden turvaamisen erityisesti lapsen ja vanhempien välille lapsen edun kannalta tärkeäksi. Lapsipsykologian tutkimusten mukaan lapsen kannalta on tärkeää säilyttää hyvä yhteys biologisiin vanhempiin. Tämän yhteyden säilymiseen auttaa sijaisperheen ja lapsen tukeminen, mutta keskeistä on myös biologisten vanhempien tukeminen lapsensa yhteydenpidossa. Vanhemmuus ei lopu, vaikka lapsi ei eläkään arkipäiväänsä biologisten vanhempiensa kanssa. Vanhemmuus on elinikäinen projekti, joka toteutuu aina yksilöllisellä tavalla. Tavoitteiden asettaminen tulevaisuuteen auttaa ymmärtämään nykyisyyden merkityksen vanhempien yhteydenpidossa lapsensa kanssa. Jollei yhteyttä nyt pidetä yllä, on sitä vaikeaa enää myöhemminkään alkaa lapsen kanssa pitämään. (Kujala 2003, 17–18.)

Huostaanotettujen lasten vanhemmilla voi ilman ulkopuolista tukea olla vaikea omasta kriisitilanteestaan johtuvan voimattomuuden, syyllisyyden ja häpeän tunteidensa vuoksi pitää säännöllisesti yhteyttä lapseensa. Jos vanhemmilta puuttuu käsitys oman vanhemmuutensa merkityksestä lapselleen, on vanhemman vaikeaa tai suorastaan ylivoimaista toimia etävanhempana tyydyttävällä tavalla. Vanhemmat saattavat luopua yhteydenpidosta lapseensa ajatellen, etteivät he kuitenkaan pysty vanhemmuuteen ja ettei sillä ole lapsen kannalta merkitystä. Tämä on suuri väärinkäsitys, josta on vahinkoa sekä lapselle että vanhemmalle. Äiti ja isä ovat lapselle aina korvaamattoman tärkeitä ja pahinta lapselle on joutua oman vanhempansa hylkäämäksi, vaikka se tapahtuisikin vanhemman taholta hyvässä tarkoituksessa. (Kujala 2003, 18–19.)

Myös Rutter (1998, 10) nostaa lapsen edun näkyviin vanhempien tukemisessa. Lapsen erokriisin hoitamiseen kuuluu tärkeimpinä asioina juuri varmuus siitä, että omat vanhemmat eivät ole häntä hylänneet. Lapsi tarvitsee apua eron käsittelemisessä. Lapsi tarvitsee vastauksia siihen, mistä ero johtuu, miksi se on tarpeen ja mitä seuraavaksi on odotettavissa. Lapsen tulee myös saada varmuus siitä, ettei hänen vanhempiaan halveksita eikä hylätä vaan, että myös vanhemmat saavat apua ja tukea. Karppinen (2000, 72) muistuttaa, että vanhemmat säätelevät merkittävällä tavalla lapsen sopeutumista sijoituspaikkaan sekä lapsen mahdollisuutta luottaa sijaishuollon aikuisten huolenpitokykyyn ja -tahtoon.

Kujala (2003, 12) esittää huostaanoton hyväksymisellä olevan merkitystä niin vanhempien kuin lastenkin elämäntilanteen kannalta. Huostaanotettujen lasten elämäntilanteissa on nähty tapahtuvan erittäin positiivisia muutoksia parempaan suuntaan varsinkin silloin kun biologiset vanhemmat ovat hyväksyneet lapsensa huostaanoton. Tällöin huostaanotettu lapsi on saanut sisäisen luvan kiintyä sijaisvanhempiinsa, joka ei kuitenkaan merkitse siteiden katkeamista lapsen ja biologisten vanhempien välillä. Sijaisvanhemmat huolehtivat lapsen arjesta, mutta biologiset vanhemmat voivat olla lapselle emotionaalisesti tärkeät aikuiset.

3.3. Sosiaalityöntekijä huostaanotettujen lasten vanhempien tukena

Olipa lapsen huostaanoton syy mikä tahansa, aiheuttaa se aina voimakkaan kriisin lapsen ja vanhemman elämässä. Sekä lapsi että vanhemmat tarvitsevat tukea omassa suuressa elämänmuutoksessaan. Lapsen hoidon ja huolenpidon järjestäminen parhaalla mahdollisella tavalla on ensisijainen lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tehtävä. Myös vanhempia sosiaaliviranomaiset pyrkivät tukemaan mahdollisuuksien mukaan, mutta vanhempien voi olla usein vaikeaa ottaa vastaan tukea omaan tilanteeseensa taholta, joka on joutunut tekemään lapsen huostaanottopäätöksen. Jos lapsi on huostaanotettu vanhempien ja sosiaalityöntekijöiden yhteisestä sopimuksesta on tilanne helpompi. Tämän vuoksi jokin neutraalimpi taho, jolla ei ole viranomaisroolia, voi toimia paremmin tuen antajana. Vanhemmat, erityisesti äidit, eivät häpeän ja syyllisyyden tunteidensa vuoksi halua välttämättä puhua elämäntilanteestaan sukulaisilleen tai muille ulkopuolisille, jolloin vaarana on eristäytyminen, joka yleensä johtaa entistä huonompaan elämäntilanteeseen. Huostaanottokriisi voi esimerkiksi synnyttää tai pahentaa entisestään päihde- ja mielenterveysongelmia. Päihteet voivat olla vanhemmille yritys lievittää huostaanottokriisin aiheuttamaa pahaa oloa. (Kujala 2003, 9, 14.)

Vanhempien tukeminen huostaanotossa on kuitenkin valitettavan usein riittämätöntä ja he jäävät monesti yksin. Riippumatta siitä, onko huostaanotto tehty vanhempien suostumuksella yhteisestä sopimuksesta tai tahdonvastaisesti, tulisi joka tapauksessa kaikilla biologisilla vanhemmilla olla mahdollisuus saada pitkäkestoista tukea lapsensa huostaanoton aikana oman kriisinsä läpikäymiseksi, voimavarojensa löytämiseksi ja vahvistumiseksi sekä etävanhemmuuteensa. Niin biologiset vanhemmat itse kuin lastensuojelun sosiaalityöntekijätkin, ovat yksimielisiä huostaanotettujen lasten vanhempien tukemisen tarpeellisuudesta. (Kujala 2003, 9-11, 14.) Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden asiakasmäärät ja työn kuormittavuus vaikuttavat omalta osaltaan vanhempien tuen riittämättömyyteen. Esimerkiksi Helsingin sosiaalivirastossa on asetettu tavoite yhden lastensuojelun sosiaalityöntekijän kohtuullisesta asiakasmäärästä olevan 40 lasta työntekijää kohden. Tavoite ei kuitenkaan nykyresursseilla toteudu. Vuoden 2003 lopussa oli Vantaalla työntekijäkohtaiset asiakasmäärät 40–60 lapsen välillä. (Myllärniemi 2005, 25–26.) Nämä luvut kertovat siitä, että lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työ on usein ylikuormittunutta. Niukat resurssit kohdistetaan lapsen edun turvaamiseen ja vanhemmat jäävät usein syrjään. Huostaanotettujen lasten vanhemmille ei tahdo löytyä missään aikaa ja tilaa.

Marketta Rajavaaran (1992, 119) lisensiaattityö ”Tavallisesta perheestä tapaukseksi” Sosiaalitoimiston asiakastyö arvioinnin kohteena, selvitti sosiaalityön kytköksiä lapsiperheiden elämään sekä mahdollisuuksia sosiaalityön arvioimisesta. Lastensuojeluinterventiot merkitsevät puuttumista vanhemmuuteen ja perhe-elämän yksityisyyteen. Yhteistyön lähtökohdat ovat usein hankalat, koska huomattava osa asiakassuhteista käynnistyy viranomaiskontrollin lähtökohdista. Rajavaara kuvailee, että lastensuojeluasiakkaat ovat sosiaalitoimistojen nöyrintä ja hiljaisinta asiakaskuntaa. Itseään syyttävä vanhempi ei lähde esittämään muille tahoille vaatimuksia. Mitä vaikeimmissa ja alisteisemmissa elämäntilanteissa ihmiset ovat, sen vähempään tyytyviä he ovat palveluiden käyttäjinä.

Rajavaaran (1992, 119–120) tutkimuksen mukaan vanhemmat, joiden vanhemmuutta ja sen voimavaroja ei ollut kyseenalaistettu, eivät huolestuneet lastensuojelutyöhön mahdollisesti sisältyvästä perhe-elämän kontrollista. Sen sijaan vanhemmat, joiden vanhemmuus oli asetettu kyseenalaiseksi, välttelivät lastensuojeluyhteistyötä. Nöyrästi yhteistyöhaluiset vanhemmat olivat aiempien lastensuojeluinterventioiden seurauksena vahvasti riippuvaisia lastensuojelusta. Heillä oli esimerkiksi yhteistyötoiveena lapsen kotiin saaminen. Nämä vanhemmat pyrkivät olemaan yhteistyössä sosiaalityöntekijöiden kanssa, mutta samalla pyrkivät pitämään heihin välimatkaa. Yhteistyössä alistuneet vanhemmat olivat aiempien huostaanottojen ja sijaishuollon toimien

vuoksi pakotettuja yhteistyöhön, mutta he pyrkivät vetäytymään yhteistyöstä, jos vanhempien mielestä ei näyttänyt todennäköiseltä, että lapsen olisi mahdollisuus vielä palata kotiin.

Rajavaaran (vrt. 1992, 119–120) esittämän näkökulman kautta voidaan ymmärtää, kuinka vaikeaa huostaanotettujen lasten vanhempien on ottaa tukea vastaan sosiaalityöntekijöiltä. Sosiaalityöntekijöihin voi kohdistua negatiivisia tunnelatauksia. Myös lastensuojelutyöhön kohdistuu usein yhteistyötä estäviä asenteita. Rajavaaran tutkimuksen mukaan vanhempien yhteistyöhalukkuuteen vaikuttaa selkeästi vanhempien oma elämäntilanne. Sosiaalityöntekijöillä onkin haasteellinen tehtävä toimia huostaanotetun lapsen vanhemman tukena.

3.4 Sosiaalisen tuen muodot vanhempien tukea määrittämässä

Tarkastelemme tutkimuksessamme tukemista sosiaalisen tuen käsitteen avulla. Huostaanotettujen lasten vanhempien tuen saantia ja sen tarvetta on mahdollista avata ja ymmärtää sosiaalisen tuen sisällön kautta. Sosiaalinen tuki sisältää suhteellisen kattavasti erilaiset tukimuodot ja -tahot, joiden avulla vaikeasta kriisistä on mahdollista selviytyä ja edetä elämässä eteenpäin. Kumpusalo (1991, 13–14, 17) määrittelee kirjallisuuden pohjalta sosiaalisen tuen avuksi, jota yhteisö tarjoaa yksilöille ja ryhmille. Sosiaalisen tuen avulla yhteisö tarjoaa apua yksilöille, jotta he selviytyisivät negatiivisista elämäntilanteistaan. Sosiaalisella tuella on sekä suoria vaikutuksia yksilön hyvinvointiin kuin myös epäsuoria niin sanottuja puskurivaikutuksia vaikeista elämäntilanteista selviytymiseen. Tunne siitä, että taustalla on tarvittaessa saatavilla tukea voi auttaa yksilöä selviytymään omatoimisesti vaikeistakin ongelmista. Sosiaalinen tuki on käsitteenä positiivinen. Sosiaalisen tuen muotoja ovat aineellinen tuki kuten esimerkiksi raha, tavara ja apuväline. Toiminnallisena tukena taas pidetään palveluita, kuljetusta ja kuntoutusta. Tiedollinen tuki pitää sisällään neuvoja, opastusta ja opetusta. Emotionaalinen tuki on esimerkiksi kannustusta ja empatiaa sekä henkinen tuki sisältää yhteisen aatteen ja uskon. (ks. myös Tarkka 1996, 12; Gothoni 1991, 57.)

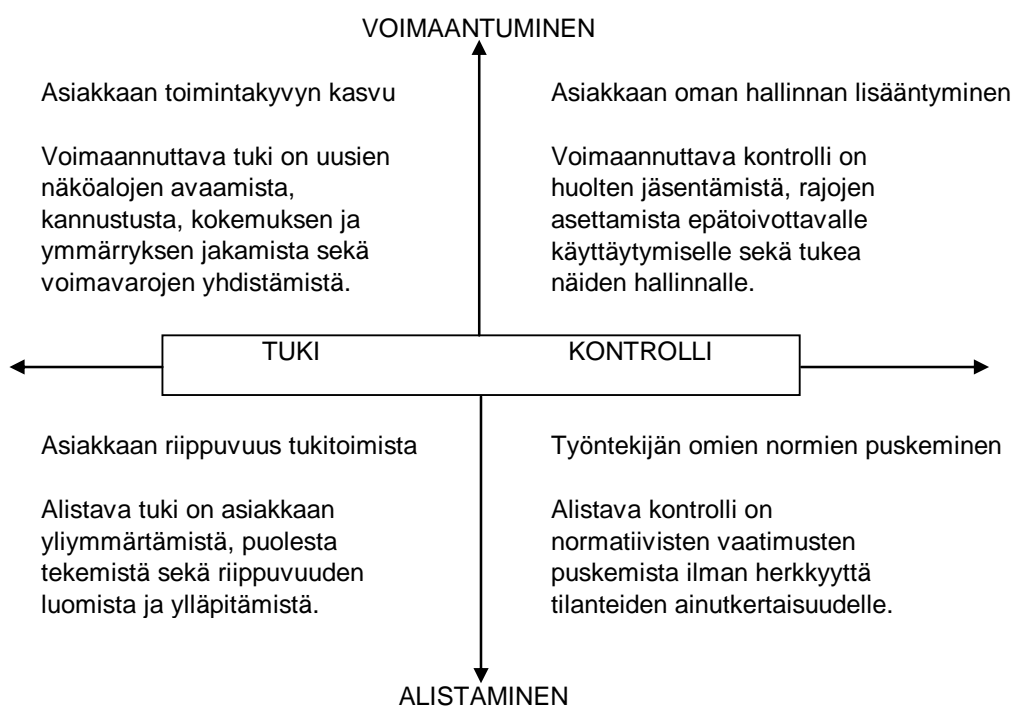
Kumpusalo (1991, 14–16) esittelee Casselin jaottelun pohjalta sosiaalisen tuen eri tasot. Sosiaalinen tuki voidaan jakaa erilaisiin tasoihin sosiaalisten suhteiden läheisyyden mukaan. Primaaritason tukirakenteeseen kuuluvat oma perhe ja läheisimmät ihmiset. Sekundaaritasoon kuuluvat ystävät, sukulaiset ja työtoverit, jotka eivät ole niin läheisiä. Tertiaaritasoon taas kuuluvat viranomaiset. Sosiaalinen tuki voi siis olla maallikon tai ammattilaisen antamaa. Primaari- ja sekundaaritason tukimuodot ovat pääosin maallikkoavustusta, kun taas tertiaaritason tukihenkilöt ovat tavallisesti saaneet sosiaalialan tai jonkin muun erityisalan koulutuksen. Sosiaalinen tuki on ihmisten välistä vuorovaikutusta. Sosiaalinen tuki voi olla henkilöltä toiselle annettua tai epäsuoraa, järjestelmän kautta annettua tukea. Esimerkiksi perheessä ja muussa pienyhteisössä vuorovaikutus on suoraa ja tuki on persoonallista. Kuntatasolla sosiaalisen tukijärjestelmän hallinto- ja toimintatasot ovat eriytyneet ja tuen antaminen on kontrolloitua viranomaistyötä.

3.5 Tuen ja kontrollin yhdistelmä vanhempien tukemisessa

Edellä Kumpusalo (1991, 16) tarkentaa, että kuntatasolla tuen antaminen on kontrolloitua viranomaistyötä. Sosiaalisen tukeen kuuluu siis viranomaistaholla kiinteästi yhteen kontrolli. Tämä on tärkeä näkökulma, joka tulee ottaa huomioon myös huostaanotettujen lasten vanhempien tuen eri muotojen tarkastelussa. Eriksson ja Arnkil (2005, 31) vahvistavat tätä näkemystä toteamalla, että ei ole olemassa pelkästään tukea tai kontrollia. Auttamistyössä ne kuuluvat aina yhteen. Sosiaalinen tuki on avustamista, vahvistamista ja mahdollisuuksien luomista. Kontrolli puolestaan on valvomista ja hallinnan lisäämistä. Tukea ja kontrollia ei voida siis pitää vastakohtina.

Lähinnä vastakohtina voidaan pitää tämän yhdistelmän, tuen ja kontrollin toteutumista: onko auttamistyö alistavaa vai voimaannuttavaa.

Eriksson ja Arnkil (2005, 32–33) selventävät voimaannuttavan ja alistavan tuen sekä kontrollin eroavaisuuden. Voimaannuttavaa tukea on mahdollisuuksien avaaminen, voimavarojen yhdistäminen ja kannustus. Voimaannuttavaa kontrollia taas on huolten jäsentäminen ja rajojen asettaminen epätoivottavalle käyttäytymiselle. Voimaannuttavan tuen vastakohta, alistava tuki on yliymmärtämistä ja riippuvuuden luomista ja ylläpitämistä. Alistavaa kontrollia sen sijaan on vaatimusten esittäminen ilman riittävää herkkyyttä erilaisten tilanteiden ja toimintakulttuurien ymmärtämiselle. Seuraava nelikenttä (Kuvio 1) selventää tuki-kontrolliyhdistelmän ajatusta. Jokaisessa nelikentän osa-alueen otsikossa on esitelty auttamistyön merkitys asiakkaan kannalta sekä tarkennettu millaisesta auttamistyöstä kulloinkin on kyse.

Kuvio 1. Tuki-kontrolliyhdistelmät (ks. Eriksson & Arnkil 2005; 31; Pyhäjoki 2005, 76.)

Selvittäessämme tutkimuksen kautta huostaanotettujen lasten vanhempien erilaisia tukimuotoja on myös aiheellista pohtia, onko tukeminen ollut voimaannuttavaa vai alistavaa. Tavoitteena sosiaalityön näkökulmasta olisi, että tuki ja kontrolli olisivat vanhemmille voimaannuttavaa. Oli tuki sitten voimavarojen yhdistämistä tai kontrolli rajojen asettamista epätoivottavalle käyttäytymiselle on tärkeintä, että auttamistyö on asiakkaan kannustusta toimimaan omasta puolestaan. Vanhemman voimaannuttaminen sosiaalityön avulla tulisi olla jokaisen työntekijän tärkein lähtökohta omassa auttamistyössään.

Sosiaalityön kontrollipyrkimys mahdollistaa vallankäytön suhteessa asiakkaisiin (Rose 2003, 194). Työntekijät haluavat kuitenkin yleensä ajatella itsensä tuenantajiksi eivätkä niinkään kontrollin toteuttajiksi. Hyviä tuki-kontrolliyhdistelmiä saadaan yhdistelemällä eri toimipisteiden tukitoimia. Yhdessä vanhempien kanssa voidaan pohtia, miten eri tahoilta voitaisiin lasta ja perhettä tukea parhaiten. (Eriksson & Arnkil 2005, 33.) Tuki-kontrolliyhdistelmien suunnittelun tulisi olla asiakaslähtöistä. Pyhäjoki (2005, 77) kehottaa työntekijöitä jatkuvasti refleктоimaan ja arvioimaan tukimuotojen vaikutusta asiakkaan elämäntilanteeseen. Ennakkoon työntekijä ei pysty

määrittämään sitä, millainen tuki kullekin asiakkaalle on parasta. Tärkeää on arvioida asiakkaan toimintakyvyn ja oman elämänhallinnan lisääntymistä. Arvioiden pohjalta ammattilaiset joutuvat muuntelemaan omaa toimintaansa, jotta perheen hallinta omasta elämästä lisääntyisi.

Myös Stakesin erikoistutkija Tarja Heino (1999, 28) toteaa lastensuojelutyön pitävän aina sisälleen sekä monipuolisen tukivalikoiman että kontrollia ja pakkotoimen uhkaa. Tämä tuo oman leimansa asiakkaiden ja työntekijöiden väliseen yhteistyöhön. Yhteistyössä vallitsee varauksellisuus, joka heijastuu kaikkiin vuorovaikutussuhteisiin. Työntekijät varautuvat jatkuvasti yllätyksiin tekemällä varasuunnitelmia. Vastaavasti myös asiakkaiden suhtautuminen työntekijöihin on varauksellista. Huostaanotettujen lasten vanhempien näkökulmasta yhteistyötä saattaa leimata epäluottamus ja tunne siitä, että viranomaiset käyttävät valtaa heidän ylitseen. Tuki-kontrolliyhdistelmä tulee tiedostaa sosiaalityössä, koska sitä kautta on mahdollisuus poistaa vuorovaikutusta estäviä negatiivisia tekijöitä. Pyhäjoen (2005, 77) esittämä asiakaslähtöinen tutkimuotojen suunnittelu varmasti osaltaan auttaa asiakkaiden elämänhallinnan lisääntymistä sekä vähentää Heinon (1999, 28) mainitsemia yhteistyötä heikentäviä ennakkoluuloja.

4 HUOSTAANOTETTujen LASTEN VANHEMPIEN TU- KEMINEN LASTENSUOJELUN LÄHITYÖNTEKIJÄ - HANKKEEN NÄKÖKULMASTA

Tutkimuksemme toteutetaan lastensuojelun lähityöntekijä –hankkeeseen. Esittelemme seuraavaksi tarkemmin hankkeen lähtökohtia, hankkeen etenemistä, sosiaalityöntekijän ja lähityöntekijän työnkuvaa hankkeessa sekä hankkeen yhtä osa-aluetta eli työskentelyä huostaanotettujen lasten vanhempien kanssa. Tähän lähityöntekijän työtehtäväkokonaisuuden osa-alueeseen täsmennytykin tutkimuksemme aihe. Lisäksi kuvailemme sosionomin koulutuksen soveltumista lähityöntekijän toimenkuvaan.

4.1 Lastensuojelun lähityöntekijä -hanke

Lastensuojelun lähityöntekijä -hankkeen käynnistymiseen vaikuttivat Helsingin yliopiston Tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenian tekemä selvitys sekä STEAM -projekti. Palmenian mukaan sosiaalialan henkilöstötilanne oli Lahdessa sekä muuallakin Päijät-Hämeessä hälyttävä. Pula sosiaalityöntekijöistä oli todellinen eikä siihen ollut luvassa helpotusta lähivuosina. Avoimna olevia paikkoja oli vaikea täyttää, koska hakijoiden pätevyys ehdot eivät täytyneet. Samaan aikaan valtakunnallisesti oli käynnissä STEAM -projekti (Sosiaalihuollon tehtävä- ja ammattirakenteen kehittämisprojekti, ajalla 1.3.2001 – 28.2.2004), jonka kehittämistyön pääpaino oli erityisesti sosiaalityöntekijä – sosionomi (AMK) työparimallin mahdollisuuksissa. Kokeilu kesti puoli vuotta ja kokemukset lähityöntekijästä olivat myönteisiä. (Leimio-Reijonen & Tuononen, 2003.) Myös Sosiaali- ja terveysministeriö asetti sosiaalityön neuvottelukunnan toimikaudeksi 2002–2006 sekä kansallisen sosiaalialan kehittämissuunnitelman selviyttämään alueen kiireellisimpiä ja pidempiaikaisia toimenpiteitä. Esimerkiksi ammattikorkeakoulusta valmistuvien sosionomien ja sosiaalityöntekijöiden työnjakoa on pyritty kartoittamaan. (Taipale, Lehto, Mäkelä, Kokko, Muuri & Lahti 2004, 109.)

Lahdessa hankkeen suunnitteluun ryhdyttiin syyskuussa 2003. Lähtökohdat ja tarve sosiaalityön kehittämiselle olivat olemassa. Työntekijöiden vaihtuvuus sosiaalialalla oli ollut vilkasta eikä suunnitelmalliseen asiakastyöhön kyetty, koska oli jouduttu työstämään ainoastaan kiireellisimmät asiakastapaukset. Sosiaalityö siis vaati kehitystä ja muutosta niin sosiaalityön sisältöjen kuin menetelmien uusintamisenkin osalta. Konkreettisemmin tarve nousi esiin akuuttivastauspalveluiden puutteena ja mahdottomuutena vastata kokonaisvaltaisesti asiakkaan tarpeisiin. (Leimio-Reijonen & Tuononen, 2003.)

Hankkeen päämääränä oli siis selvittää lähityöntekijän tarpeellisuutta sosiaalitoimistossa. Lähityöntekijä ei kuitenkaan korvaa sosiaalityöntekijän panostusta sosiaalialan toimintaympäristössä vaan lähityöntekijä osallistuu sosiaalityöntekijän tueksi lastensuojelun sosiaalityöhön. Lähityöntekijän olisi tarkoitus sijoittua perhetyön ja sosiaalityön välimaastoon. Lähityöntekijän tavoitteena olisi kartoittaa asiakasperheiden elämänhistoriaa tarkemmin ja sen mahdollisia vaikutuksia tähän päivään. Tämä tieto auttaisi sosiaalityöntekijää tekemään pidemmälle meneviä tulkintoja esimerkiksi jatkotoimista tai palvelutarpeista. Sosiaalityön tehtäväkokonaisuuksia näin ollen avattaisiin ja jaettaisiin uudelleen osa- ja vastuualueet laissa määriteltujen reunaehto- jensa puitteissa. (Leimio-Reijonen & Tuononen, 2003.)

Asiakkaalle uusi palvelurakenne merkitsisi sitä, että asiakkuus alkaisi nopeammin, varhainen puuttuminen paranisi, asiakastyö olisi kokonaisuudessaan laadukkaampaa, työ olisi suunnitelmallisempaa ja tuloksellista sekä perheiden kriisiytyminen voitaisiin pitkälti estää. Yksittäiselle asiakkaalle muutos näkyisi työn sisällöllisellä muutoksella. Työtä olisi mahdollisuus tehdä tiiviimmin, asiakasta olisi mahdollisuus nähdä useammin ja pidempiä aikoja sekä työtä olisi mah-

dollista arvioida. Asiakkaalle voidaan siis tarjota täydempää palvelua ja sosiaalityöntekijälle jää aikaa paneutua asiakastilanteisiinsa oman teoreettisen viitekehänsä näkökulmasta. Päämääränä olisi, että jo hankkeen aikana, mutta varsinkin sen päätyttyä lähityöllä olisi olemassa selkeä tehtävä ja asema lapsiperheiden ja varhaisen puuttumisen palveluverkostossa. (Leimio-Reijonen & Tuononen, 2003.)

Lähityöntekijä -hanke päättyy lokakuussa 2006. Hanke on tällä hetkellä arviointivaiheessa, jolloin sen eri vaiheista, työmuodoista ja niiden arvioinnista laaditaan loppuraportti. Lähityöntekijä -hankkeen aikana lähityöntekijämallille on muotoutunut selkeä asema ja työtehtäväkokonaisuudet sosiaalitoimistossa. Sosiaalityöntekijä ja lähityöntekijä työparimalli on tuonut asiakastyöhön laadukkuutta. Työparimalli ei kuitenkaan ratkaise sosiaalitoimiston ongelmaa pätevien sosiaalityöntekijöiden pulasta, koska lähityöntekijä ei tee sosiaalityöntekijälle kuuluvia työtehtäviä. Laukkasen (2006a, 2006b) mukaan lähityöntekijän työtehtäväkokonaisuuksiksi ovat muodostuneet seuraavat osa-alueet: asiakasperheen tilanteen kartoitus, huostaanotettujen lasten vanhempien kanssa työskentely, jälkihuollettavien tuki ja ohjaus, varhainen puuttuminen lasten ja nuorten näpistys-, vahingonteko- ja päihtymysrikkomuksiin sekä lähityö nopeasti käyttöön otettavana palveluna kuten esimerkiksi kriisityö.

4.2 Lähityöntekijä huostaanotettujen lasten vanhempien tukena

Lastensuojelun lähityöntekijän rooli lastensuojelussa on työskennellä yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa työparina. Työparien koulutukset tukevat toisiaan (sosionomin käytännönläheinen ja sosiaalityöntekijän teoriapainotteinen) ja mahdollistavat näin entistä paremman ja kokonaisvaltaisemman palvelumallin. Tämän palvelumallin olisi tarkoitus vastata nykyistä paremmin ja kokonaisvaltaisemmin lastensuojelun asiakasperheiden monimuotoisiin tarpeisiin. Lähityöntekijän tehtävänä on tuottaa tietoa lastensuojelun asiakasperheiden elämäntilanteesta. Asiakkuudet lähityöntekijälle tulevat sosiaalityöntekijän kautta, joka myös säilyttää päätösvastuun asiakkuudesta. Lähityöntekijän työnkuvan rooli on olla käytännönläheinen, kartoittava, ohjaava, aktiivinen, motivoiva sekä suunnitelmallinen. (Laukkanen & Tommo 2006.)

Tutkimuksemme keskittyy siis yhteen lähityöntekijän työskentelyalueeseen eli huostaanotettujen lasten vanhempien kanssa työskentelyyn. Huostaanotettujen lasten vanhemmat jäivät usein ilman tukea ja apua huostaanoton jälkeen. Vanhemmille oman lapsen huostaanotto on kriisi, joten vanhemmille tulisi tarjota apua tämän vaikean elämäntilanteen tueksi. Vanhemmilla on oikeus saada tukea huostaanoton jälkeen, mutta sosiaalityöntekijällä ei useinkaan ole tähän ajallisesti resursseja. Osaltaan vanhempien tukemiseen vaikuttaa myös sosiaalityöntekijän vaikeus toimia auttajana, koska usein vanhemmilla on hyvin negatiivisia tunteita sosiaalityöntekijää kohtaan. Lähityöllä pyritään paikkaamaan tätä tärkeää aukko-kohtaa. (Laukkanen 2006b.)

Lähityöntekijän rooli tässä kuviossa on siis tärkeä. Lähityöntekijä on vanhemmille huostaanotto-prosessista ulkopuolinen työntekijä, johon ei ole muodostunut negatiivisia tuntemuksia. Lähityöntekijä toimii huostaanotettujen lasten vanhemmille kriisiapuna huostaanoton jälkeen, tukena vanhempien asettaessa tavoitteita elämälleen sekä tukena asetettuja tavoitteita kohti kulkemisessa. Lähityöntekijä toimii biologisten vanhempien tilanteen tiedontuottajana sekä sosiaalityöntekijälle että sijaishuoltopaikalle. Lähityöntekijän huostaanotettujen lasten vanhempien tukemisen tavoitteena on läpikäydä vanhempien kanssa huostaanoton aiheuttamaa kriisiä, vahvistaa vanhemmuutta ja sitä kautta lisätä lastenkin hyvinvointia sekä tukea vanhempia omassa elämässään ja selviytymisessään. (Laukkanen 2006b.)

4.3 Sosionomi lähityöntekijänä

Sosionomit muodostavat yhdessä muiden ammattilaisten kanssa sosiaalialan ammattilaisten perheen, jota yhdistää sosiaalialan yhteiskunnallinen tehtävä. Sosionomin työ vastaa konkreettisesti niihin tarpeisiin, joita kansalaisilla on arjessa selviytymiseen ja erityisesti sosiaaliseen toimintakykyynsä liittyen. Tarpeet vaihtelevat elämän eri alueilla, erilaisissa elämäntilanteissa ja elämänvaiheissa, mutta laaja-alaisen ammattitaidon omaava sosionomi osaa kohdentaa ja soveltaa ydin- ja erityisosaamistaan asiakkaiden tarpeiden, erityisvaatimusten, asiakasta koskevien palveluprosessien, kehittämistarpeiden ja erityismenetelmien mukaisesti. (Borgman, Dal Maso, Hakonen, Honkakoski & Lyhty 2001.)

Eeva Tast (2005, 115–116) tutkii lisensiaatintyössään sosionomin osaamisprofiilia, joka kuvaa hyvin myös sosionomin soveltuvuutta lähityöntekijäksi. Tastin mukaan sosionomin ydinosaimisessa painottuu selkeästi perheiden kanssa tehtävän työn asiantuntijuus, joka nähdään tärkeänä ulottuvuutena koko lastensuojelutyössä. Sosionomin työssä vanhempien tukeminen nähdään laajassa yhteiskunnallisessa kontekstissa. Sosionomi nähdään perheiden kanssa tehtävässä työssä laaja-alaisena perheen tilanteen näkijänä ja ymmärtäjänä. Sosionomin perhetyön erityisosaamiseen kuuluvat myös perheen ongelmien tunnistamisen ja arvioimisen taidot. Sosionomin teoreettinen tietämys niiden suhteen rakentuu tietoon sosiaalisten ongelmien luonteesta sekä marginalisoitumisen ja syrjäyttävien mekanismien ymmärtämisestä yhteiskunnallisessa kontekstissa. Sosionomin työssä ei ole niinkään kyse ihmisten ongelmien ratkaisemiseen pyrkimyksestä vaan heidän voimaannuttamisesta oman elämänperspektiivinsä rakentamiseen vaikeuksista huolimatta. Sosiaalityöntekijän ja lähityöntekijän työpariudessa sosionomilla on oma spesifi tehtävänsä. Sosiaalityöntekijä keskittyy pääasiassa asiakkaiden ongelmien ratkaisuun ja päätöksentekoon, kun taas lähityöntekijän tehtävänä on enemmänkin asiakkaiden voimaannuttava tukeminen.

Sosionomi osaa arvioida lapsen ja perheen riskitilanteita sekä heikon elämänhallinnan ulottuvuuksia dialogisesti, vanhempien omia valintoja ja ratkaisuja kunnioittavalla tavalla sekä etsiä niihin tarpeen mukaisia, vanhempia osallistavia ja voimaannuttavia ratkaisuja. Hänellä on taitoa nostaa esille paitsi ongelmat, myös vanhempien omat voimavarat ja mahdollisuudet sekä etsiä yhteistyössä sellaisia toimintatapoja, jotka vahvistavat vanhempien itsetuntoa. Sosionomilla on lastensuojelun perustiedot hallinnassa ja lastensuojeluproblematiikan ymmärrystä sekä eettinen ja ihmistä kunnioittava lähestymistapa, joka tukee sekä kuntouttavaa että ennaltaehkäisevää toimintaa perheiden kanssa tehtävässä työssä. (Tast 2005, 116.) Tastin kertoman perusteella voidaankin todeta, että sosionomin osaamisprofiilissa korostuvat kaikki ne tiedot ja taidot, joita tarvitaan huostaanotettujen lasten vanhempien tukemisessa.

5 AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA

Huostaanotettujen lasten vanhempien tukemiseen liittyvää tutkimuksellista tietoa oli saatavilla yllättävän vähän. Esittelemme Koisti-Auerin (2000), Kähkösen (1994), Laakson ja Saikun (1998), Luodon (2005) sekä Väänäsen ja Hämäläisen (2006) tutkimusten keskeiset tulokset oman opinnäytetyömme aiheen näkökulmasta. Olemme kiinnostuneita tietämään, miten huostaanotettujen lasten vanhemmat ovat kokeneet aikaisempien tutkimusten mukaan saavansa tukea. Näihin tutkimuksiin on tärkeää verrata oman tutkimuksemme tuloksia, jotta nähtäisiin, ovatko tuen kokemukset muuttuneet vai ovatko tulokset hyvin yhteneviä aikaisempien tutkimusten kanssa.

Huostaanotettujen lasten biologisten vanhempien saaman tuen riittämättömyydestä kertoo Anna-Liisa Koisti-Auerin SOS-Lapsikylä ry:lle vuonna 2000 tekemä tutkimus, jonka mukaan lähes puolet tutkimuksessa mukana olleista huostaanotettujen lasten vanhemmista oli jäänyt ilman minkäänlaista tukea tai apua, joko siksi, etteivät he itse sitä halunneet tai eivät pyynnöstä huolimatta sitä saaneet. Tutkimuksessa mukana olleet vanhemmat odottivat saavansa tukea viranomaisilta ja toivoivat tuen olevan esimerkiksi keskusteluapua, lohduttamista ja konkreettisia tekoja.

Koisti-Auerin (2000) tutkimuksesta käy ilmi, että kunnissa ei ole juuri lainkaan tarjolla erityispalveluja tai tukimuotoja huostaanotettujen lasten vanhemmille. Tutkimuksen mukaan kaksi kolmasosaa kunnista ilmoitti, että huostaanotettujen lasten vanhemmille tarkoitetut tukimuodot ovat riittämättömät. Yli puolet kunnista ilmoitti tarjoavansa vanhemmille aktiivisesti kunnan omia tukipalveluja kuten mielenterveyspalveluja, perheneuvolatoimintaa tai A-klinikan palveluja. Yli kolmasosassa tutkimuksessa mukana olleista kunnista ei tarjottu minkäänlaista tukea huostaanotettujen lasten vanhemmille. Tutkimukseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden mielestä ongelmallista huostaanotettujen lasten vanhempien tukemisessa on tukipalveluiden puutteen lisäksi se, että monet vanhemmat eivät kykene ottamaan vastaan tarjottua apua. Sosiaalityöntekijät uskoivat muun kuin viranomaistahon kuten esimerkiksi vertaisryhmien ja kriisiterapian, voivan tukea parhaiten vanhempia huostaanoton aiheuttamassa kriisissä. Tästä syystä lähityöntekijän tukimuotoja tarvitaan tukemaan huostaanotettujen lasten vanhempia.

Päivi Kähkösen (1994) lisensiaatintyö ”Vanhemmuuden murtuminen” Lapsen huostaanotto sosiaalitoimen asiakirja-aineiston valossa, tarkastelee lastensuojelun asiakasperheiden ja sosiaalitoimen yhteistyötä lapsen huostaanoton myötä syntyneissä asiakassuhteissa. Kähkösen tarkastelu kohdistui erityisesti siihen, missä määrin ja millaisia asioita mainittiin liittyen aiheeseen vanhempien ja perheen tukeminen. Tutkimustulosten mukaan huostaanoton jälkeen sosiaalityössä keskityttiin sijoitettuun lapseen ja sijaisperheeseen. Biologiset vanhemmat jäivät tällöin vähäisemmälle huomiolle. Tutkimuksen johtopäätöksinä todetaankin, että biologisten vanhempien jälkihuoltoon ja huostaanoton aiheuttamien tunteiden läpikäymiseen tulisi työskentelyssä kiinnittää enemmän huomiota. Lisäksi tarvittaisiin käytännön menetelmiä, jotka järjestelmällistisivät ja ohjaisivat perheiden kanssa työskentelyä.

Vuosina 1997–2001 toteutetun huostaanotto –projektin alaisuudessa Riitta Laakson ja Peppi Saikun (1998) tutkimus ”Hyvä huostaanotto” tuo esiin monia epäkohtia huostaanotettujen lasten vanhempien tukemisessa. Tutkimuksen mukaan lapsen huostaanotto oli vanhemmille sokki ja he olivat kokeneet, että heidät oli jätetty yksin huostaanoton jälkeen. Kukaan haastateltavista vanhemmista ei ollut saanut kriisiapua lapsensa huostaanoton jälkeen. Lapsen menetyksestä syntyneiden surun ja vihan tunteiden läpikäymättömyys ja sallimattomuus viranomaistaholta tuntui vanhemmista kestävämmältä paineelta. Tutkimuksessa mukana olleet vanhemmat ehdottivat, että kaikille oman lapsensa huostaanoton kokeneille tarjottaisiin kriisitukea.

Päivi Luodon (2005) pro gradu –tutkielma Tampereen yliopiston sosiaalityön laitokselta ”Enkä ois ikään toivonu, että mun pitää olla lapsistani erossa”, Lapsiaan valvotusti tapaavien vanhempien identiteetin rakentuminen, tarkastelee vanhempien kertomuksia valvotuista tapaamisista. Tutkimuksessa sivutaan myös tapaajavanhemman kokemuksia sosiaalityöntekijöistä ja muista viranomaisista. Tapaajavanhempien kokemus sosiaalityöntekijöistä oli melko negatiivinen. Monet vanhemmat kertoivat jääneensä ilman tukea ja apua. Sosiaalityöntekijää kuvailtiin tavalla, joka korosti tuen puutetta ja joustamattomuutta.

Tutkija Riitta Väänänen ja professori Juha Hämäläisen (2006) tutkimus ”Kokemuksia huostaanotosta ja huostaanotettujen lasten vanhempien tukitoiminnasta” on laadittu Kuopion yliopiston sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitoksen sekä Huostaan Otettujen Lasten Vanhempain Yhdistys Ry:n yhteistyönä. Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa selvitys asiakasperheiden kokemuksista Huostaan Otettujen Lasten Vanhempain Yhdistyksen tuottamista palveluista, jotta toimintaa olisi mahdollista kehittää. Tutkimuksen kyselyyn vastanneet vanhemmat kokivat tarvitsevänsä erittäin paljon tukea lapsen sijoituksen aikana. Lisäksi puolet vanhemmista olisi tarvinnut tukea jo ennen lapsen sijoitusta. Henkilökohtaisen tuen ja avun saaminen näyttäisi tulosten perusteella olleen huostaanotettujen lasten vanhemmille tärkeää ja sitä tukea vanhemmat ovat kokeneet yhdistyksen kautta eniten saaneensakin. Vanhemmat kokivat kaikkein tärkeimmiksi kehittämisalueiksi yhdistyksen tukimuodoissa tiedotuksen tuen saamisesta sekä koko perheeseen kohdistuvan tuen lisäämisen.

Eri tekijöiden aikaisemmat tutkimustulokset ovat melko yhteneviä huostaanotettujen lasten vanhempien tukemisen tarpeellisuudesta. Vanhemmat kokevat tarvitsevänsä apua ja tukea vaikeaan elämäntilanteeseensa. Tutkimusten mukaan tuki on ollut vanhemmille vähäistä tai täysin riittämätöntä. Uusia tukimuotoja tarvittaisiin vanhempien tueksi. Opinnäytetyömme tärkeys näyttäytyikin aikaisempien tutkimustulosten valossa. Lähityöntekijän työskentelymuoto on uusi huostaanotettujen lasten vanhemmille tarjottava tukimuoto, jota arvioimme tutkimuksemme kautta.

Huostaanotettujen lasten vanhempien tukemiseen viittaavasta aiheesta ei ole kirjoitettu väitöskirjaa. Olemme kuitenkin käyttäneet tutkimuksemme toteuttamisosan, tutkimusmenetelmän ja tulosten muodostamisen yhteydessä eräitä väitöskirjoja. Näistä olemme seuranneet kokemukseen liittyvän tutkimuksen etenemistä, vaikeiden ja herkkien kokemusten kerrontatapa sekä tulosten esittelyä, joka perustuu kokemuksiin. Kirsi Nousiaisen (2004) väitöskirja Lapsistaan erillään asuvat äidit, Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja, keskittyy kertomaan naisen identiteetin rakentumisesta lapsen asuessa isän luona. Tutkimuksen mukaan naiset kokevat olevansa hyviä äitejä, mutta kuitenkin lähiympäristö syyllistää heitä lapsensa jättämisestä. Eniten eron jälkeen naiset pelkäävät, että lapsi vieraantuu heistä.

Lisäksi olemme syventyneet työmme ohessa Kari Huotarin (1999) Positiivista elämää, Hiv-tartunnan saaneiden selviytyminen arjessa väitöskirjaan, joka kertoo hiv-tartunnan saaneiden ihmisten selviytymisstrategioista sekä Riitta Granfeltin (1998) tutkimukseen Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Näiden tutkimusten kautta tutustuimme kerrontatapaan, jossa ymmärtämisen kohteena ovat ihmisten kokemukset, joten osaltaan myös nämä tutkimukset ovat opinnäytetyöprosessimme kannalta keskeisiä.

6 TUTKIMUSONGELMA JA AIHEEN RAJAUS

Tutkimuksemme kohteena ovat huostaanotettujen lasten vanhemmat. Tutkimuksemme tehtävänä on rakentaa kuvaa huostaanotettujen lasten vanhempien sosiaalisen tuen kokemuksista lähityöntekijä –hankkeen näkökulmasta. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää vanhempien kokemuksia tuen saannista sekä toiveita siitä, millaista tukea he olisivat halunneet saada. Lisäksi selvitämme huostaanotettujen lasten vanhempien tuen saantia yleisellä tasolla ja syvennämme tietämystä siihen, millaista tuen saanti on ollut sosiaalitoimesta. Tutkimusongelmamme ovat hakenneet muotoaan opinnäytetyöprosessimme aikana. Ne ovat tiivistyneet yhteen pääongelmaan:

Minkälaisia kokemuksia huostaanotettujen lasten vanhemmilla on tuen saannista ja sen tarpeesta?

Tutkimme huostaanotettujen lasten vanhempien tukemista lähityöntekijätyömuodon orientaatiosta. Tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena ovat vanhempien kokemukset lähityöntekijästä ja sosiaalityöntekijästä tuen antajina sekä tarjoajina. Tämä tutkimusasetelma on tärkeä, koska lähityöntekijä ja sosiaalityöntekijä toimivat työparina lähityöntekijä –hankkeessa.

Rajasimme opinnäytetyömme aiheen siten, että keskitymme tutkimaan nimenomaan vanhempien kokemuksia tuesta. Tutkimuksessa huomioimme vanhempien kokemukset ja toiveet tuen saannista sekä tarpeesta huostaanoton tapahtuessa ja huostaanotto prosessin jälkeen. Lisäksi opinnäytetyömme pyrkii selvittämään, minkälaista tukea lähityöntekijä voi huostaanotettujen lasten vanhemmille tarjota. Tavoitteenamme oli tarkastella niitä vanhempia, jotka ovat työskennelleet lähityöntekijän kanssa sekä niitä vanhempia, jotka eivät ole työskennelleet lähityöntekijän kanssa. Tutkimuksemme kohteena ovat huostaanotettujen lasten äidit ja isät, jotta molempien vanhempien kokemukset saataisiin huomioitua. Emme syvenny tutkimuksessamme itse huostaanottotapahtumaan tai sen syihin, vaikka se olisikin ollut mielenkiintoista. Tämä rajaus oli aiheellista tehdä, jotta saamme syvällisempää tietoa huostaanotettujen lasten vanhempien tukemisesta.

7 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen enemmän ilmiöiden laadun ja merkityksen kuin määrän suhteen. Tutkimus on luonteeltaan kokonaisvaltaista tiedon hankintaa ja aineisto kootaan luonnollisissa, aidoissa tilanteissa. Tutkimuksessa suositaan ihmistä tiedon keruun instrumenttina, jolloin tutkija luottaa enemmän omiin havaintoihinsa ja keskusteluihin tutkittaviensa kanssa kuin mittausvälineillä hankittavaan tietoon. Tutkija käyttää hyödykseen induktiivista analyysia, jossa lähtökohtana on aineiston monitahoinen ja yksityiskohtainen tarkastelu. Laadullisessa tutkimuksessa suositaan metodeja, joiden kautta tutkittavien näkökulmat ja ääni pääsevät esille. Tutkimuksen kohdejoukko valitaan tarkoituksenmukaisesti, ei satunnaisotoksella kuten määrällisessä tutkimuksessa. Tutkimussuunnitelma muotoutuu joustavasti tutkimuksen edetessä ja suunnitelmia muutetaan olosuhteiden mukaisesti. Lisäksi laadullisessa tutkimuksessa tapaukset käsitellään ainutkertaisina ja aineistoa tulkitaan sen mukaisesti. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2002, 155.)

Tutkimuksemme asettuu laadullisen tutkimuksen perinteeseen. Huostaanotettujen lasten vanhempien tuen saannin ja tarpeen selvittämiseen laadullinen tutkimusote sopii hyvin, koska lähtökohtana laadullisessa tutkimuksessa on todellisen elämän kuvaaminen. Tutkimukssamme pyrimme löytämään uutta näkökulmaa vanhempien tukemiseen heidän kokemuksiansa kautta. Tutkimuksessa keskeistä on aineiston keräämisen, käsittelyn ja analyysin kietoutuminen tiiviisti yhteen. Kuten laadulliselle tutkimukselle on ominaista, korostaa tämä tutkimus sosiaalisten ilmiöiden merkityksellistä luonnetta sekä ihmisten todellisuuden ymmärtämistä.

7.1 Aineistonkeruutapana teemahaastattelu

Opinnäytetyössämme haluamme syventää tietämystämme huostaanotettujen lasten vanhempien tukemisesta ja tuoda esiin vanhempien kokemuksia tuesta. Pohtiessamme sitä, kuinka saisimme kaikista luotettavinta ja ajankohtaisinta tietoa, pidimme ensisijaisesti tärkeimpinä tiedonlähteinämme huostaanotettujen lasten vanhempia. Myös aineistonkeruumenetelmän valintaa pidimme tärkeänä, koska aineiston koostumus määrää paljolti tutkimuksen onnistumista.

Tutkimuksemme aihe määrää aineistonkeruutapaa. Tavoitteenamme on saada syvällistä ja yksityiskohtaista tietoa, jota ei voida mielestämme saavuttaa muutoin kuin haastatteleamalla huostaanotettujen lasten vanhempia. Päädyimme valitsemaan aineistonkeruutavaksi juuri haastattelun, koska koimme, että tällä tavalla saamme parhaiten esille huostaanotettujen lasten vanhempien ajatukset ja tuntemukset, kun tutkimuksen aihe on näinkin arka ja vaikea. Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara (1997, 201) määrittelevät menetelmäksi juuri haastattelun silloin, kun on ennalta tiedossa, että tutkimuksen aihe tuottaa vastauksia monitahoisesti ja moniin eri suuntiin sekä silloin, kun halutaan selventää ja syventää asioita.

Haastattelussa on kyse tietynlaisesta keskustelusta, joka tapahtuu tutkijan aloitteesta. Tutkija on vuorovaikutuksessa haastateltavaansa ja pyrkii haastattelun avulla saamaan selville asioita, jotka kuuluvat tutkimuksen piiriin. (Eskola & Vastamäki 2001, 24.) Haastattelujen avulla pyrimme selvittämään huostaanotettujen lasten vanhempien ajatuksia, tuntemuksia ja kokemuksia, kuitenkin rajaten keskustelua niin, että saamme mahdollisimman spesifiä tietoa tutkimastamme aiheesta. Tavoitteenamme on luoda sellainen haastattelutilanne, että se mahdollistaa avoimen, rentoutuneen ja motivoituneen keskustelun tutkijan ja haastateltavan välille.

Valitsimme haastattelumuodoksi teemahaastattelun, koska mielestämme se tuki eniten tavoitettamme saada esiin haastateltavien yksilöllisiä ajatuksia. Teemahaastattelussa aihepiirit eli teema-alueet on etukäteen määrätty. Teema-alueiden laajuus ja järjestys kuitenkin vaihtelevat.

Tärkeää on, että jokainen teema-alue tulee käsiteltyä haastateltavan kanssa, kysymysten muodoilla ja järjestyksillä ei ole merkitystä. (Eskola & Vastamäki 2001, 26.) Jokainen haastattelu muotoutuu varmasti omanlaisekseen, joten tietynlainen vapaus haastatteluissa tuntui järkevältä vaihtoehdolta ja juuri teemahaastattelu mahdollistaa tämän. Halusimme laatia haastattelurunгон (Liite 2), jotta saisimme mahdollisimman onnistuneesti vastauksia juuri niihin aihealueisiin, joita tutkimuksemme koskee.

Erilaisten teemojen rakentaminen muotoutui teorian ja omien intuitioidemme perusteella. Kaikista tärkein kysymyksiämme määrittänyt pohja oli kuitenkin tutkimusongelmamme. Ja kuten Eskola ja Vastamäki (2001, 33) argumentoivat, on tutkimusongelma juuri se, joka sitoo kokonaisuu-den yhteen ja antaa oikeuden erilaisten kysymysten esittämiselle.

7.2 Haastattelujen esivalmistelut

Haastattelujen sopiminen tuntui haastavalta tehtävältä ja punnitsimme eri vaihtoehtoja monelta eri kannalta. Pohdimme esimerkiksi yhteydenottoa haastateltaviin sosiaalitoimiston työntekijän kautta tai lähestymällä haastateltavia kirjeitse. Eskola ja Vastamäki (2001, 37) nostavat esiin tärkeän seikan haastateltavien osallistumisesta tutkimukseen. Ensimmäinen viesti haastattelu-pyyntöstä määrittää eniten sitä, miten ihminen suostuu osallistumaan haastatteluun. Haastateltavien kuuluessa palvelun piiriin voi olla luontevinta lähestyä asiakkaita ensimmäisen kerran asiakkaan jo tunteman työntekijän kautta. Tällöin ratkaisevinta usein on asiakkaan suhde työntekijään.

Ensimmäisen yhteydenoton haastateltaviin otti lähityöntekijä. Lähityöntekijä pyysi omia asiakkaitaan sekä sosiaalityöntekijän asiakkaita osallistumaan haastatteluun. Osallistuvuus haastatteluihin oli todella hyvä. Kahtatoista vanhempaa pyydettiin osallistumaan haastatteluun, joista kymmenen suostui. Huostaanotettujen lasten vanhemmat olivat todella kiinnostuneita osallistumaan tutkimukseemme ja päästä tätä kautta saamaan äänensä kuuluviin. Heille kerrottiin tutkimuksemme tavoitteena olevasta palvelun kehittämisestä. Haastattelujen lähestyessä lähetimme haastateltaville vielä kirjeen (Liite 1), jossa esittelimme itsemme ja kertosimme tutkimuksemme aiheen ja haastatteluajankohdan.

Pohdimme hyvin harkiten haastatteluapaikan fyysistä sijaintia. Eskola ja Vastamäki 2001, 27–28) neuvovat haastattelijaa jo suunnitteluvaiheessa huomioimaan haastateltavan näkökulman. Haastattelua ei kannata tehdä liian muodollisessa ja julkisessa tilassa eikä haastateltavan kotikaan ole ihanteellisin paikka mahdollisten ennakoimattomien häiriötekijöiden takia. Yritimme miettiä mahdollisimman neutraalia paikkaa, joka olisi kummallekin osapuolelle, niin haastateltavalle kuin haastattelijallekin, rauhallinen ja salliva paikka. Tässä tehtävässä kuitenkin epäonnistuimme, koska alueella, jossa haastattelut suoritimme, ei sijainnut tämäntapaista kaikille avointa paikkaa. Koimme kohtuuttomaksi pyytää haastateltavia matkustamaan esimerkiksi kaupungin keskustaan. Jouduimme valitsemaan haastatteluapaikaksi sosiaalitoimiston neuvotteluhuoneen, joka ei vastannut täysin toivomuksiamme ottaa huomioon haastateltavan näkökulma.

Otimme myös huomioon haastatteluja suorittaessamme, että haastattelu on sosiaalinen tilanne, jonka lähtökohtana on kaksi roolia, haastattelijan ja haastateltavan. Usein haastattelijan ja haastateltavan puhuvat eivät käy yksiin, jolloin haastattelijan on muutettava puhetapaansa. Haastattelijan ei kuitenkaan pidä lähteä muuttamaan puhetapaansa liikaa haastateltavaa myötäileväksi vaan hänen kannattaa säilyttää normaaliuden periaate ja valita omaan puhetapaansa sopivat ilmaisut. (Eskola & Vastamäki 2001, 27–28.)

Erytisessä tutkimuksessamme tuli huomioida myös sosiaalityön tutkimuksen erityishaasteet, jotka Raunio (1999, 289, 291) nostaa esiin aikaisemman kirjallisuuden pohjalta. Sosiaalityönteki-

jällä on asiakastaan kohtaan valta- ja kontrollisuhde. Viranomaisvallan elementtejä siirtyy helposti myös sosiaalityön nimissä esiintyvän tutkijan ja tutkittavana olevien asiakkaiden vuorovai-
kutukseen. Tämä näkyy haastatteluissa siten, että niissä vältetään ristiriitoja ja korostetaan harmoniaa. Tämä tärkeä näkökulma meidän tulee tiedostaa, jotta saisimme mahdollisimman luotettavaa ja oikeaa tietoa. Haastattelut ovat tutkimuksemme tärkein vaihe, koska niistä koostuu tutkimuksemme aineisto. Yritimme käytöksellämme luoda mahdollisimman luottavaiset välit haastateltaviin. Korostimme haastateltaville, että olemme opiskelijoita ja haluamme kuulla kaikki vanhempien ajatukset ja kokemukset, niin positiiviset ja negatiivisetkin, jotta tutkimuksemme tuloksia voitaisiin käyttää palvelujen kehittämiseen. Emme kuitenkaan voineet välttyä siltä, että tutkijan ominaispiirteet saattoivat vaikuttaa haastateltavan käyttäytymiseen. Tutkijan sukupuoli, ikä ja yhteiskuntaluokka mahdollisesti vaikuttavat tutkimustilanteessa vuorovaikutukseen haastattelijan ja haastateltavan välillä.

7.3 Haastattelujen toteutus

Haimme tutkimuslupaa helmikuussa 2006 Lahden kaupungin sosiaali- ja terveystoimialan lastensuojelupäälliköltä Päivi Lahdelta. Tutkimuslupa (Liite 3) myönnettiin sosiaalitoimistosta maaliskuussa 2006, jolloin myös haastattelut toteutettiin. Haastatteluja oli sovittu kymmenen, joista vain yksi peruuntui. Peruuntunut haastattelu sovittiin vielä uudelleen haastateltavan kanssa. Seuraavakin haastattelu täytyi peruuttaa haastateltavan päihtymystilan vuoksi. Haastateltava olisi kovasti halunnut osallistua tutkimukseemme, mutta hänen elämäntilanteensa ei antanut haastattelun toteuttamiselle mahdollisuutta. Saimme vielä uuden haastateltavan, jolloin toteutui tavoitteemme saada kymmenen huostaanotettujen lasten vanhempaa haastateltavaksi.

Haastateltavista seitsemän oli äitiä ja kolme oli isää. Jokainen vanhempi haastateltiin yksin, koska kaikilla haastateltavillamme oli parisuhde lapsen toiseen vanhempaan päättynyt. Olimme erityisen tyytyväisiä siihen, että onnistuimme saamaan haastateltavaksemme myös isiä, koska on tärkeää tuoda esiin niin äitien kuin isienkin kokemukset. Äidit olivat iältään 21–50-vuotiaita ja isät 24–45-vuotiaita.

Haastattelut toteutettiin pääasiallisesti sosiaalitoimiston neuvotteluhuoneessa. Ainoastaan yksi haastattelu oli suoritettava lähityöntekijän huoneessa, koska neuvotteluhuone oli varattuna. Tämä paikka ei ollut ihanteellinen, koska tällöin lähityöntekijän rooli haastattelussa tuntui suuremmalta. Pyrimme tekemään haastattelutilanteesta haastateltaville mahdollisimman avoimen ja luottamuksellisen. Mietimme etukäteen tarkasti asioita, jotka edesauttavat tätä. Istuimme esimerkiksi tasavertaisesti pyöreän pöydän äärellä välttäen täten mahdollisen valta-asetelman.

Kaikki haastateltavat suostuivat siihen, että heidän haastattelunsa nauhoitettiin. Korostimme vanhemmille, että heidän henkilöllisyytensä tulee pysymään salassa eikä kukaan muu kuin me, opinnäytetyön tekijät tule kuuntelemaan nauhoitettuja haastatteluja. Lisäksi painotimme, että valmiista työstä ketään haastateltavaa ei ole mahdollista tunnistaa. Ainoastaan yhden haastateltavan kohdalla tunnistimme selvästi, että nauhoittaminen häiritsi haastattelun kulkua. Haastattelun loppuessa ja nauhuria laitettaessa kiinni haastateltava rentoutui silmin nähden. Sen jälkeen hän alkoi kertoa tutkimuksemme kannalta hyvinkin merkittäviä asioita. Nauhurilla oli siis jonkinlainen merkitys tämän haastattelun kulkuun. Haastateltavalta esimerkiksi lipsahti oman lapsensa oikea nimi, jonka ääneen sanomisesta hän häkeltyi. Muissa haastatteluissa emme havainneet, että nauhoitus olisi mitenkään erityisesti häirinnyt haastattelun kulkua.

Haastatteluista ensimmäinen toimi samalla esihaastatteluna, jolloin testasimme teemahaastattelulomakkeen onnistuneisuutta. Tämän pohjalta hioimme haastattelurunkoa lisäämällä muuttaman tarkentavan kysymyksen. Lisäsimme esimerkiksi lähityöntekijän tuen selvittämisen teemaan kysymyksen: ”Jos sinulla olisi mahdollisuus antaa palautetta lähityöntekijälle niin, millaiset

terveiset hänelle lähettäisit?” Tällä kysymyksellä oli mahdollista saada vanhemmilta spontaaneja ajatuksia liittyen lähityöntekijän tukeen. Haastattelurunko ei kuitenkaan muuttunut radikaalisti, joten esihaastattelu liitettiin mukaan haastatteluaineistoon. Haastattelurunko oli laadittu huolella, mikä näkyi onnistuneina haastatteluina.

Jokaisen haastattelun pohjana käytettiin teemahaastattelurunkoa, jonka lisäksi jokaiselle haastateltavalle esitettiin tarkentavia kysymyksiä haastattelutilanteiden yksilöllisyyden vuoksi. Haastattelujen sujuminen riippui hyvin paljon huostaanotettujen lasten vanhemmista. Toisinaan meidän haastattelijoiden rooli oli lähinnä vain kuunnella ja ohjata kysymysten kautta vanhemman kerrontaa teemojen suuntaan. Toisinaan taas havaitsimme, että haastattelun eteneminen riippui selvästi meistä haastattelijoina. Vähäpuheisimmilta vanhemmilta kysyimme paljon enemmän kysymyksiä kuin runsassanaisilta vanhemmilta. Aineistoa rikastutti mielestämme se, että persooniltaan monenlaiset vanhemmat osallistuivat haastatteluihin. Jokainen haastattelu muotoutui omanlaisekseen, mutta jokaisessa haastattelussa vallitsi mielestämme kuitenkin pääosin hyvin luonteva ilmapiiri.

7.4 Haastateltavien vanhempien kohtaaminen

Haastatteluiden aloittaminen oli meille opinnäytetyön tekijöille haasteellista aikaa. Kummallakaan meistä ei ollut aikaisempaa kokemusta tutkimuksellisista haastatteluista. Haastatteluiden aihe oli arka, vaikea ja tunteita herättävä. Koimme haasteelliseksi astua suuriin saappaisiin ja syventyä vanhempien vaikeisiin elämäkokemuksiin. Koimme oman roolimme hakemisen ennen haastatteluja vaikeaksi. Jo heti ensimmäisen haastattelun jälkeen saimme kuitenkin positivistista palautetta. Eräs vanhempi kyseli meidän aikaisempia kokemuksiamme haastattelijoina, koska hänestä toimimme niin kokeneiden haastattelijoiden tuntuisesti. Hän hämmästytti kovasti kuultuaan, että hän oli meidän ensimmäinen haastateltavamme. Tämä kokemus antoi uutta intoa jatkaa haastatteluja eteenpäin.

Halusimme edistää haastattelujen onnistumista sillä, että olisimme luotettavia ja avoimen tuntuisia ihmisiä, joille olisi helppo puhua. Halusimme mahdollistaa haastateltavalle mahdollisimman avoimen ilmapiirin ilman asiantuntija–asiakas vaikutteita. Halusimme luoda vanhemmille tunteen, että heitä kuunneltiin, arvostettiin sekä mahdollistettiin heille paikka kertoa omista kokemuksistaan avoimesti. Haastatteluilmapiiri oli pääasiassa avoin ja luottavainen, mutta muutamassa haastattelutilanteessa vallitsi hieman jännittyneempi ja hiljaisempi ilmapiiri.

Kari Huotari (1999) on väitöskirjassaan esitellyt haastateltavansa erinomaisesti ja kuitenkin niin, että henkilöiden anonymiteetti on turvattu. Huotarin esimerkkiä mukaillen olemme jokaisessa tutkimusprosessimme vaiheessa tietoisesti pohtineet tekijöitä, jotka saattaisivat johtaa vanhempien tunnistettavuuteen. Esimerkiksi aineiston tallennetiedoissa ei ole käytetty vanhempien oikeita nimiä. Vanhempien oikeiden nimien tilalle arvottiin syntymävuosikymmenen suosituimman nimen perusteella peitenimi. Peitenimiä käytetään tekstilainauksien yhteydessä erottamaan kokemukset toisistaan. Vanhempien nimet, iät ja muut ilmeisimmin tunnistettavat seikat on muutettu tai poistettu. Esittelemme lyhyesti haastateltavamme peitetietoineen, jotta lukijalle muodostuu kuva, millaisesta vanhempien joukosta on kyse tutkimuksessamme. Vanhempien haastattelujärjestys tässä esittelyssä on muutettu tunnistettavuuden estämiseksi. Emme myöskään tässä yhteydessä esittele vanhempia peitenimien kanssa, koska se saattaisi vaarantaa haastateltaviamme anonymiteetin.

Ensimmäinen haastateltavamme oli nelikymppinen isä, jolla on neljä lasta. Hänen kolme lastaan asuu kotona, mutta yksi murrosikäinen lapsi on huostaanotettu. Isä on pystynyt hyväksymään lapsensa huostaanoton ja piti sitä siinä tilanteessa hyvänä asiana niin lapsen kuin perheenkin kannalta.

Toinen haastateltavamme oli viisikymppinen äiti, jolla on neljä lasta. Ainoastaan hänen nuorin lapsensa on huostaanotettu lapsen ollessa murrosikäinen. Äidin mielestä huostaanotto oli kova paikka, mutta ainoa vaihtoehto kaikkien kokeilujen jälkeen. Äiti kertoo meille ajatuksistaan ja kokemuksistaan erittäin selkeästi.

Kolmas haastateltavamme äiti oli nelikymppinen kahden yli kymmenvuotiaan lapsen äiti. Äidin molemmat lapset on huostaanotettu ja hän toivoo kovasti saavansa lapsensa vielä luokseen. Haastattelussa vallitsee selvästi avoin ja rentoutunut ilmapiiri. Haastateltavamme kertoo paljon esimerkkejä ja yksityiskohtia. Mielestämme hän pystyi hyvin vapautuneesti kertomaan omista ajatuksistaan ja tuntemuksistaan, jopa tunteistaan.

Neljäs haastattelu oli sovittu pidettäväksi erään isän kanssa, mutta hän ei tullut sovittuna ajankohtana paikalle. Soitimme haastateltavalle ja sovimme uuden ajan, jonne haastateltava saapui päihtyneenä. Haastattelua emme eettisistä syistä voineet käydä läpi, vaikka isä olisi halunnut osallistua tutkimukseemme.

Neljäs haastateltavamme oli nuori parikymppinen äiti, jonka pieni lapsi huostaanotettiin pari vuotta sitten. Lapsi asuu tällä hetkellä jo kotona. Äiti koki, että huostaanotto oli siinä elämäntilanteessa ainoa vaihtoehto. Nuoresta iästään huolimatta äiti kertoo hyvin kuvailevasti tapahtumia ja tuo selkeästi esiin omia ajatuksiaan tuen tarpeestaan ja sen saannista.

Viides haastateltavamme oli viisikymmenvuotias äiti, jolla on kaksi lasta. Toinen lapsista on huostaanotettu pari vuotta sitten ja toinen lapsista on jo aikuinen ja asuu poissa kotoa. Äiti kertoi, että epäröi haastatteluamme saapumista. Hän oli selvästi vaivaantunut. Yksi mikä varmasti vaikutti haastatteluun, oli luottamuksen puute. Haastateltava epäili selvästi, että hänen puheensa kantautuu myös muiden korviin.

Kuudes haastatteluun saapuva vanhempi oli viisikymppinen isä. Hänellä on viisi lasta, jotka kaikki on huostaanotettu. Perheen elämäntilanne vaikutti lasten huostaanottoon. Isällä oli paljon tarvetta kertoa omaa tarinaansa, mutta emme kuitenkaan saaneet häneltä niin runsaasti tietoa kuin aikaisemmilta haastateltavilta.

Seitsemäs haastateltavamme oli parikymppinen isä. Hänen lapsensa huostaanotettiin pieneenä pari vuotta sitten. Perheen elämäntilanne oli kriisiytynyt ennen huostaanottoa. Lapsen sijoitus on jo loppunut. Isän roolina on olla tällä hetkellä lapselleen etävanhempana.

Kahdeksas haastateltavamme oli nelikymppinen äiti, jolla on viisi lasta. Äidin jokainen lapsi on huostaanotettu. Yksi lapsista muutti ennen täysi-ikäisyyttään takaisin kotiin ja asuu tällä hetkellä jo omillaan. Äiti toivoo, että edes osa lapsista pystyisi joskus palaamaan kotiin. Hän ei ole hyväksynyt huostaanottoja vaan on valittanut asiasta eteenpäin.

Yhdeksäs haastateltavamme oli kolmekymppinen äiti, jolla on kolme lasta. Hänen kaksi lastaan asuvat kotona, mutta yksi murrosikäinen lapsi asuu sijaishoidissa. Lapsen käytösongelmat johtivat siihen, että huostaanotto oli enää viimeinen vaihtoehto ja äidin mukaan se pelasti hänen lapsensa. Äiti osasi hyvin kuvailla lapsen huostaanoton synnyttäneitä tuntemuksiaan sekä kokemuksiaan tuesta.

Viimeinen haastateltavamme oli kolmekymppinen äiti. Hänen lapsensa on tällä hetkellä noin kymmenvuotias, joka on huostaanotettu viime vuonna. Huostaanotto oli kova paikka koko perheelle, eikä perhe sitä edelleenkään hyväksy, vaan heillä on meneillään valitukset huostaanotosta.

Haastattelut olivat kaikki hyvin erilaisia. Osassa haastatteluja vanhemmat pystyivät kertomaan hyvin vapautuneesti omista ajatuksistaan, kokemuksistaan ja tunteistaan. Loppujen lopuksi

meille haastattelijoille jäi tunne, että haastattelut sujuivat onnistuneesti ja erot haastatteluiden kulussa johtuivat vanhempien yksilöllisyydestä. Saimme mielestämme haastatteluista niin paljon tutkimusaineistoa kuin meidän haastattelutaidoillamme siihen pystyimme. Haastattelut kestivät reilusta puolesta tunnista puoleentoista tuntiin. Haastattelujen kestot vaihtelivat toisistaan paljon, joka kertoo juuri siitä, miten eritavalla vanhemmat kertoivat kokemuksistaan.

8 TUTKIMUKSEN ANALYYSIMENETELMÄT

Tutkimuksemme analyysimenetelmän valintaa ohjasi tavoite tutkia huostaanotettujen lasten vanhempien kokemuksia. Pyrkimys tulkita toisen ihmisen kokemusmaailmaa ja välittää niitä tutkimuksellisten keinojen avulla vaikutti haasteelliselta tehtävältä. Vanhempien kokemusten tutkiminen ohjasi meidät valitsemaan analyysimenetelmäksi fenomenologian. Fenomenologisen analyysimenetelmän tavoitteena on ymmärtää inhimillisen elämän ilmiötä tutkittavien yksilöiden kokemusten pohjalta (Perttula 1995, 64). Tällöin tutkija pyrkii tavoittamaan yksilön kokemusmaailman ja hänen asioille antamansa merkitykset. Tavoitteena on hahmottaa tutkittava ilmiö sellaisena kuin se tutkittavalle ilmenee. (Lehtovaara 1995, 81.) Tutkimuksessamme fenomenologia on oivallinen lähestymistapa, koska kiinnostuksen kohteina ovat juuri tutkittavien subjektiiviset kokemukset. Pyrkimyksenämme on tavoittaa huostaanotettujen lasten vanhempien kokemusmaailma sekä heidän tuen saannille ja tarpeelle antamansa merkitykset.

Laineen (2001, 26, 31) mukaan fenomenologisesta lähestymistavasta puhuttaessa puhutaan useimmiten kahdesta tutkimuksen tasosta, joista toinen liittyy erityisesti tutkimuksen taustafilosofiaan sekä ihmiskäsitykseen ja toinen tutkimuksen käytännöllisempään puoleen, joka ohjaa aineiston tulkintaa. Seuraavassa tarkastelemme fenomenologiaa tutkimuksen lähestymistapana ja tuomme myös esiin tutkimuksen taustalla vaikuttavan holistisen ihmiskäsityksen. Lisäksi esittelemme fenomenologisen analyysimenetelmän käytännön toteutusta. Sovelsimme tutkimuksessamme fenomenologian viisivaiheista analyysia, jonka kautta pyrimme tulkitsemaan vanhempien kokemuksia mahdollisimman totuudenmukaisesti.

8.1 Analyysimetodina fenomenologia

Sanatarkasti fenomenologia tarkoittaa oppia ilmiöstä (Åstedt-Kurki & Nieminen 1997, 152). Laineen (2001, 26–27) mukaan ihmisten kokemukset ovat fenomenologisen analyysimenetelmän kohde. Kokemus voidaan määritellä ihmisen kokemuksellisena suhteena maailmaan, jossa hän elää, omaan todellisuuteensa. Ihmistä ei voida ymmärtää irrallaan ihmisen suhteesta omaan elämäntodellisuuteensa. Todellisuus ei ole edessämme neutraalina vaan jokaisessa havainnossa kohde näyttäytyy ihmisen kiinnostuksen ja pyrkimysten mukaan erilaisena.

Esimerkiksi tutkimuksessamme aineiston kohteena ovat huostaanotettujen lasten vanhemmat. Vanhemmat ovat vanhempia, koska heillä on lapsia. Suhde lapsiin tekee vanhemmista vanhempia eri merkityksissä. Vanhempien suhde lapsiinsa määrittyy heidän elämäntodellisuutensa kautta. Jokaisen vanhemman elämäntodellisuus on yksilöllinen, koska siihen vaikuttavat esimerkiksi lapsuuden perhesuhteet, nykyinen elämäntapa sekä sosiokulttuurinen asema. Vanhempien elämäntodellisuuksissa on myös yhteneväisyyksiä. Tähän vaikuttavat esimerkiksi kulttuuriset tekijät. Vanhemman elämäntodellisuus vaikuttaa siis siihen millainen suhde vanhemmilla on omaan lapseensa. Jokaisen vanhemman kokemukset ovat tutkittavan ilmiön kannalta tärkeitä ja mielenkiintoisia.

Yksilöllä on ainutlaatuinen suhde, mutta myös muuttuva näkökulma tutkittavaan ilmiöön. Fenomenologiassa tutkija etsii kokemusten olemusta eli sen ydintä. Kokemuksiin suhtaudutaan toiseikkoina, koska kertojalleen ne ovat aitoja. Fenomenologiassa ollaan kiinnostuneita mahdollisimman monen ihmisen reflektioimattomista kokemuksen kuvauksista. (Erkkilä 2005, 196, 201–202.) Periaatteena siis on, että haastateltavat kertovat omilla ilmaisutavoillaan tutkimuksen kohteena olevaan ilmiöön liittyvistä kokemuksistaan. Kokemus ymmärretään merkityksinä, joka voi ilmetä tietona, tunteena tai muunlaisena kokemuksen laadullisena merkityksenä. (Lukkarinen 2001, 127.)

8.1.1 Fenomenologinen merkitysteoria

Kokemus hahmottuu merkitysten mukaan. Nuo merkitykset ovat fenomenologisessa lähestymistavassa varsinainen kohde. Esimerkiksi tutkimuksessamme huostaanotettujen lasten vanhempien kertomukset tuesta ovat niitä kokemuksia, joista voidaan tehdä merkitysanalyysi. Analyysin tulokseksi muodostuu selvitys kokemuksen mahdollisimman monista merkitysaspekteista. (Laine 2001, 27.) Tavoitteenamme on saavuttaa huostaanotettujen lasten vanhempien kokemukset niin aitoina kuin ne vain on mahdollista säilyttää. Vaikeasti määriteltävissä asioissa ja kokemusten kuvauksessa fenomenologinen lähestymistapa auttaa parhaiten saavuttamaan ihmisten arkitodellisuuden.

Laineen (2001, 28) mukaan mielekkyys tutkia merkityksiä perustuu ajatukseen, että ihmisten toiminta on intentionaalista eli tarkoitusten mukaisesti suuntautunutta. Ihmisten todellisuus on merkityksillä ladattua. Fenomenologinen merkitysteoria pitää sisällään ajatuksen myös siitä, että ihmisyyksiö on perustaltaan yhteisöllinen. Ihmisillä on erilainen elämismaailma, joka johtuu siitä, että ihmiset elävät erilaisissa todellisuuksissa. Eläminen erilaisissa kulttuuripiireissä siis johtaa siihen, että ihmisillä on asioihin erilaiset merkitykset. Yksilöllisten merkitysten lisäksi ihmisiltä on myös löydettävissä yleisiä merkityksiä, koska jokainen ihminen on osa jonkin yhteisön yhteistä merkitysten perinnettä.

Lukkarinen (2001, 125–127) täsmentää, että tutkimuskohteena fenomenologisessa tutkimuksessa ovat siis ihmisten kokemukset. Fenomenologisen metodin pyrkimys on deskriptio eli kuvaus, jonka toteuttaminen täydellisesti tiedetään mahdolliseksi. Tällöin on syytä muistaa tutkijan subjektiivisuus ja vastuu. Tutkijan tulee pohtia, miten hänellä on mahdollisuus ymmärtää toista ihmistä ja miten tämä kyseinen ymmärrettävyys on mahdollista parhaiten saavuttaa. Tavoitteena on ilmaista toisten ihmisten todellisuudessa koetut merkityssuhteet mahdollisimman pitkälti siten kuin ihmiset ne kokevat. Tällöin haastateltavan kokemuksen ilmaisu ja tutkijan muodostama kuvaus vastaavat toisiaan. Saman henkilön elämänkulku voi saada erilaisia tulkintoja riippuen siitä, mitä varten ja millaisesta viitekehyksestä tutkija kerää tutkimustietoaan.

8.1.2 Fenomenologista tutkimusta ohjaavat tutkimuksen tarkoitus, ihmiskäsitys sekä kokemuksista koostuva aineisto

Fenomenologisessa tutkimuksessa analyysia ohjaavat tutkimuksen tarkoitus ja aineisto (Lukkarinen 2001, 129). Tutkijan on tärkeää määritellä tutkimuksensa tarkoitus, koska aineistosta on mahdollisuus nostaa esiin hyvin erilaisia asioita ja erilaisista näkökulmista. Tutkimuksen tarkoituksen löytämiseen ohjaavat meidän tutkimuksessamme tutkimusongelmamme, jonka näkökulmasta asioita tarkastelemme.

Laine (2001, 33) argumentoi, että fenomenologista tutkimusta ei niinkään ohjaa teoreettinen viitekehys ja valmis malli siinä merkityksessä, jotta se ohjaisi tutkimuksen kulkua. On tärkeää kuitenkin määritellä tutkimusta ohjaava ihmiskäsitys sekä käsitykset kokemuksesta. Omaan tutkimukseemme asetimme viitekehyksen niin, että aineistosta muodostetut tulokset eivät ole riippuvaisia teoreettisesta mallista, koska tulosten muodostamista ohjaavat ensisijaisesti haastateltujen vanhempien kokemukset.

Laine (2001, 33–34) toteaa lisäksi, että teoriaa ja aikaisempia tutkimuksia ei pidä kuitenkaan unohtaa vaan niitä tulee yhdistää tulosten muodostamisen jälkeen keskustelemaan keskenään. Tällöin tutkija on jo muodostanut omat tulkintansa tutkimusaineistosta ja ihmisten kokemukset on pystytty kertomaan niin kuin ne ovat näyttäytyneet tutkijalle. Lopuksi on tärkeää tuoda tulok-

set aikaisempien tulosten ja teorioiden yhteyteen, jolloin on mahdollista kriittisesti tarkastella tutkijan muodostamia tulkintoja.

Fenomenologisen analyysin kohteena ovat juuri ihmisten kokemukset. Kokemusten ymmärtäminen tuntui haasteelliselta tehtävältä. Tähän tarvitsimme työvälineeksi ihmiskäsitystä. Valitsimme holistisen ihmiskäsityksen, jonka kautta oli helpompi ymmärtää vanhempien kokemuksia. Perttula (1995, 16) kertoo, että fenomenologian ihmiskäsitykseksi on omaksuttu holistinen eli kokonaisvaltainen ihmiskäsitys. Sen mukaan ihmisen olemassaolo määrittyy tajunnallisuuden, kehollisuuden ja situationaalisuuden kautta (ks. myös Nousiainen 2004, 11; Laine, Ruishalme, Salervo, Sivén & Välimäki 2002, 213–215). Myös sosiaalialan auttamistyössä ihmiskäsitystä kuvataan holistiseksi. Asiakas nähdään fyysisenä, psyykkisenä, sosiaalisena ja henkisenä kokonaisuutena. (Virjonen 1996, 58.) Holistinen ihmiskäsitys siis merkitsee, että kukin näistä olemisen muodoista edellyttää toisensa ollakseen itse olemassa. Holistista ihmiskäsitystä enemmän avattaessa on määriteltävä jokainen kokonaisuuden osa erikseen, jotta voidaan ymmärtää ihmiskäsityksen todellinen ydin.

Rauhala (2005, 34–35) määrittelee holistisen ihmiskäsityksen erityisesti ihmistyön näkökulmasta, joten valitsimme hänen käsityksensä myös omaan tutkimukseemme. Holistisessa ihmiskäsityksessä tajunta käsitetään inhimillisen kokemisen kokonaisuudeksi. Yksilö tulee olemassa olevaksi mielellisyyden ilmenemisessä ja mielen keskinäisessä organisoitumisessa. Mieli on sitä, jonka avulla ymmärrämme, uskomme, tunnemme ja uneksimme ilmiöitä ja asioita joksikin. Mieli tavallaan siis antaa merkityksen asioille. Mieli koetaan aina jossakin tajunnan tilassa eli elämyksessä. Mieliä on olemassa suunnaton joukko. Tähän kuuluvat kaikki objektien, ilmiöiden ja asiointilojen nimet kuten kynä, vuosi, uhkaava, suloinen ja Jupiter. Kaikki nämä nimeävät, ilmaisevat ja välittävät erilaisia mieliä.

Mielet suhteutuvat toisiinsa niiden sisäisen merkitysvyyden sitomina. Kun mieli asettuu tajunnassamme suhteeseen jonkin ilmiön kanssa siten, että ymmärrämme ilmiön kyseisen mielen avulla, syntyy merkityssuhde. Merkityssuhteessa ihminen asettuu käsittävällä tavalla suhteeseen situaatioonsa. Merkityssuhteet muodostavat verkostoja, joiden kautta syntyvät maailmankuvamme sekä käsitykset itsestämme. Merkityssuhteet saattavat olla epäselviä ja vääristyneitä, mutta silti ne ovat merkityssuhteita. Tajunnallisuudessa tapahtuu myös merkityssuhteiden jatkuvaa uudelleen jäsentymistä, unohtamista ja uudelleen muistiin palauttamista. (Rauhala 2005, 35.)

Tajunnallisuuden lisäksi ihmisen olemassaolo määrittyy kehollisuuden kautta. Rauhala (2005, 38–39, 41) täsmentää, että kehollisuus on ihmisen olemassaolon perusmuoto. Kehollisuuteen liittyy kiinteästi orgaanisen olemassaolon olemus. Tätä voidaan verrata tajunnallisuuden perusolemukseen eli mielellisyyteen. Orgaanisessa tapahtumassa on kyse aina aineellis-orgaanisen koskettavasta lähivaikutuksesta. Elimet ja elinjärjestelmät eivät toiminnassaan esitä mitään vaan ne jatkavat ja täydentävät toistensa alkamia prosesseja sekä tasapainottavat ja kontrolloivat toistensa toimintaa.

Ihmisen olemassaolo määrittyy tajunnallisuuden ja kehollisuuden lisäksi situationaalisuuden kautta. Rauhalan (2005, 41–42) mukaan situationaalisuudella tarkoitetaan ihmisen kietoutuneisuutta todellisuuteen oman elämäntilanteensa kautta. Ihmisten situaatioissa eli elämäntilanteissa on aina yhteisiä tekijöitä kuten yhteiskunnalliset olot, maantieteelliset olosuhteet, kulttuuri, tavat ja arvot. Tarkkaan ottaen situaatio on aina ainutlaatuinen. Jokaisen yksilön elämäntilanteessa on ainutkertaisia rakennetekijöitä, joita ovat esimerkiksi koti, työyhteisö ja ystävyyssuhteet. Osa ihmisen rakennetekijöistä eli komponenteista määryytyy kohtalomaisesti. Esimerkiksi yksilö ei ole voinut valita vanhempiaan, geenejään, kansallisuuttaan eikä kulttuuripiiriään. Monia situaationsa komponentteja hän voi valita ja siten muunnella elämäntilanteitaan. Yksilö

voi valita aviopuolionsa, ystävänsä ja usein myös ammattinsa ja asuntonsa. Kun jokin komponentti kuuluu ihmisen tilanteeseen, se myös määrittelee sitä, mitä ihminen tajunnassaan ja kehon prosesseissaan on. Situaatio pitää sisällään kaiken sen, mihin ihminen on suhteessa. Tämä suhteissa oleminen tarkoittaa rakennetekijän vaikutuksen alaisuutta, joka näyttäytyy tajunnalliseksi kokemukseksi ja kehon orgaanisissa prosesseissa.

Rauhala (2005, 60) kokoaa holistisen ihmiskäsityksen vielä yhteen ihmiseen kohdistuvien auttamistoimien näkökulmasta. Situaatioissa ihminen voi hylätä rappeutuvan elämäntavan ja muuntaa elämäntapaansa parempaan suuntaan. Lisäksi yhteiskunta voi omilla toimenpiteillään helpottaa tilannetta esimerkiksi järjestämällä erilaisia tukipalveluja. Situaation suotuisat muutokset antavat tajunnalle turvallisuutta ja vapauttavat ihmisen huolesta ja masennuksesta. Kokemisen muuttuessa muuttuu myös hermostollinen tapahtuminen. Hermoston välityksellä muutos on myös elintoiminnoissa muualla kehossa.

Holistinen ihmiskäsityksen määritelmä sopii parhaiten vastaamaan meidän omaa ihmiskäsitystämme. Se sopii myös hyvin yhteen fenomenologisen analyysimenetelmän kanssa. Vanhempien kokemuksia on mahdollista ymmärtää parhaiten juuri holistisen ihmiskäsityksen perusteella. Vanhempien kokemusten kerronta ei ole irrallista vaan se edustaa kaikkea sitä, mitä heidän kokonaisvaltainen minuutensa sisältää. Ihminen on kokonaisvaltainen olento, jonka olemassaoloon vaikuttaa yksilön tajunnallinen, kehollinen ja situationaalinen aspekti.

Käsitämme tutkimuksessamme kokemuksen samaan tapaan kuin Perttula (2005, 137–138) esittelee fenomenologista kokemusta. Ymmärrämme ihmisten kokemukset elävinä. Kokemuksiksi eivät määrity sanat, käsitteet tai tavat puhua. Kokemus muodostuu eläväksi, koska sillä on rakenteellinen side ihmisen elämäntilanteeseen. Ihmisen elämäntilanne muotoutuu kaikesta siitä, mihin hän on suhteessa. Laadultaan elävä kokemus voi olla tietoa, uskoa, intuitiota, tunnetta sekä niiden yhdistelmiä. Empiirisen tutkimuksen lähtökohtana onkin, että elävä kokemus on saanut olemuksensa tutkimukseen osallistuvien omassa elämässä. Holistisen ihmiskäsityksen ja kokemuksen käsitteen ymmärryksen jälkeen on mahdollista siirtyä tarkastelemaan tutkimuksessamme käytettyä fenomenologista analyysia.

8.2 Fenomenologisen psykologian analyysi

Tutkimuksemme analyysi pohjautuu Giorgin kehittämän fenomenologisen psykologian analyysimenetelmän perusteisiin. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa menetelmä on aina toissijaisessa asemassa tutkittavaan ilmiöön nähden. Ilmiön perusmuoto määrittelee metodin konkreettisen muodon, joten yleispätevää metodologiaa ei ole olemassa. (Perttula 1995, 68–69.) Tiedostamme tutkimuksessamme tämän ajatuksen ja sovellamme Giorgin viisivaiheista analyysia tutkimaamme ilmiöön.

Analyysia työstäessämme olemme lisäksi hyödyntäneet Laineen (2001) ja Kivirannan (1995) esittelemiä fenomenologisia lähestymistapoja. Fenomenologinen lähestymistapa antaa toisaalta vankan pohjan ja systematiikan aineistomme tarkasteluun, mutta on samalla menetelmänä joustava ja antaa tilaa meille tutkijoina tehdä intuitiivisia tulkintoja (Kiviranta 1995, 103).

8.2.1 Sulkeistaminen analyysin ensimmäisenä vaiheena

Perttulan (1995, 69–71) esittämän fenomenologisen psykologian analyysimenetelmän ensimmäisessä vaiheessa tutkija tutustuu avoimesti ja huolellisesti koko käytettävissä olevaan tutkimusaineistoon saadakseen siitä kattavan yleiskäsityksen. Tutkija pyrkii eläytymään haastateltavan kokemukseen ilman ennakkokäsityksiä. Fenomenologiassa keskeistä on sulkeistaminen eli irtautuminen luonnollisesta asenteesta. Sulkeistamisessa tutkijan tulee hahmottaa haastatelta-

vien kokemusta ilman, että hänen omat ennakkokäsityksensä sekoittuvat tutkittavaan todellisuuteen. Tämä ei käytännössä ole kuitenkaan täysin mahdollista, mutta sulkeistamiseen pyrkiminen jo sinällään edistää kriittistä suhtautumista omiin asenteisiin ja olettamuksiin.

Nauhoitimme haastattelut ja litteroimme ääninauhat sanatarkasti tutkimukseen osallistuvien omalla puhetavalla. Aukikirjoituksessa huomioimme myös puheen yhteydessä esiintyneet tunteenpurkaukset. Kirjasimme ylös esimerkiksi haastateltavien naurua, itkua, hermostuneisuutta ja huomattavan hiljaa puhuttuja lauseita silloin, kun koimme niillä olevan merkitystä sanoman sisältöön. Vanhemmilla oli tapana puhua hyvin hiljaa erityisen vaikeista ja henkilökohtaisista asioista kuten vihan ja surun tunteista. Toisaalta puhuessaan vaikeista asioista muutamat vanhemmat saattoivat peittää vaivaantuneisuuttaan naurahtamalla.

Litterointivaiheen yhteydessä annoimme jokaiselle haastattelellemme vanhemmalle peitenimen. Nimien käyttäminen tuntui tutkimuksemme kohdalla paremmalta vaihtoehdolta kuin haastattelijoiden numerointi. Nimien käyttö auttaa meitä pääsemään lähemmäksi haastateltavia ja välittämään paremmin heidän kokemuksiaan tuen saannista ja sen tarpeesta. Tutkimuksemme aihe on erityisen herkkä, joten tästäkin syystä on nimien käyttö perusteltua. Peitenimien valinnan halusimme tehdä ilman oman intuitiomme vaikutusta, koska fenomenologisen lähestymistavan luonteeseen kuuluu sulkeistaminen eli omista ennakkoasenteista luopuminen. Nimeämisessä käytimme Väestörekisterikeskuksen (2006) nimipalvelua. Valitsimme nimet vanhemman syntymävuoden kymmenen suosituimman nimen joukosta sattumanvaraisesti.

Litterointivaiheessa pyrimme mahdollisimman avoimin mielin suhtautumaan puhuttuun. Siten toteutimme jo tässä vaiheessa fenomenologisessa analyysissä edellytettyä sulkeistamista. Kymmenen haastattelun purkamiseen kului aikaa noin kuukausi ja tästä kertyi puhtaaksi kirjoitettuja sivuja yhteensä noin 130. Haastattelunauhojen purkamisen jälkeen pidimme noin kuukauden pituisen tauon, jolloin emme koskeneet aineistoon lainkaan. Haastattelut olivat henkisesti vaativia ja raskaita suorittaa, jonka vuoksi halusimme ottaa etäisyyttä aineistoon. Koimme aineiston tulleen niin läheiseksi, että ilman taukoa analyysistä olisi voinut tulla liian subjektiivinen.

Litterointivaiheen jälkeen luimme jokaisen haastattelun läpi mahdollisimman keskittyneesti. Teimme muistiinpanoja ajatuksista, joita lukeminen meissä herätti. Litteroinnista kuluneesta ajasta huolimatta haastattelut olivat hyvin muistissamme. Jo heti alussa kaikille haastatteluille yhteiset teemat nousivat selkeästi esiin, vaikka itse haastatteluja tehdessämme koimme jokaisen vanhemman tarinan hyvin yksilölliseksi. Analyysin edetessä alussa vahvasti erottuneet teemat vahvistuivat, joka mahdollisesti myös lisää tutkimuksemme luotettavuutta. Kivirannan (1995, 99) mukaan analyysin ensimmäisessä vaiheessa on tärkeää luopua kaikista ennakkoletuksista ja tarkastella aineistoa mahdollisimman asenteettomasti, jonka pyrimmekin ottamaan huomioon haastatteluaineistoa lukiessamme.

8.2.2 Merkitysyksiköt analyysin toisena vaiheena

Analyysin toisessa vaiheessa tutkimusaineistosta erotetaan niin sanottuja merkityksen sisältäviä yksiköitä. Merkitysyksiköitä ovat kaikki tekstin osat, jotka ilmaisevat jotakin olennaista tutkittavan aiheen kannalta. Merkitysyksikköjen erottelua ohjaa tutkijan oma intuitio, jonka spontaanisuutta rajaa hänen omaksumansa tieteenala ja tutkittavan aiheen sisältö. Tutkijan oma tieteenala asettaa sulkeistamiselle tietyt rajat, jotka tutkijan tulee tiedostaa ja hyväksyä. (Perttula 1995, 72–73.)

Jäsensimme aineistoa jakamalla jokaisen tutkimukseen osallistuneen haastatteluaineiston merkityksen sisältäviin yksiköihin, jotka muodostivat eheän asia- ja kokemussisällön. Käytännössä merkitsimme paperille tulostettuihin haastatteluteksteihin merkin aina, kun intuitiivisesti koimme tekstin sisällön ja siihen liittyvän merkityksen muuttuvan eli kun haastattelu siirtyi käsittelemään jotakin mielestämme aiemmasta erottuvaa asiaa tai kokemusta. Tämän intuitioon perustuvan

vaiheen teimme pitäen mielessä tutkimuksemme tarkoituksen ja tutkittavan ilmiön sosiaalialan näkökulmasta.

Merkitysyksikköinä pidimme Kivirannan (1995, 99) ohjeen mukaan kaikkia niitä vanhempien vastauksia ja kommentteja, joissa tuli esiin tutkimuksen tematisoinnin kannalta olennaisia asioita. Käytännössä erotimme merkitysyksiköt toisistaan käymällä jokaisen haastattelutekstin erikseen läpi ja merkitsemällä viivoja avuksemme käyttäen jokaisen merkitysyksikön alun ja lopun. Merkitysyksikköinä pidimme niitä kommentteja, jotka liittyivät tavalla tai toisella huostaanotettujen lasten vanhempien kokemuksiin tuen saannista ja tarpeista. Seuraava esimerkki havainnollistaa lukijalle tutkimusaineistomme merkitysyksikköjen muotoutumisen.

Hän on erittäin tärkeä henkilö ja hänen toimeaan ei saa missään tapauksessa lakkauttaa. / ja tota periaatteessa hän tarvis ehkä apulaisenki. / Ja koskaan ei ole liian myöhäistä auttaa ketään. / Niin, niin tota, lisäksi vois olla vielä sellanen ennaltaehkäisevä työ myös. / Tämän hetkinen lähityöntekijä erittäin hyvä. Hänellä on erittäin hyvä ihmistuntemus ja erittäin hyvä elämäkokemus takana. / Vaikka hän joutuu osan tilittämään sinne, mä en tiedä mitä hän tilittää, mutta mä pystyn oleen niinku oma itteni hänen kanssaan. Toinen ihminen toista vastassa, pääsee niinku purkamaan omia tuntejansa. (Päivi)

Seuraava esimerkki kuvaa yhtä aineistostamme poimittua merkitysyksikköä. Kun jokainen merkitysyksikkö oli käyty läpi, kirjoitimme niistä tiivistelmät yleiskieltä käyttäen. Tässä auttoi se, että merkitysyksiköt eroteltuamme kirjoitimme jokaisen yksikön perään tiivistetysti merkitysyksikön keskeisen sisällön omalla kielellämme.

Hän on erittäin tärkeä henkilö ja hänen toimeaan ei saa missään tapauksessa lakkauttaa. (PÄIVI KOKEE LÄHITYÖNTEKIJÄN TÄRKEÄKSI JA TOIVOO HÄNEN TYÖSKENTELYNSÄ SOSIAALITOIMESSA JATKUVAN)

ja tota periaatteessa hän tarvis ehkä apulaisenki. (PÄIVI AJATTELEE LÄHITYÖNTEKIJÄN TARVITSEVAN TYÖSKENTELYNSÄ APULAISEN)

Ja koskaan ei ole liian myöhäistä auttaa ketään (PÄIVIN MIELESTÄ KOSKAAN EI OLE LIIAN MYÖHÄISTÄ AUTTAA)

Niin, niin tota, lisäksi vois olla vielä sellanen ennaltaehkäisevä työ myös. (PÄIVIN MIELESTÄ ENNALTAEHKÄISEVÄ TYÖ OLISI HYVÄ LÄHITYÖNTEKIJÄN TYÖMUOTO)

Tämän hetkinen lähityöntekijä erittäin hyvä. Hänellä on erittäin hyvä ihmistuntemus ja erittäin hyvä elämäkokemus takana. (PÄIVI KUVAILEE TÄMÄN HETKISTÄ LÄHITYÖNTEKIJÄÄ ERITTÄIN HYVÄKSI TYÖNTEKIJÄKSI, JOLLA ON HYVÄ IHMISTUNTEMUS JA ELÄMÄNKOKEMUS TAKANA)

Vaikka hän joutuu osan tilittämään sinne, mä en tiedä mitä hän tilittää, mutta mä pystyn oleen niinku oma itteni hänen kanssaan. Toinen ihminen toista vastassa, pääsee niinku purkamaan omia tuntejansa. (PÄIVI KOKEE PYSTYVÄNSÄ OLEMAAN OMA ITSENSÄ LÄHITYÖNTEKIJÄN KANSSA, VAIKKA LÄHITYÖNTEKIJÄ JOUTUU VÄLITTÄMÄÄN HÄNEN ASIOITAN SOSIAALITYÖNTEKIJÄLLE. HÄN TUNTEE OLEVANSÄ LÄHITYÖNTEKIJÄN KANSSA SAMAN ARVOINEN JA KOKEE PYSTYVÄNSÄ PURKAMAAN OMIA TUNTEITAN)

8.2.3 Tiivistäminen analyysin kolmantena vaiheena

Analyysin kolmannessa vaiheessa jokainen merkityksen sisältävä yksikkö käännetään ja tiivistetään haastateltavan kieleltä tutkijan tieteenalan yleiselle kielelle. Tiivistämisen teko on välttämätöntä, koska haastateltavien puhekielen arkielämän taso sisältää monimerkityksellisyttä. Tiivistämisen avulla tutkija pyrkii tavoittamaan kunkin merkityksen sisältävän yksikön ilmentämän

kokemuksen keskeisen sisällön. Sulkeistamisen vaatimus konkretisoituu tässä vaiheessa, jolloin haastateltavan ilmaisemat merkitykset kohtaavat tarkoituksellisesti tutkijan koetussa maailmassa olevat merkitysyhteydet. Sulkeistamisen jälkeen tutkija saavuttaa tutkittavan aiheen mielen. Haastatteluaineiston muuntaminen tutkijan kielelle toteutuu jatkuvana vastavuoroisena reflektiona merkityksen sisältävän yksikön ja tutkijan siitä tekemän tiivistyksen välillä. Tämä reflektio jatkuu, kunnes tutkija on mielestään kyennyt ilmaisemaan käsiteltävissä olevan merkityksen sisältävän yksikön ydinmerkityksen. (Perttula 1995, 74–77.)

Käytännössä pyrimme toteuttamaan tiivistämisen siten, että pelkän tiivistelmän perusteella oli mahdollisuus luoda käsitys edeltävän tekstiosion merkityssisällöstä. Kuten seuraavasta esimerkistä käy ilmi, kirjoitimme kunkin tekstiosion perään tiivistyksen siten, että yhteys merkityksen sisältävän yksikön ja tiivistyksen välillä oli selvästi nähtävissä.

Hän on erittäin tärkeä henkilö ja hänen toimeaan ei saa missään tapauksessa lakkauttaa ja tota periaatteessa hän tarvis ehkä apulaisenki. Ja koskaan ei ole liian myöhäistä auttaa ketään. Niin, niin tota, lisäksi vois olla vielä sellanen ennaltaehkäisevä työ myös. Tämän hetkinen lähityöntekijä erittäin hyvä. Hänellä on erittäin hyvä ihmistuntemus ja erittäin hyvä elämäkokemus takana. Vaikka hän joutuu osan tilittämään sinne, mä en tiedä mitä hän tilittää, mutta mä pystyn oleen niinku oma itteni hänen kanssaan. Toinen ihminen toista vastassa, pääsee niinku purkamaan omia tuntojansa. (Päivi)

(Kokee lähityöntekijän tuen todella tärkeäksi: lähityöntekijän työtä ei saa lopettaa ja hän tarvitsisi työparin avukseen, koskaan ei ole liian myöhäistä auttaa vanhempia, ennaltaehkäisevä työ voisi olla osa lähityöntekijän työskentelyä, lähityöntekijän kanssa pystyy olemaan oma itsensä ja hänelle voi purkaa tunteitaan, vaikka lähityöntekijä toimiikin vanhemman asioiden välittäjänä sosiaalityöntekijälle.)

Emme kertaakaan irrottaneet tiivistelmää alkuperäisestä tekstistä vaan kirjoitimme tiivistelmän alkuperäisen haastatteluosion perään. Näin saatoimme lukea tekstiä tiivistetyksi, mutta peilata sitä samalla myös alkuperäiseen haastatteluun.

Tiivistämisen vaihe vaatii myös tulkintaa, koska haastateltavien ilmaisuja käännetään analyysin kolmannessa vaiheessa haastateltavan arkikielestä tutkijan omalle kielelle. Toisaalta pyrimme sisällyttämään tiivistelmiin myös autenttisia lainauksia, sillä näin myös vanhempien oma ääni pääsi kuuluviin. Suorilla lainauksilla voidaan varmistaa myös se, ettei lukija jää pelkästään tutkijan tekemien tulkintojen varaan. (Kiviranta 1995, 102.) Vaikka fenomenologisessa lähestymistavassa on keskeistä omista ennakkokäsityksistä luopuminen ja tutkittavien todellisen kokemusmaailman tavoittaminen, sisältyy tutkimuksen tekoon kuitenkin aina tulkintaa. Nousiainen (2004, 28) huomauttaa, että kirjoittaminen on aina subjektiivinen tuote ja kirjoittajan tapaan kirjoittaa vaikuttavat hänen omat henkilökohtaiset kokemuksensa. Kirjoittajan koko elämänhistoria, arvot ja uskomukset ovat mukana tutkimusprosessissa. Myös me tutkijoina käytämme omaa kokemustamme ja ymmärrystämme etsiessämme vastausta tutkimuskysymykseemme niiltä haastatelluilta vanhemmilta, jotka ovat meille kokemuksistaan kertoneet. On muistettava, että tutkijan tulkinnat muodostuvat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa.

8.2.4 Yksilökohtainen merkitysverkosto analyysin neljäntenä vaiheena

Analyysin neljännessä vaiheessa pyritään tiivistetyistä ja käännettyistä merkityksen sisältävistä yksiköistä luomaan yksilökohtainen merkitysverkosto. Merkitysverkostojen tavoittamiseksi tutkijan tulee reflektoida tiivistettyjen merkityksen sisältävien yksiköiden sisällöllisiä yhteyksiä sekä keskeisyyttä tutkittavan aiheen kokonaisuudessa. Tätä kautta tutkija pyrkii hahmottamaan toisen ihmisen kokemuksen toistuvia ja tutkimuksen tavoitteiden kannalta keskeisimpiä merkityksisältöjä. (Perttula 1995, 77–78.)

Analyysin neljännessä vaiheessa apuna voi käyttää erilaisia tietojenkäsittelyohjelmia. Itse teimme tämän vaiheen käyttäen apuna tekstinkäsittelyohjelmaa. Liitimme merkityksen sisältävät yksiköt seuraaviin hyvin väliin temaattisiin kategorioihin: huostaanoton hyväksyminen, sosiaalityöntekijän tuen kokeminen, lähityöntekijän tuen kokeminen sekä lähiverkoston ja sosiaalipalveluiden tuen kokeminen. Yhteensä kategorioita oli siis neljä. Käytännössä sama merkityksen sisältävä yksikkö saattoi sisältyä useampaan temaattiseen kategoriaan. Eniten merkityksen sisältäviä yksiköjä liittyi sosiaalityöntekijän tuen kokemisen kategoriaan.

(PÄIVI KOKEE LÄHITYÖNTEKIJÄN TÄRKEÄKSI JA TOIVOO HÄNEN TYÖSKENTELYNSÄ SOSIAALITOIMESSA JATKUVAN) = lähityöntekijän tuen kokeminen

(PÄIVI AJATTELEE LÄHITYÖNTEKIJÄN TARVITSEVAN TYÖSKENTELYNSÄ APULAISEN) = lähityöntekijän tuen kokeminen

(PÄIVIN MIELESTÄ KOSKAAN EI OLE LIIAN MYÖHÄISTÄ AUTTAA) = lähityöntekijän tuen kokeminen

(PÄIVIN MIELESTÄ ENNALTAEHKÄISEVÄ TYÖ OLISI HYVÄ LÄHITYÖNTEKIJÄN TYÖMUOTO) = lähityöntekijän tuen kokeminen

(PÄIVI KUVAILEE TÄMÄN HETKISTÄ LÄHITYÖNTEKIJÄÄ ERITTÄIN HYVÄKSI TYÖNTEKIJÄKSI, JOLLA ON HYVÄ IHMISTUNTEMUS JA ELÄMÄNKOKEMUS TAKANA) = lähityöntekijän tuen kokeminen

(PÄIVI KOKEE PYSTYVÄNSÄ OLEMAAN OMA ITSENSÄ LÄHITYÖNTEKIJÄN KANSSA, VAIKKA LÄHITYÖNTEKIJÄ JOUTUU VÄLITTÄMÄÄN HÄNEN ASIOITTAAN SOSIAALITYÖNTEKIJÄLLE. HÄN TUNTEE OLEVANSA LÄHITYÖNTEKIJÄN KANSSA SAMANARVOINEN JA KOKEE PYSTYVÄNSÄ PURKAMAAN OMIA TUNTEITAAN) = sosiaalityöntekijän tuen kokeminen, lähityöntekijän tuen kokeminen

Tekstinkäsittelyohjelman avulla kykenimme lukemaan tiivistetysti kunkin kategorian alla olevat merkityksen sisältävät yksiköt ja siten jäsentämään aineistoa. Näin menetellen muodostimme kunkin vanhemman oman kertomuksen. Yksilökohtainen merkitysverkosto muodostui tarinaksi, jossa kussakin oli neljä kappaletta. Kunkin kappaleen alle kirjoitimme erikseen kappaleen vanhempien tunteista ja olotilasta. Perttula (1995, 127) huomauttaa, että fenomenologisessa tutkimuksessa on yleensä tapana raportoida nämä yksilökohtaiset merkitysverkostot tai kertomukset. Jätimme tutkimuksessamme vanhempien yksilökohtaiset merkitysverkostot kuitenkin vain omaan tietoomme, koska niiden julkaisu olisi saattanut johtaa vanhempien tunnistettavuuteen.

Analyysissa koimme haasteelliseksi haastateltavien puheen kääntämisen tutkijan kielelle. On selvää, että kun aineistoa tiivistetään ja merkitysyksiköistä muodostetaan merkityskokonaisuuksia, se tarkoittaa sitä, että samalla siitä myös häviää jotakin. Laineen (2001, 34) mukaan analyysi kuitenkin edellyttää aina myös tiettyä yleistämistä ja tiivistämistä, sillä ainoastaan sitä kautta voidaan hahmottaa jonkinlainen käsitys tutkittavasta aiheesta. Kaiken kaikkiaan analyysin tekeminen oli mielestämme haastavaa ja erityisesti omien ennakkokäsitysten kriittinen tarkastelu oli yllättävän vaikeaa. Toisaalta jo kuitenkin sen tiedostaminen, että omat ennako-olettamukset ja asenteet tulee sulkeistaa tutkimusprosessin ajaksi, auttoi meitä käsittelemään ennakkokäsityksiämme kriittisesti.

8.2.5 Yleinen merkitysverkosto analyysin viidentenä vaiheena

Koimme analyysin neljännen vaiheen onnistuneena, koska yksilökohtaisten merkitysverkostojen kirjoittaminen jäseni vanhempien kokemuksia tuen tarpeistaan. Fenomenologisen analyysin viidennessä vaiheessa kaikkien haastateltavien yksityiskohtaisista merkitysverkoista muodoste-

taan yleinen merkitysverkosto, joissa on edustettuna jokaisen haastateltavan yksityiskohtaisesta merkitysverkostosta esiin noussut, tutkittavan aiheen kannalta keskeinen sisältö. Yleisessä merkitysverkostossa tutkimuksen aiheen merkityksiä käsitellään yleisellä tasolla, mutta yleisen yhteys yksilökohtaiseen tulee kuitenkin säilyttää. Tästä syystä tutkijan on jatkuvasti palattava reflektoiden yksityiskohtaisiin merkitysverkostoihin. Lopulta tutkijan on ratkaistava yleisyystason mielekkyys tutkittavan aiheen kannalta. Jokaisen haastateltavan yksilökohtaista merkitysverkostoa ei aina voida sijoittaa yleiseen merkitysverkostoon, jolloin analyysin tuloksena voi muodostua tutkittavan aiheen tyyppisiä. Tutkittavan aiheen tyypit ovat haastateltavien kokemuksesta hahmottuvia merkitysverkostoja, jotka eivät sisällöllisesti palaudu toisiinsa. (Perttula 1995, 85, 88.)

Viidennen analyysivaiheen pyrkimyksenä on tavoittaa käsitteellisesti enemmän kuin yhtä ihmistä koskevaa yleistä tietoa. Holistisen ihmiskäsityksen ja ihmisen subjektiviteettia korostavan ontologian kanssa tämä pyrkimys on kuitenkin ristiriidassa. (Perttula 1995, 84–89.) Oman tutkimuksemme kohdalla koimme vanhempien kokemukset niin ainutkertaisiksi, että yleistettävien johtopäätösten tekeminen näiden kymmenen vanhemman kokemusten pohjalta olisi mielestämme ollut hyvin kyseenalaista. Kuitenkin samanaikaisesti havaitsimme heidän kokemustensa samankaltaisuuden toisiinsa nähden. Päädyimmekin kompromissiin tässä tutkimuksen vaiheessa.

Yleisen merkitysrakenteen sijaan päädyimme muodostamaan yksilökohtaisten merkitysrakenteiden pohjalta ne merkitystihentymät, jotka parhaiten kuvasivat vanhempien sen hetkistä kokemusta. Näiden kokemusten evidenssiksi palasimme jälleen alkuperäiseen haastatteluaineistoon, josta poimimme otteita kuvaamaan kokemusta. Pyrimme siihen, että kuvattu kokemus olisi mahdollisimman yhteinen haastattelemllemme huostaanotettujen lasten vanhemmille. Sen sijaan emme pyri väittämään, että kokemukset olisivat yleistettävissä kaikkiin huostaanotettujen lasten vanhempiin.

Merkitysyksikköjen ja -kokonaisuuksien hahmottamisen ja tiivistämisen jälkeen ryhdyimme etsimään yksilökohtaisista kertomuksista yhteisiä piirteitä ja rakenteita. Kivirannan (1995, 101) mukaan yhteisiä piirteitä löydettyä niitä usein teemoitellaan kokonaisvaltaisemman kuvan saamiseksi aineistosta. Teemoittain etenevään esitystapaan päädyimme myös oman aineistomme kohdalla. Olemme jakaneet aineistosta löytyneitä, useammalle kuin yhdelle haastattelulle tyypillisiä merkitysyksikköjä teemojen alle, joita tarkastelemme tutkimusraportissa myös tutkimuksemme viitekehyksen ja aikaisempien tutkimusten valossa. Teoreettisemman tarkastelun avulla pyrimme myös tavoittamaan laadulliselle tutkimukselle tärkeää abstraktiotason nostamista, jonka avulla voidaan arvioida sitä, miten aineisto pystyy kertomaan myös jostain muusta kuin tästä nimenomaisesta aineistosta (Alasuutari 1994, 222).

Huostaanotettujen lasten vanhempien kokemusten sisällöt muodostuivat meille melko selviksi jo tutkimusprosessin edetessä. Analyysin viidennessä vaiheessa luimme yksilökohtaisia merkitysverkostoja intuitiivisesti. Pyrimme löytämään keskeiset kokemukset vanhempien tuen saannista ja tarpeesta huostaanoton tapahtuessa ja huostaanoton jälkeen. Seuraavassa esitämme ne kokemukset, jotka nousivat keskeisimmiksi tutkimuksessamme. Nämä kokemukset ovat myös tutkimuksemme empiirinen tulos. Vasta tämän työvaiheen jälkeen palasimme kirjallisuuden pariin löytääksemme tutkimuksemme viitekehyksen käsitteet huostaanotettujen lasten vanhempien kuvaamien kokemusten ympärille. Tästä aineistolähtöisyydestä johtuen kuljetamme viitekehyksen käsitteitä ja tulkintoja rinnakkain aineiston analyysitulosten kanssa.

9 YDINLÖYDÖT HUOSTAANOTETTUJEN LASTEN VANHEMPIEN TUEN KOKEMUKSISTA

Seuraavassa tuodaan näkyviin tutkimusaineistosta esiin nousseet ydinlöydöt eli keskeisimmät tulokset ja kootaan yhteen ne merkittävät kokemukset ja merkitykset, jotka tulivat haastatteluis- sa esille. Ydinlöydöt tuovat esiin vanhempien kokemuksia niin yksittäisellä kuin yleiselläkin tasolla. Vanhempien kertomukset ovat yksilöllisiä ja ainutkertaisia, joten oli tärkeää tarkastella vanhempien omakohtaisia kokemuksia. Lisäksi aineistosta oli löydettävissä kokemuksia, jotka olivat suurimmalle osalle vanhemmista yhteneviä. Erojen ja yhtäläisyyksien kautta vanhempien näkemysten erityispiirteet tulivat näkyviin.

Tutkimusaineistosta nousi päällimmäisenä esiin huostaanotettujen lasten vanhempien suuri sosiaalisen tuen tarve elämäntilanteesta riippumatta. Kaikkia vanhempia yhdisti kokemus siitä, että huostaanotto prosessi on niin raskas koettelemus vanhemmuudelle ja koko ihmisyydelle, ettei siitä voi yksin selvitä. Jokainen vanhempi kertoi saaneensa tukea joltain taholta kuten esimerkiksi läheisiltä ja eri sosiaalipalveluista. Monelle vanhemmalle sosiaalinen tuki oli ollut kuitenkin todella vähäistä. Tuen tarpeeseen vaikutti paljon perheen elämäntilanne sekä se, oliko vanhempi hyväksynyt huostaanoton.

Sosiaalisen tuen tarpeen lisäksi kaikkia haastattelemiamme vanhempia yhdisti puhumisen tarve. Puhumisen tarve tuli hyvin esiin vanhempien kokemusten kerronnassa, mutta se ilmeni myös itse haastattelutilanteissa. Vanhemmat kertoivat avoimesti huostaanotosta, perheen elämäntilanteesta ja omista kokemuksistaan vanhempina. Puhumisen kautta vanhemmat selvästi purkivat omaa oloaan ja tunteitaan. Vanhempien kokemusten kerronnassa korostui tarve keskusteluavulle. Vanhemmat olisivat kaivanneet sosiaalityöntekijältä enemmän aikaa keskusteluun. Lähityöntekijän kanssa työskennelleet vanhemmat kokivatkin nimenomaan keskustelun ja tunteiden purkamisen keskeiseksi lähityöntekijän tarjoaman tuen anniksi.

Aineistosta on tärkeää nostaa esiin vanhempien omia suoria lainauksia, jotta vanhempien oma ääni pääsisi kuuluviin. Analyysitekstissä käytämme paikoin pitkiäkin esimerkkejä, jotta kokemusten piirteitä saadaan riittävästi esiin. Myös Granfelt (1998, 44) pyrki omassa tutkimuksessaan aineiston mahdollisimman moniääniseen kerrontaan niin suorien lainauksien kuin tulkintojenkin kautta. Liitämme aineiston tulosten kerrontaan myös tekstikatkelmia haastattelijan ja haastateltavan välisestä keskustelusta. Näistä katkelmista lukijan on mahdollista muodostaa oma käsityksensä käydystä vuorovaikutuksesta ja päästä näin lähemmäs itse haastattelutilannetta. Haastattelukatkelmissa käytämme omia nimikirjaimiamme, jotta lukijalle selkiytyy kenestä haastattelijasta kulloisessakin tekstikatkelmassa on kyse.

9.1 Vanhempien kokemuksia sosiaalityöntekijästä tuen antajana

Vanhempien kertomuksia työskentelystä sosiaalityöntekijöiden kanssa kuvaa hyvin selkeästi puhumisen tarve. Vanhemmat kuvailivat sosiaalityöntekijöiltä saamaansa tukea monitahoisesti, rönstyilevästi ja usein jopa kärkkäästikin. Suurin osa vanhemmista koki tuen saannin riittämättömäksi. Keskeisimmiksi tuen riittämättömyyteen johtaviksi tekijöiksi osoittautuivat sosiaalityöntekijöiden ajan puute, tiedon saannin vähäisyys sekä emotionaalisen tuen toteutumattomuus.

Teoriaosuudessaamme toimme esiin sosiaalisen tuen luokittelun. Vanhempien kokemukset ajan puutteesta ja tiedon vähäisyydestä kuuluvat sosiaalisen tuen luokittelun mukaan tiedolliseen tukeen, joka pitää sisällään neuvoja ja opastusta. Vanhempien puheissa korostui lisäksi heidän näkemyksensä siitä, että sosiaalityöntekijät eivät huomioineet asiakastaan kokonaisvaltaisesti. Vanhemmat kokivat jäävänsä yksin tunteineen ja tarpeineen. Sosiaaliseen tukeen kuuluu myös

emotionaalinen tuki, joka pitää sisällään kannustusta ja empatiaa. Vanhempien mielestä myös emotionaalinen tuki oli sosiaalityöntekijöiltä riittämätöntä. Muutama vanhemmista mainitsi tuekseen myös taloudellisen tuen, joka kuuluu aineellisen tuen piiriin. Aineellista tukea on esimerkiksi rahallinen avustus. (vrt. Kumpusalo 1991, 14.) Seuraava haastattelulainaus tuo esiin Minnan kokemuksia sosiaalityöntekijän riittämättömästä tuesta.

"No sanotaan näin, että olisi odottanut tukevaa toimintaa sosiaalityöntekijöiden puolelta. Yhteydenpito informaatio on ollut erittäin katkonaista ja huonoa ja asiakas on ite joutunut ottaan niinku asioista selvää ja näin ees päin." (Minna)

Myöskään Päiville ei tarjoutunut tilaisuutta keskusteluun sosiaalityöntekijöiden kanssa huostaanoton jälkeen. Hänelle jäi myös tunne siitä, että sosiaalityöntekijät eivät pitäneet tapaamisia enää tarpeellisina huostaanoton jo tapahduttua.

"Kyllä mä olisin toivonu, että olisin voinu keskustella enemmän myös sosiaalityöntekijän kanssa. musta tuntu, että kiirehtien päätökset ja ei sun tarvi ajatella. Tuli niinku sellanen tunne, että häviä siitä. Että mitä sä meihin otat yhteyttä." (Päivi)

Sosiaalityöntekijän tuen riittämättömyys voidaan yhdistää Kähkösen (1991, 66) näkemykseen asiakkaiden tukemisesta. Kähkösen mukaan sosiaalityötä on arvosteltu siitä, ettei siinä nähdä asiakkaan tilannetta kokonaisvaltaisesti. Huostaanotto prosessin yhteydessä kaikki perheenjäsenet tarvitsevat tukea. Asiakaslähtöisyys ja perhekeskeisyys ovat sosiaalityötä parhaimmillaan, mutta huostaanotettujen lasten vanhempien haastattelut eivät kuvanneet tätä todeksi. Liian usein vanhemmat jätetään tuen ulkopuolelle ja lapsen etu nähdään hyvin kapea-alaisesti vain lapsen asioiden järjestämisenä.

"Ehkä, hmm. No periaatteessa, jos perusasioista olis infottu paremmin. Se ois jo tavallaan auttanut paljon. Ja sitte ehkä ois just sellases äärimmäinen tilantees niin, ehkä olis voinu kysellä ja vähän niinku enemmän tavallaan kattoa, et miten ne oikeesti ne vanhemmat voi, siinä tilanteessa. Et siinä keskityttiin pelkästään lapseen, et ei vanhempia ollenkaan." (Antti)

Edellinen haastatteluote kuvastaa sitä, miten huostaanoton jälkeinen työskentely keskittyy lapseen ja käytännössä vanhemmat jäävät usein yksin. Sosiaali- ja terveysministeriön lastensuojelun kehittämissuunnitelman huostaanottoryhmän jäsen Juha Jokinen (2005, 24) tuo raportissaan "Esitys toimenpiteistä huostaanottomenettelyn kehittämiseksi" esiin Amnemi Skerfvingin vuoden 1993 raportin tuloksia. Raportin tulosten mukaan pitkäaikaisesti sijoitettujen lasten vanhempien kohdalla painotetaan huostaanotosta aiheutuneen kriisin työstämisen tärkeyttä. Jos vanhemmat eivät saa mahdollisuutta käydä läpi lapsen menetyksestä aiheutuneita surun ja vihan tunteita, saattaa heillä olla vaikeuksia jatkaa elämässään eteenpäin. Lapsen menetyksestä aiheutunutta surua ei voi välttää, vaikka vanhemmat itse tiedostaisivatkin huostaanoton tarpeellisuuden.

9.1.1 Kokemus ajan puutteesta ja tiedon vähäisyydestä

Sosiaalityöntekijän sosiaalinen tuki käsittää tertiäritason eli viranomaistason tuen. (vrt. Kumpusalo 1991, 15–16.) Sosiaalityöntekijä on ammatillisesti pätevä auttaja, jonka tehtävänä on konkreettisen tiedon jakaminen. Vanhempien kokemuksissa korostui tiedollisen tuen riittämättömyys sosiaalityöntekijän tuessa. Osa vanhemmista olisi kaivannut sosiaalityöntekijältä enemmän aikaa itselleen. Käytännössä vanhemmat tapasivat sosiaalityöntekijää ainoastaan lasta koskevissa huoltoneuvotteluissa. Tämän lisäksi vanhemmat olisivat kokeneet tarvitsevansa tapaamisia säännöllisesti myös neuvottelujen välillä, joissa olisi keskusteltu perheen asioista. Vanhemmat toivat vahvasti esiin sosiaalityöntekijän tavoittamisen vaikeutta. Vanhemmat eivät usein saaneet

sosiaalityöntekijään yhteyttä ja virallisten palavereiden sekä paperiasioiden hoito saattoi venyä pitkään. Myös Susanna kertoi, että hän ei saa sosiaalityöntekijäänsä tällä hetkellä ollenkaan yhteyttä.

(HP) *"Miten koet tällä hetkellä saavasi tukea sosiaalitoimesta?"*

(Susanna) *"En mitenkään, mä en edes löydä meiän sosiaalihenkilöä, jonka pitäis vastata tääl puhelimeen, sitä ei ees ole. Et en tosiaankaan saa mitenkään."*

Suurimmasta osasta vanhempien kokemusten kerrontaa nousi esiin tiedon vähäisyys ja sen vaikea saanti perhettä koskevista asioista. Vanhemmat olisivat toivoneet saavansa lisää tietoa yleisesti liittyen lapsen ja perheen tilanteeseen sekä huostaanotto prosessin etenemiseen. Huostaanotto prosessin käytänteistä ja nimikkeistä olisi pitänyt keskustella enemmän ja perusteellisemmin. Minna olisi kaivannut enemmän tietoa lapsen sijoittamisprosessista ja sijaiskodin valinnasta sekä kotilomailujen käytänteistä.

"Kaikki nää perhekoteihin tutustumistilanteet ja kaikki tällaset, että enemmän olisin toivonu niinku sosiaalityöntekijältä suora kontaktia, että koska hän on kuitenkin päättävässä asemassa. Että tota, koen sen lähinnä niinku sillä tavalla, että mä oon vähän menettäny luottamusta sosiaalityöhön, koska tämä liittyy siihen, en en mitenkään henkilökohtasella tasolla, mutt kuitenkin, että, että tota, tulee sellanen olo, että sä et saa mitään tietoa ja selvää asioista ja näin edespäin." (Minna)

"Hyvä huostaanotto" teokseen sisältyvän Riitta Laakson (1998, 22) "Ehdot selviksi" tutkimuksessa haastatellut vanhemmat kokivat huostaanottotilanteen sekavaksi. Vanhemmille saattoi jäädä täysin epäselväksi, mitä huostaanotto todellisuudessa tarkoittaa. Vanhemmat eivät esimerkiksi välttämättä ymmärtäneet, mitä huostaanotosta seuraa ja kuka saa päättää huostaanoton jälkeen lasta koskevista asioista. Myös tutkimuksessamme haastatelluista vanhemmista osa koki saaneensa liian vähän tietoa juuri huostaanoton käytänteistä. Markulle oli jäänyt hyvin epäselväksi huostaanoton eri nimikkeet ja niiden tarkoitus.

(VV) *"Saitko tarpeeksi tietoa sosiaalitoimesta ennen huostaanottoa?"*

(Markku) *"No mielestäni en saanu. En saanu, ku just nää, että mikä on tota kiireellinen huostaanotto ja mikä on sitte, et jos se on niinku kiireellinen huostaanotto, niin tota noin onko parempi, että lapset viedään suosiolla lastenkotiin tai hoitolaitokseen vai ruvetaanko sosiaalitoimen kanssa riitelee ja haetaan sitä oikeuden päätöstä sitte siihen asiaan. --- kiireellisestä ei puhuttu oikeestaan mitään, et tota noin nyt on kyl neljä vuotta melkein aikaa, mut muistelisin, et kiireellisest ei puhuttu mitään. Et puhuttii huostaanotosta ja et on parempi, et lapset viedää."*

Lastensuojelun työntekijöiden tulisi tiedottaa vanhemmille ne toimintaperiaatteet, joiden varassa päätöksiä tehdään. Vanhempien tulisi myös tietää huostaanotto prosessin eri vaiheet, aikarajat ja päätösten lopullinen merkitys. Tutkimuksemme vanhempien mielestä sosiaalityöntekijöiden olisi tullut kertoa monipuolisemmin ja avoimemmin esimerkiksi huostaanottoon ja lapsen sijoitukseen liittyvistä asioista. Tiedon saannin vaikeus näyttäytyi vanhempien kokemuksissa siten, etteivät he saaneet tarpeeksi tietoa lasta ja koko perhettä koskevista asioista. Joidenkin vanhempien mielestä tietoa kyllä tuli, mutta tiedon vastaanottokyky koettiin rajoittuneeksi kriisiytyneen elämäntilanteen vuoksi. Esimerkiksi Emilialle jäi sellainen olo, että huostaanoton jälkeen vastaanottokyky oli rajoittunut. Tiedon saannissa olisi auttanut jos tietoa olisi käyty läpi uudelleen ja vaikka kirjoitettu joitain asioita ylös paperille.

”Ehkä asiat sillon alussa ois pitäny vääntää niinku ihan oikeesti rautalangasta, et vaikka kirjottaa paperille, koska se on iha sama mitä ihmiset puhuu, koska ei se päähän jäänyt.” (Emilia)

Tutkija Anja-Riitta Siltanen (1987) sai samanlaisia tutkimustuloksia jo aikanaan haastatellessaan huostaanotettujen lasten vanhempia. Huostaanotto-prosessin aikana perhe tulisi pitää hyvin ajan tasalla prosessin etenemisestä, vanhemmille tulisi selvittää eri vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia sekä vanhemmille pitäisi järjestää aikaa keskusteluun ja kuunteluun. Usein huostaanotot ovat vastentahtoisia, jolloin vanhempien ja työntekijöiden välillä vallitsee luottamuspuola. Tällöin työskentelyn tulisi olla mahdollisimman avointa.

Aino Kääriäisen (2000, 25) tutkimus ”Lastensuojelun sosiaalityöntekijän arki” pyrkii valaisemaan sosiaalityöntekijöiden kokemuksia ja näkemyksiä työstään lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijät kertovat työssä koetun kiireen ja liian suuret asiakasmäärät turhauttaviksi työn tekemistä vaikeuttavaksi seikoiksi. Liiallinen työmäärä heijastuu asiakkaiden tilanteeseen paneutumisessa ja vuorovaikutuksessa sekä yhteistyöverkoston ylläpitämisessä. Lastensuojelun resurssien puute aiheuttaa turhautumista, joka heijastuu myös asiakastyöhön. Kääriäisen tutkimuksen tulokset kertovat siitä, että sosiaalityöntekijöiden vaikeus toimia vanhemman tukijana aiheutuu osaltaan liian vähäisistä lastensuojelun resursseista.

9.1.2 Kokemus emotionaalisen tuen riittämättömydestä

Yhteistä kaikille vanhemmille oli kokemus sosiaalityöntekijän emotionaalisen tuen riittämättömydestä. (vrt. Kumpusalo 1991, 14.) Toisilla vanhemmilla tämä kokemus oli erittäin voimakas, toisilla taas vähäisempi. Vanhemmat olisivat kaivanneet enemmän aikaa keskusteluun sosiaalityöntekijän kanssa. Monella vanhemmalla oli tunne siitä, että sosiaalityöntekijät hoitivat vain pakollisen työnsä ja jättivät vanhempien tunteet huomioimatta. Minna olisi kaivannut sosiaalityöntekijöiden toimintaan enemmän inhimillisyyttä ja vanhemman tunteiden huomioimista.

”Et en mä osaa nyt kiteyttää sitä sillä tavalla, että minkälainen se tuki, mut ehkä enempi kun on herkästä tällasesta tilanteesta, koko perhettä koskettavasta kyse, että ehkä vähän niinku silkkihansikkain, ei ehkä niin tota suorasukasesti käsiteltäs asiakasta, että ehkä voitais ajatella asiakkaan tunteita siinä tilanteessa.” (Minna)

Laakson (1998, 25–26) tutkimuksessa huostaanotettujen lasten vanhemmat olivat kokeneet jääneensä yksin. Heille ei ollut tarjoutunut mahdollisuutta käydä läpi lapsen menetyksestä syntyneitä surun ja vihan tunteita. Tunteiden läpikäymättömyys ja toisaalta myös tunneryöppyjen sallimattomuus viranomaistaholta tuntui vanhemmista melkoiselta paineelta. Myös meidän tutkimuksessamme kävi ilmi, että osa vanhemmista olisi kaivannut emotionaalista tukea. Esimerkiksi Susanna olisi toivonut, että hänen paha olonsa olisi hyväksytty ja että hänelle olisi tarjoutunut mahdollisuus käydä huostaanotosta syntyneitä tunteita läpi ammattilaisen kanssa.

”Ehkä tavallaan jotenki sitä empatiaa tai jotain sellasta niinku. Jotenki se tuntu, et se on niinku niille semmonen työ minkä ne tekee ja hoitaa, mut et niinku oikeesti ne vanhempien ja muitten tunteet siin on vähän niinku hukuksissa. --- Mut ehkä se olis just se keskustelu tai sit se, että joku tulis kiskomaan sielt sängystä kävelemään tai jotain siis tai jotain pientä ees. Et niinku toivois, et toisen paha olo hyväksyttäs, lapsi on otettu eikä vaan että nyt se on sijoitettu, kaikki on hyvin paketissa ja kai toi pärjää toi perhe ilman sitä mukulaakin, ku sil oli sentään niin vaikeet sen

muksunki kaa. Ja ku ei kaikki vanhemmat siis osaa ehkä välttämättä ees hakea. Voi oikeesti masentua, eikä oikeesti ees tajua sitä, että vois tarvitaki jotain apua, et ku niin pal märehtii niis omis ongelmis, ettei välttämättä ite ees ymmärrä.” (Susanna)

Kuten edellisistä Minnan ja Susannan näkemyksistä käy ilmi, korostuu vanhempien kokemuksissa tunteiden huomioimisen merkitys. Päivi Kähkösen (1994, 106) tutkimus ”Vanhemmuuden murtuminen” on selvästi yhteneväinen haastattelemiemme vanhempien kokemuksiin nähden. Tutkimuksen mukaan vanhemmilla ilmeni tuskaa ja syyllisyyttä lapsen huostaanoton vuoksi. Vanhempien tunteisiin ei kuitenkaan sosiaalitoimen työskentelyssä juurikaan kiinnitetty huomiota. Sosiaalitoimen asiakirjoissa ei esiintynyt kerrontaa, joissa olisi kuvattu huostaanoton ja siitä aiheutuneiden tunteiden läpikäyntiä vanhempien kanssa.

Vanhemmat kuvailivatkin sosiaalityöntekijän työskentelyä virkamiesmäiseksi, välinpitämättömäksi ja tunteettomaksi. Vanhemmat toivoivat sosiaalityöntekijöiltä empatiaa, kannustusta sekä aitoa kiinnostusta perheen ja myös vanhempien tilanteeseen.

(HP) ”Mitä olisi pitänyt tehdä, että tuki sosiaalitoimesta olisi ollut parempaa?”

(Timo) ”Ehkä niitten ois pitäny enemmän niinku asettua siihe asiaa niinku, et ne ois itte siin samas tilanteessa. Nyt ne ehkä vaan niinku toimii virkamiespohjalta, et ne ei niinku, mikä se nyt on se sanamuoto siihe, et ku asettuu samaa?”

(HP) ”Ymmärrystä ja empatiaa?”

(Timo) ”Nii, jotai semmosta.”

Vanhempien tukeminen emotionaalisesti on varmasti haasteellisempaa kuin lapsen tunteiden huomioiminen huostaanotto-prosessissa. Vihaisesti ja yhteistyökyvyttömästi käyttäytyvä aikuinen ei herätä auttamishalua ja myötätuntoa samalla tavalla kuin pieni avuton lapsi. Sosiaalityössä olisi ymmärrettävä, että vihantunteistaan huolimatta vanhemmat saattavat olla hyvin avuttomia ja yksinäisiä. Huostaanottokriisi on vanhemmalle aina hämmentävä tilanne. Emme voi edellyttää, että nämä vanhemmat selviytyisivät kriisistään ilman tukea. Myös Cullberg (1991, 174) esittää, että auttajalla nousee usein kriisissä olevaa ihmistä kohtaan sekä auttamisenhalun tunteita että vastenmielisyyttä ja tarvetta paeta tilanteesta. Tällaisissa tilanteissa auttajalta vaaditaan riittävän hyvää itsetuntemusta. Auttajan ei tule myöskään liikaa samastua kriisissä olevaan ihmiseen, koska muuten auttaja ei enää pysty näkemään ihmisen todellisia tarpeita.

9.1.3 Sosiaalityöntekijän haasteellinen rooli vanhempien tukijana

Vanhempien kokemukset työskentelystä sosiaalityöntekijän kanssa antavat varsin negatiivisen kuvan sosiaalityöntekijästä vanhempien tukijana. Vanhempien kerronnasta tuli selvästi esiin se, miten paljon sosiaalityöntekijää kohtaan kohdistuu negatiivisia ennakkokäsityksiä ja asenteita. Useat vanhemmat tunsivat itsensä toisarvoiseksi ja huonoiksi ihmisiksi asioidessaan sosiaalityöntekijöiden kanssa. Myös sosiaalitoimistoon kohdistui negatiivisia asenteita. Osa vanhemmista koki asiakkuuden sosiaalitoimistoon häpeällisenä ja ihmisarvoa alentavana asiana. Hannelelle ja Susannalle oli jäänyt sosiaalityöntekijöiden kanssa työskentelystä tunne siitä, ettei heitä kunnioiteta ja arvosteta lapsen huostaanoton jälkeen.

”Sosiaalityöntekijät piti mua ihan kynnysmattona.” (Hannele)

”Ja sit must jotenki tuntu et, ne piti niinku jotenki huonona tai sillä tavalla niinku, ehkä tuns itensä huonoks, ni sit aatteli, et se sosiaalitoimiki aattelee huonoks, pärjääköhän se niitten muittenkaan kersojen kanssa, ku se ykski on sijotettu. Vähän

*sit semmost, et ois voinu tukee, et kyll te pärjääte ja täst selvitään ja vähän sit sel-
last kannustusta. Se ois varmaan ollu aika tärkeätä.”* (Susanna)

Edellinen Susannan kertomus viestii osaltaan siitä, että vanhempien elämäntilanne huostaanoton jälkeen on kriisissä, jolloin ihminen on hyvin herkässä mielentilassa. Vanhemmat syylistävät itseään lapsensa huostaanotosta ja sitä kautta tuntevat huonommuutta, varsinkin kohdatessaan sosiaalityöntekijän. Tällöin vanhempi voi kuvitella, että myös sosiaalityöntekijät ajattelevat vanhemman olevan alempiarvoisempi lapsen huostaanoton jälkeen. Cullberg (1991, 149–150) selventää, että kriisin surureaktiossa ihmisillä ilmenee itsehalveksuntaa, joka ilmenee vetäytymisenä pois toisten ihmisten yhteydestä ja itsensä kokemisena muita huonommaksi. Ihminen myös tulkitsee muiden ihmisten käytöksen usein negatiivisesti, joka osaltaan vahvistaa sisäistä tunnetta omasta huonoudesta ja ulkopuolisuudesta. Hellsten (1997, 98) pitää tärkeänä syyllisyyden ja häpeän tunteiden käsittelyä, koska ne koskettavat ihmisen olemusta. Erityisesti häpeän tunteiden edessä ihminen on täysin voimaton. Syyllisyydestä voi päästä muuttamalla elämäntapojaan ja myöntämällä väärät tekonsa, mutta häpeään ihminen ei voi itse vaikuttaa, sillä sen syntyperä on hänen yhteisössään. Huostaanotettujen lasten vanhemmat eivät kykene häpeän tunteiltaan liittämään itseään yhteisöönsä, sillä he kokevat yhteiskunnan leimanneen heidät huonoiksi ja pahoiksi. Tällöin myös avun ja tuen vastaanottaminen on vanhemmille vaikeaa.

Professori Pekka Sulkunen (1998, 117) ottaa kantaa leimautumiseen ja poikkeavuuteen. Hän tarkoittaa leimautumisella ihmisen poikkeavaan rooliin joutumista. Jo pienikin yksilön erilaisuus saattaa johtaa leimautumiseen ja kontrolliin. Leimautuminen ilmenee myös siinä, että ihmisillä on taipumus käyttäytyä ennen pitkää siten kuin heiltä odotetaan. Huostaanotosta aiheutuneet syyllisyyden ja häpeän tunteet saattavat johtaa esimerkiksi vanhemman päihde- ja mielenterveysongelmien pahenemiseen. Leimautuminen viittaa myös siihen, että yhdestä poikkeavuuden lajista kiinni joutuminen aiheuttaa ympäristössä odotuksia, joiden mukaan henkilö on poikkeava myös muissa suhteissa. Lapsestaan luopumaan joutunut vanhempi saattaa tästä syystä kokea, että hänestä ei enää koskaan ole vanhemmaksi. Kuten Karppinen (2000, 72–73) huomauttaa, ei vanhemmuutta ja lapsen menetystä voi helposti korvata millään, sillä vanhemmuus saattaa olla huostaanotetun lapsen vanhemmalle viimeinen yhteiskunnallisesti hyväksyttävä henkilökohtainen tehtävä elämässä. Tästä syystä vanhemman tukeminen vanhemmuuden roolissaan onkin ensiarvoisen tärkeää.

Sosiaalityöntekijän kielteiseen leimaan vaikuttaa varmasti osaltaan myös yhteiskunnassamme vallitseva yleinen käsitys lastensuojelusta. Kuten Mahkonen (2003, 11) toteaa, mielletään lastensuojelu pahaksi asiaksi ja lastensuojelutyöllä on yleisesti perin huono imago. Valitettavan useat uskovat, että lastensuojeluviranomaisten ainoana perustehtävänä on toteuttaa vastentahtoisia huostaanottoja. Rantanen (2001, E9) tuo esiin vanhempien hädän, vihan ja avuttomuuden tunteet heidän kohdatessaan lapsen huostaanoton. Vanhemmat kuulevat päätöksen huostaanotosta sosiaalityöntekijältä ja tämä aiheuttaakin suuttumuksen, surun ja syyllisyyden tunteiden kohdistamista työntekijään. Jos sosiaalityöntekijä pystyy kestämään vanhemman tunteet ja ymmärtämään vanhemman käytöksen olevan luonnollinen seuraus lapsen menettämisestä, mahdollistetaan vanhemman surutyön käynnistyminen. Myös meidän tutkimuksemme vanhemmat kokivat sosiaalityöntekijän pahantekijänä, koska hän on joutunut tekemään huostaanotto-päätöksen, ottanut lapsen pois. Huostaanottopäätöksen kuuleminen vaikutti myös Susannan asenteisiin sosiaalityöntekijöitä kohtaan.

*”Ja mä olin jotenki sillee, et mä en ehkä tykännykään sit niistä sosiaaliäiteistäkin.
Ja jo ehkä sen takia, että ne lyö mulle tollasen (huostaanottopäätös) eteen. Ni mul-*

le tuli ehkä sellanen, että mä en voi sietää sua, enkä haluu keskustella sun kanssa.” (Susanna)

On aiheellista pohtia, mikä todella on sosiaalityöntekijän rooli huostaanotettujen lasten vanhempien tukijana. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän keskeisimpänä tehtävänä on turvata lapsen etu, valitettavan usein viimesijaisen toimenpiteen eli huostaanoton avulla. Huostaanoton teko asettaakin sosiaalityöntekijän erittäin haasteelliseen asemaan vanhempiin nähden. Miten tukea vanhempia samalla kun toimii lapsen edun turvaajana? Osa vanhemmista olikin sitä mieltä, että sosiaalityöntekijöillä ei ole mahdollisuuksia vanhempien aitoon tukemiseen. Kaarina kyseenalaisti sosiaalityöntekijöiden roolin vanhempien tukijana. Myös Hannele oli sitä mieltä, että vanhempia tulisi tukea jokin muu taho kuin huostaanottopäätöksen tehnyt sosiaalityöntekijä.

”Kyllä ne (sosiaalityöntekijät) vaan teki omat työnsä. Onks ne mitään tuen antajia?” (Kaarina)

”Eli mun mielestä ei välttämättä se sosiaalityöntekijä, joka huostaanoton tekee niin ois pitäny, se et jos jotain tukee, ni se pitäis olla joku muu, eikä se sosiaalityöntekijä, joka huostaanottaa lapsia.” (Hannele)

Tähän liittyen Lastensuojelun Keskusliiton toiminnanjohtaja Mauri Upanne (2004, 341–342) toteaa, että nykyistä lastensuojelulakia laadittaessa katsottiin, että sosiaalityöntekijä toimii lapsen edun valvojana. Sittemmin on kuitenkin todettu ristiriitaiseksi tilanne, jossa sosiaalityöntekijän pitää huostaanotettujen lasten vanhempien kanssa työskennellessään olla samanaikaisesti lapsen edun valvoja. Tämä ongelmallisuus korostuu erityisesti silloin kun vanhempien etu ja lapsen etu ovat ristiriidassa tai vanhemmat ainakin kokevat niin.

9.1.4 Vanhempien kehitysehdotuksia sosiaalityöntekijän tuelle

Vanhempien kokemusten kautta on mahdollista koota yhteen vanhempien kehitysehdotuksia sosiaalityöntekijän tuelle. Keskusteluaikaa sosiaalityöntekijöiden kanssa vanhemmat tarvitsisivat lisää. Sosiaalityöntekijöiltä pitäisi saada tarpeeksi ohjeita, neuvoja ja selvityksiä liittyen huostaanoton ja sijaishuollon käytänteisiin. Sosiaalityöntekijän tulisi olla tavoitettavissa tarpeen vaatiessa ainakin ennalta ilmoitettujen soittoaikojen aikana. Sosiaalityöntekijältä toivottiin rohkaisua, myötätuntoa sekä aitoa kiinnostusta vanhempien vaikeaan elämäntilanteeseen. Vanhempien kokemuksissa painottuukin tiedollisen ja emotionaalisen tuen riittämättömyys. (vrt. Kumpusalo 1991, 14.) Näihin sosiaalisen tuen muotoihin tulisi sosiaalityöntekijän paneutua paremmin työskennellessään huostaanotettujen lasten vanhempien kanssa.

Tähän liittyen Anna Metterin (2003, 4, 161) kirjassa Asiakkaan ääntä kuunnellen, Kitkakohdista kehittämisehdotuksiin, raportoidaan vuosina 1999–2001 toteutetun ERI -hankkeen toimintatutkimuksen tuloksia. Tutkimuksessa selvitettiin kohtuuttomaan tilanteeseen joutuneiden ihmisten kokemuksia palvelujärjestelmästä. Hyvinvointipalvelujen asiakkaiden monimutkaisissa ja hankalissa asiointitilanteissa korostuivat asiakkaiden kokemukset vajavaisesta osallisuudesta oman asiansa hoitamisessa, ohjauksen ja neuvonnan puuttumisesta sekä luottamuksen menetyksestä. Keskeisimpänä tutkimuksen kehittämisehdotuksena oli riittävän ja oikea-aikaisen ohjauksen ja neuvonnan turvaaminen apua ja tukea tarvitseville asiakkaille. Osa tutkimuksemme vanhemmista olisi myös halunnut enemmän osallistua huostaanotto prosessiin. Esimerkiksi Antti tunsu itsensä ulkopuoliseksi tilanteissa, joissa päätettiin hänen lapsensa tulevaisuudesta.

”No, ois ehkä pitäny olla siis, tavallaan mukana siinä jutussa, et se oli jotenki tuntu, et olit käytännössä tai emmä tiä voiks niin sanoo, mut niitä ei käytännössä kiinnos-

tanu pätäkääkään, et ne hoiti vaan pakkopullan mahdollisemman pienellä työmäärällä. Olisin halunnu osallistua enemmän.” (Antti)

Hyvinvointivaltion lainsäädännön toteuttajina esimerkiksi sosiaalityöntekijät joutuvat moraalisen ristiriidan eteen silloin, kun he katsovat läpi sormien kohtuuttomilta tuntuvia tilanteita, jotka rikkovat yhteisvastuun ja tasa-arvon sääntöä ja jopa selviytymisen tuottamisen periaatetta. Sitoutuminen kaikkien asiakkaiden hyvinvoinnin turvaamiseen aiheuttaa samalla sosiaalityöntekijöille vaikeuksia tilanteissa, joissa pitäisi myöntää oma epätäydellisyys ja epäonnistuminen hyvinvoinnin takaamisessa. Tilanne johtaa ristiriitaisesti myös siihen, että sosiaalityöntekijät saattavat sulkea silmänsä epäkohdilta. Vaikeassa tilanteessa oleva asiakas ei tarvitse vaikeuksien pois selittämistä vaan kuuntelevaa asennetta ja tukea juuri siihen tilanteeseen, jossa on. (Metteri 2003, 18.) Huostaanotettujen lasten vanhempien tukeminen on vaativa tehtävä, joka ei toteudu kiireessä eikä rutiinimaisessa muualle ohjaamisessa. Jotta tukeminen on mahdollista, tarvitaan vanhempien aitoa kuuntelemista sekä herkkyyttä tunnistaa työskentelyn esteenä olevat tekijät. Vanhempien tukeminen on inhimillistä kommunikaatiota ja vuorovaikutusta, jossa ovat läsnä työntekijän koko persoona sekä asiakas omana itsenään omien kokemustensa ja mielipiteidensä kanssa. Sosiaalityöntekijöiden suhtautuminen vanhempiin on ratkaisevaa vanhempien tukemisessa. Vanhempia tulisi kunnioittaa ja kohdella yhteistyökumppaneina, jotka ovat oman elämänsä asiantuntijoita. Vanhempien tekoja ei tarvitse hyväksyä, mutta niin työntekijän kuin asiakkaankin on löydettävä näkökulma, joka mahdollistaa eteenpäin menemisen.

9.2 Vanhempien kokemuksia lähityöntekijästä tuen antajana

Lähityöntekijä –hankkeessa on työskennellyt kaksi eri työntekijää. Hanketta käynnistämässä ja kokeiluvaiheessa on ollut eri työntekijä kuin varsinaisessa hanketta testaavassa käytännön työvaiheessa. Suurin osa haastatelluista vanhemmista oli työskennellyt hankkeen jälkimmäisessä vaiheessa työskennelleen lähityöntekijän kanssa. Haastatelluista kymmenestä huostaanotettujen lasten vanhemmista kuusi oli työskennellyt sosiaalitoimistossa lähityöntekijän kanssa.

Jokainen haastateltavana ollut vanhempi kertoi, että työskentely lähityöntekijän kanssa koettiin varsinaiseksi tueksi. Vanhemmat määrittelivät kokemuksistaan tärkeäksi sen, että oli paikka, jossa sai keskustella koko perheen asioista. Keskusteluavun lisäksi lähityöntekijän tuessa arvostettiin informatiivisuutta. Jokainen vanhempi arvosti sitä, että lähityöntekijän kautta epäselvistä asioista sai lisää tietoa. Vanhempien kertomuksia lähityöntekijästä kuvaa myös positiivisuus. Lähityöntekijän sosiaalinen tuki kuuluu tertiiaaritason eli viranomaistason tukeen. Lähityöntekijä on ammatillisesti pätevä auttaja, jonka tuessa korostui vanhempien kokemusten mukaan tiedollinen ja emotionaalinen tukeminen. (vrt. Kumpusalo 1991, 14–16.) Lähityöntekijän tuki käsittää juuri ne sosiaalisen tuen osa-alueet, jotka vanhemmat kokivat sosiaalityöntekijän tuessa riittämättömiksi. Päivin kokemukset lähityöntekijän tuesta olivat erittäin myönteisiä. Hän koki saavansa apua ja tukea lähityöntekijältä. Päivi myös koki vuorovaikutuksen lähityöntekijän kanssa olevan inhimillistä.

”Sitte taas lähityöntekijä, niin häneltä saa apua. Hän on niinku ihminen ihmiselle, jonka kanssa keskustella asioista, kuka auttaa ja jeesaa --- Se on ainut tuki, että mä oon saanu, ku kaikki ei saa, niin oon saanu tän lastensuojelun lähityöntekijän.”

(Päivi)

Lähityöntekijän merkitys tuen antajana korostuu, koska sosiaalityöntekijää kohtaan vanhemmilla on mahdollisesti huostaanotosta muodostuneita negatiivisia tuntemuksia. Jokinen (2005, 24) lisää, että varsinkin tahdon vastaisissa huostaanotoissa sosiaalityöntekijöihin kohdistuu vihamielisyyttä ja aggressioita, jolloin vanhemman tukeminen ja kriisin käsitteleminen vaikeutuu. Usein

yhteys vanhempiin katkeaa kokonaan tai vähenee, jolloin vanhempien tukeminen heidän kriisisään on vaikeaa. Jokinen ehdottaa, että kriisituki voitaisiin ainakin aluksi hoitaa muissa palveluissa, kun on kyse tällaisista tilanteista ja ohjata perhe esimerkiksi perheneuvolaan. Lähityöntekijähankkeessa vanhempaa ei tarvinnut ohjata muualle saamaan apua ja tukea vaan tukea oli tarjolla omassa sosiaalitoimistossa. Myös Minna koki, että yhteistyö lähityöntekijän kanssa oli sujuvampaa kuin sosiaalityöntekijän kanssa.

”Joo, kyllä hän (lähityöntekijä) on, hän on on tota hyvin paljon ollu kuitenkin melki enempi ollu yhteyksissä kuin sosiaalityöntekijä, että kyllä tunnen, että hän on ottanu asioista hyvin selvää ja ihan paikallaan oleva. Alkuvaiheeseen olis tarvinu tukea. --- Eri tasolla pystyny keskusteleen kuin sosiaalityöntekijän kanssa.” (Minna)

9.2.1 Kokemuksia lähityöntekijästä keskusteluapuna ja tiedon antajana

Vanhempien kokemuksissa korostui lähityöntekijän kanssa työskentelyssä tiedollisen tuen saanti. (vrt. Kumpusalo 1991, 14.) Vanhempien läpikäymät keskustelut lähityöntekijän kanssa olivat luonteeltaan vanhempien elämäntilanteeseen sovellettuja. Lehtisen (1994, 13–14, 102–103) näkemyksen mukaan arkielämän kokemukset onkin käsiteltävä useasti tässä ja nyt, samassa ajassa ja paikassa, jossa ne syntyvät. Sosiaalinen tuki on näin ollen tilannesidonnaista, jolloin eri tilanteissa tuki muodostuu tilannetta vastaavaksi.

Toiset vanhemmat tarvitsivat oman, lapsen ja koko perheen kuulumisten kuuntelijaa ja kommentoijaa, toisille keskustelut merkitsivät omien tunteiden purkamista. Suurin osa vanhemmista luonnehti keskusteluita lähityöntekijän kanssa avoimiksi ja luonteviksi tapahtumiksi, joissa pystyi olemaan oma itsensä ja tuomaan asioita vapaasti esille. Seuraavassa Marjatta ja Antti kuvaavatkin lähityöntekijän keskusteluapua varsin positiivisessa valossa.

”No just sitä tunteitten purkamista, mitä mä nyt oon sitte ehkä ton lähityöntekijän kans tehny myöhemmin, et ollaan niinku käyty läpi kaikkia asioita ja sen hetkisiä, ihan tän hetkisiä kuulumisiakin, se on tärkeä, et pääsee niistä puhumaan jonkun ihan ulkopuolisen kanssa.” (Marjatta)

”On valmis keskustelemaan kaikesta ja kuuntelemaan mikä on huonoa ja muuta ja on vaikuttanu ainaki siltä, että on oikeesti kiinnostunu, mitä ihmiset tuo siinä. Se ei oo yhtään sellasen teennäisen tai väkinäisen olosta. Se on siinä se hyvä puoli.” (Antti)

”Ehdot selviksi” tutkimuksessa haastatellut huostaanotettujen lasten vanhemmat toivoivat lisää ammattilaisia huostaanoton jälkeiseen kriisityöhön. Ulkopuolisen ihmisen kanssa vanhemmat toivoivat voivansa kerrata huostaanottotapahtumia uudelleen ja uudelleen. Tukihenkilö toivottiin saatavan tueksi jo heti huostaanoton jälkeen. (Laakso 1998, 29.) Lähityöntekijän tuki on suunniteltu juuri tähän vanhempien vaikeaan elämäntilanteeseen. Vanhemmilla on mahdollisuus käydä läpi huostaanottotapahtumaa sekä lapsen menetyksestä heränneitä tunteita.

Lähityöntekijän kanssa työskentelyssä arvostettiin keskusteluavun lisäksi tiedon saantia. Vanhemmat pitivät tärkeänä sitä, että heillä oli mahdollisuus tarkentaa omia tietojaan liittyen esimerkiksi huostaanoton juridiseen puoleen sekä lapsen sijaishuoltopaikan käytänteisiin. Epäselvissä tilanteissa lähityöntekijän kanssa keskustelu tarkensi asioita. Useat vanhemmat pitivät myös arvossa sitä, että lähityöntekijä selvitti asioita, jotka olivat hänellekin uusia. Lähityöntekijältä tiedusteltaessa erilaisia asioita pystyi luottamaan siihen, että kysymyksiin vastattiin. Marjatan ja Kaarinan kokemusten mukaan lähityöntekijän kanssa pystyy keskustelemaan asioista hyvin laaja-alaisesti. Toimiva tiedonsaanti varmasti lisää luottamusta lähityöntekijää kohtaan.

"Ihan jos mul on joku asia askarruttanut mun mieltä suhteessa mun tyttäreeni esimerkiksi, niin ihan tällasissa asioissa ja sitte, no mitä nyt eri tilanteita on tullu, mitä on keskusteltu ni mikä nyt mieltä on milloinki painanu, lähinnä niinku niin, että en mä hirveesti jälkeinpäin sitte ehkä muistakaan, et jos mä saan sillä hetkellä sen vastauksen tai avun." (Marjatta)

"On saanu keskustella ja kysyä asioista, mitkä ei oo menny perille. Ei oo kerrottu kaikkia asioita ja lähityöntekijäkään ei tienny, ni hän otti sitte selvää asioista." (Kaarina)

Muutammat vanhemmista myös arvostivat lähityöntekijän työkokemusta lastensuojelusta, joka auttoi erilaisten tietojen kertomisessa kuten esimerkiksi lastensuojelulaitosten työkäytänteistä. Erityisesti Päivi korosti lähityöntekijän työkokemusta sekä hänen yleistä elämäkokemustaan. Laaja elämäkokemus lisäsi Päivin mielestä luottamusta hänen ja lähityöntekijän välillä.

"Ja tota.. Hän on kanssa sitte nähny paljo. Hän on ollu tuolla lastenkodissa ja muualla niinku töissä ja muuta tällasta, ni hänellä on aika paljon kokemusta elämästä. Ni tota, sillee häneen on helppo luottaa. Tietää niinku paljon. Se tuo kanssa sitä luottamusta." (Päivi)

9.2.2 Kokemukset lähityöntekijästä aitona välittäjänä

Puolet vanhemmista koki tärkeäksi myös emotionaalisen tuen saannin lähityöntekijältä. (vrt. Kumpusalo 1991, 14.) Vanhemmat kehuivat lähityöntekijän tukea aidoksi välittämiseksi, ymmärtämiseksi ja kiinnostukseksi vanhemman elämäntilanteeseen. Lähityöntekijä osasi myös rohkaista vanhempia heidän vaikeissa elämäntilanteissaan. Esimerkiksi Päivillä ja Minnalla oli kokemuksia lähityöntekijän tuesta kannustuksena. Minnan mielestä käynti lähityöntekijän luona on auttanut masentuneeseen olotilaan ja vahvistanut jaksamista eteenpäin kriisiytyneessä elämäntilanteessa.

"Sellasta, ni tota.. Ihan keskustelusta ja sitte tota, siitä miten tulee toimeen ja siitä hän on rohkassu, että hienoa sä oot saanu uuden työpaikan ja antanu niinku tukea, että sä oot menny hienosti ylöspäin." (Päivi)

"Lähityöntekijä on kannustanut silloin, kun on ollut masentunut olo, vahvempi olo on tullut, kun on lähtenyt lähityöntekijän luota. Lähityöntekijän neuvoja on ollut: "Kysy rohkeasti!" "Ota selvää!" Sosiaalivirasto on ollut kuin olisi kylmä seinä tullut vastaan." (Minna)

Muutammat vanhemmista arvostivat lähityöntekijän käytöksessä sitä, että hän osasi asettua vanhemman asemaan eikä pitänyt heitä toisarvoisina. Päivi kokee, että lähityöntekijä kunnioittaa häntä ihmisenä ja pitää vertaisenaan, vaikka hänen lapset onkin otettu huostaan. Päivistä myös tuntuu, että yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa ei ole niin luontevaa ja epäilee sosiaalityöntekijän kunnioituksen puutetta häntä kohtaan.

"Mä voin tulla ihan mikä päivä hänen (lähityöntekijän) luokseen, että mulla ei ole mitään sitä vastaan, että tolleen, että. Hän on ihan niinku normaali ihminen ja pitää mua normaalina ihmisenä vaikka lapset on huostassa." (Päivi)

"Pidetään kakkosluokkalaisena. Ei niille (sosiaalityöntekijöille) niinku aukase itteensä --- Sosiaalityöntekijä on siis sanonu, et mä niinku mietin vähän, että mitä

mä sanon, mutta kun se ei oo niinku luontevaa. Paljon kiusallisempia, kuin lähityöntekijän kanssa. --- Monilla on hirvee pelko, sit ne on kuullu mitä muilla on käyny sosiaalityöntekijän kanssa. Monilla on jo sellanen asenne, että kuolee, ku on sosiaalityöntekijälle aika.” (Päivi)

Asiakkaan tukemiseen liittyen korostaa Särkelä (2001, 31–42) hyväksymistä, luottamusta, välittämistä ja jämäkkyyttä hyvän asiakassuhteen elementteinä. Hän esittää, että asiakkaan hyväksi kokemaa työskentelysuhte on tärkeä tekijä asiakkaan tukemisessa. Tähän taas vaikuttavat hyvin paljon auttajan tiedot, taidot ja kyvyt suhteessa autettavaan. Särkelä toteaa, että vaikuttavuustutkimusten mukaan hyviin auttajiin on liitetty empatian, aitouden, asiakkaan kunnioittamisen ja konkreettisuuden ominaisuudet. Myös Bardy (1989, 47) on jo aikanaan todennut luottamuksen syntymisen asiakkaan ja työntekijän välille edellyttävän molemminpuolista avoimuutta ja kunnioitusta. Kun vanhemmat kokevat, että heidän ongelmansa ja toiveensa on ymmärretty, he osaavat arvostaa saamaansa palvelua. Lähityöntekijällä on huostaanotettujen lasten vanhempien kanssa työskennellessään sellainen auttajan rooli, jota vanhemmat arvostavat. Toimivaan yhteistyöhön lähityöntekijän ja vanhempien välillä vaikuttaa varmasti molemminpuolinen luottamus, kunnioitus ja avoimuus.

9.2.3 Lähityöntekijän rooli perheen tukijana sekä tiedon tuottajana sosiaalityöntekijälle

Lähityöntekijän rooli hankkeessa on määritelty perheen tukijaksi kriisin aikana, tukijaksi vanhempien asettaessa tavoitteita elämälleen sekä auttajaksi asetettujen tavoitteiden saavuttamisessa. Lähityö paikkaa sosiaalityöntekijältä usein juuri ajanpuutteen vuoksi jäävää tärkeää aukokohtaa eli huostaanotettujen lasten vanhempien tukemista. Lapsen huostaanottoa valmistelleella sosiaalityöntekijällä ei useinkaan ole mahdollisuuksia häneen kohdistuvien vanhempien negatiivisten tunteiden takia tukea vanhempaa hänen vaikeassa elämäntilanteessaan. (Laukkanen 2006b.) Forssenin (1993, 120) tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijöiden toimenkuvaan vaikuttaa myös se, että suurin osa tukimuodoista toteutetaan muualla kuin sosiaalitoimissa. Sosiaalityöntekijät mieltävätkin roolinsa lähinnä eri tukimuotojen koordinoijaksi.

”Nii vanhemmat tuppaa kyllä jäämään yksikseen. Ku ei oo aikaa, eikä ketää semmosta henkilöö kel ois aikaa pitää vanhempiin yhteyttä. Tää on ihan tärkeä tää lähityöntekijä mun mielestä.” (Marjatta)

Edellisestä Marjatan näkökulmasta tulee hyvin esiin lähityöntekijän tärkeys vanhempien tukemisessa. Lähityöntekijän ja vanhemman tapaamisten tarkoituksena on, että lähityöntekijä toimii vanhemmille huostaanotosta ulkopuolisena työntekijänä mahdollistaen huostaanoton herättämien tunteiden läpikäynnin. Lähityöntekijä myös tuo esiin lapsen edun sekä tukee sijoitetun lapsen vanhemman roolin selkeyttämistä. Lisäksi lähityöntekijä toimii tukena vanhemman käynnistäessä omien voimavarojensa löytämistä sekä vanhemman selkeyttäessä tulevaisuuden tavoitteitaan. (Laukkanen 2006b.) Vanhemmalle tulisi selvittää huostaanoton lopullinen merkitys. Jos lapsen sijoitus on tarkoitettu väliaikaiseksi, tulisi vanhemmille selvittää ne asiat, joiden odotetaan muuttuvan, jotta lapsi voisi palata kotiin. Lähityöntekijän kanssa vanhemman tavoitteet asetetaan realistisesti. Joissain tapauksissa lapsen paluu kotiin ei ehkä ole koskaan mahdollista, jolloin tavoitteet asetetaan myös sen mukaisesti. (Rantanen 2001, E9.)

Tärkeää huostaanotettujen lasten vanhempien tukemisessa on edistää vanhemmuuden jatkumista. Työntekijän tulee arvioida yhdessä vanhemman kanssa vanhemmuuden toteutumista eri rooleissa. Vanhemmalle on hyvä selvittää, mitkä eri roolit ovat lapselle tärkeitä ja miten vanhempi kykenisi toteuttamaan niitä. Vanhemman kanssa tulee miettiä, mitä häneltä vanhempana

odotetaan sekä ohjata häntä löytämään tapa toteuttaa vanhemmuutta esimerkiksi lapsen ollessa kotilomalla. Tässä vanhemmuuden jatkumisen tukemisessa voidaan käyttää hyödyksi vanhemmuuden roolikarttaa, joka on kehitetty jäsentämään vanhemmuuden sisältöä. Roolikartta auttaa hahmottamaan mistä eri osatekijöistä vanhemmuus koostuu ja minkälaisilla teoilla vanhemmuutta tulisi toteuttaa suhteessa lapsen eri kehitysvaiheisiin. Roolikartassa vanhemmuus kuvataan kokonaisuutena, johon on sisällytetty vanhemmuuden viisi pääroolia: huoltajan, rakkauden antajan, rajojen asettajan, ihmissuhdeosaajan ja elämän opettajan roolit. Vanhemmuuden roolikartta on arkista vanhemmuuden osaamista kunnioittava visuaalinen työväline, jonka avulla voidaan ohjata huostaanotettujen lasten vanhempia vanhemmuuden roolin jatkumiseen. Huostaanoton jälkeen voidaan roolikartan avulla auttaa vanhempia korjaamaan vanhemmuutensa puutteita. Huostaanoton purkamisen kriteereitä arvioitaessa soveltuu vanhemmuuden roolikartta konkretisoimaan vanhempien muutostavoitteet lapsen tarpeet huomioiden, jotta tavoitteeksi asetettu lapsen kotiutuminen voidaan toteuttaa. (Helminen 2001, 59; Karppinen & Airikka 2001, 71; Kujala 2003, 47; Rautiainen 2001, 3.)

Kujala (2003, 47) on todennut vanhemmuuden roolikartan käyttökelpoiseksi työvälineeksi huostaanotettujen lasten vanhempien vanhemmuuden työstämisessä. Hän kuitenkin huomauttaa, että vanhemmuuden roolien tarkastelu saa aikaan vanhemmissa helposti syyllisyyden tunteita ja ajatuksia, että enää ei ole mitään mahdollisuuksia toteuttaa vanhemmuutta. Tästä syystä onkin erityisen tärkeää tarkastella vanhemmuuden mahdollisuuksia positiivisesta ja voimavarakeskeisestä näkökulmasta. Kujala korostaa jokaisella vanhemmalla olevan joitain vahvuuksia vanhemmuudessaan ja aina on mahdollista oivaltaa ja ottaa käyttöön jotain sellaista, mitä ei aikaisemmin ole tullut ajatelleeksi. Huostaanoton jälkeen vanhemmuutta voi toteuttaa etävanhempana jollakin tavalla jokaisella vanhemmuuden osa-alueella.

Sosiaaliturva-lehden artikkelissa on haastateltu äitiä, jolta on huostaanotettu kaksi lasta. Äiti korostaa, että huostaanotto ei ratkaise perheen ongelmia. Jos niihin halutaan puuttua, on myös vanhemmille tarjottava apua kuten esimerkiksi päihdekuntoutusta. Äiti toimii tällä hetkellä itse tukihenkilönä huostaanotettujen lasten vanhemmille. Hän on sitä mieltä, että vanhempien tulee kannustaa parantamaan itsensä. Jos vanhempi ei osaa pitää itsestään huolta niin, miten hän kykenisi tulevaisuudessakaan huolehtimaan lapsestaan. Monen vanhemman toiveena on saada lapsi takaisin kotiin eikä tähän tavoitteeseen ole mahdollista päästä ilman vanhemman elämäntilanteen kohentumista. (Suoninen-Erhiö 2005.) Äidin esittämiin toiveisiin vastaa juuri lähityöntekijä, jonka kanssa vanhemman on mahdollista asettaa tavoitteita omalle elämälleen.

Lähityöntekijän rooli on olla vanhemman tukijana, mutta myös tiedon tuottajana sosiaalityöntekijälle koskien vanhemman tilannetta. Lähityöntekijän roolin kaksijakoisuus kerrotaan vanhemmille ennen lähityöskentelyn aloittamista. Lähityöntekijä on sosiaalityöntekijän työpari, joka suurimmalle osalle vanhemmista oli neutraali asia. Osa koki sen hyväksi, koska asiat kuitenkin kuuluvat yhteen. Minna kuitenkin koki tilanteiden tulevan epäselväksi tämän takia.

”No tuota tuota, tosiaan kun meillä on vähän luottamuspuola tuota meidän sosiaalityöntekijää kohtaan, niin alkoi tuntua jossain vaiheessa, että hän ollu niinku tämän sosiaalityöntekijän sanansaattaja, että hän on sitten soittanu sosiaalityöntekijän puolesta mulle jotain asiaa, informoinu, että se on tehny hirveen epäselväks nää tilanteet.” (Minna)

Muutammat vanhemmista siis kokivat lähityöntekijän työskentelyn sosiaalitoimen alaisuudessa yhteistyötä vaikeuttavana tekijänä, lähinnä sosiaalitoimistosta nousevien negatiivisten tunteiden vuoksi. Vanhemmat ehdottivat lähityöntekijän tapaamispaikoiksi esimerkiksi lapsen sijoituspaikkaa tai vanhemman kotia. Vanhemmat kuitenkin korostivat, että tärkeintä olisi, että lähityöntekijä saisi jatkaa hyvää työtään.

”Sanotaan näin, että se lähityöntekijähän voisi tavata vaikka täällä sijoituskohteessa vanhempia. Se tekis siitä ehkä sellasen läheisemmän siihen miljööseen ja paikkaan. Ehkä just se kun tää sijaitsee täällä sosiaalitoimistossa, niin tulee jotenki sellanen, tai suomalaiset ainakin mitä mä oon kuullu niin kokee sosiaalitoimen aika nöyryyttävänä, et joutuu, joutuu niinku hakemaan apua. ja näin, että tota ehkä se on vähän leimaava. Kuitenki siinä, että jos vois tavata vaikka siellä missä se laps on sijoitettu, ni näkis ihan sitä käytäntöä. Mut kaiken kaikkiaan ni sillee mun mielestä aika positiivisia tällasia, kuitenkin ku tietää kuinka tiukkaa on.”
(Minna)

Lähityöntekijän roolin kaksijakoisuus tulee erittäin hyvin näkyviin seuraavassa keskustelussa haastattelijan ja Kaarinan välillä.

(VV) *”Mitä mieltä olet siitä, että lähityöntekijä on sosiaaliviraston työntekijä?”*

(Kaarina) *”Toisaalta hyvä ja toisaalta huono.”*

(VV) *”Millä tavalla?”*

(Kaarina) *”Hyvä siinä mielessä, että jos on jotain viestiä. Viestit menee perille ainaki.”*

(VV) *”Mites sitte se huono puoli?”*

(Kaarina) *”Ei kaikkien tarviis mennä perille. Tulee joskus sanottua sellasta, mitä ei tarviis sanoa.”*

(VV) *”Ei haluais, että ne menee toisten korviin mitä puhutaan?”*

(Kaarina) *”Niin.”*

9.2.4 Lähityöntekijän tukea toivotaan heti huostaanoton jälkeen

Tutkimuksessamme tarkoitamme huostaanoton tapahtumisella sitä hetkeä, jolloin lapsi on otettu vanhemmalta pois. Myös Laakson (1998, 21) tutkimuksessa vanhemmat mielsivät huostaanoton tapahtumisen siihen hetkeen, jolloin lapsi otetaan vanhemmilta pois ja sijoitetaan kodin ulkopuolelle. Suurin osa lähityöntekijän kanssa työskennelleistä vanhemmista koki, että he olisivat kaivanneet lähityöntekijän tukea jo heti huostaanoton tapahduttua. Huostaanoton tapahduttua tukea olisi pitänyt tarjota vanhempien kokemusten perusteella välittömästi. Marjatta olisi kaivannut lähityöntekijän tukea heti huostaanoton jälkeen, jotta olisi pystynyt käymään läpi tapahtunutta.

”No se ois ollu hyvä ku se ois tullu tavallaan heti sen huostaanoton jälkeen tällainen purkupaikka.” (Marjatta)

Lähityöntekijätyömuodossa vanhemmille tarjotaan lähityöntekijän tukea lapsen ensimmäisessä huoltoneuvottelussa. Tavoitteena on toteuttaa huoltoneuvottelu heti huostaanoton jälkeen mahdollisuuksien mukaan. Käytännössä huoltoneuvottelu pidetään keskimäärin 2-4 viikon kuluttua huostaanotosta. Ajatus tarjota lähityöntekijän tukea vanhemmille huoltoneuvottelussa, on pitää lähityöntekijä ulkopuolisena työntekijänä itse huostaanottotilanteesta. Tärkeää on myös se, että lähityöntekijän tukea vanhemmille tarjotaan lapsen kuullen, jolloin lapsen on mahdollista kokea, ettei vanhempaa jätetä yksin vaan myös hänelle mahdollistetaan oma työntekijä. (Laukkanen 2006a.) Myös Helsingin sosiaaliviraston johtava sosiaalityöntekijä Juha Jokinen (2006) korostaa, että lapsille on tärkeää tietää, että vanhempia tuetaan ja heitä autetaan huostaanottotilanteessa. Huostaanottotilanteessa lapsilla on erittäin suuri huoli siitä, että selviävätkö vanhemmat

ja saavatko he riittävästi apua ja tukea. Lapsen edun huomioiminen vanhempien tukemisessa on siis tärkeä näkökulma, joka otetaan huomioon jo tällä hetkellä lähityöntekijä –hankkeessa.

Tutkimuksemme osallistuvien vanhempien kokemusten perusteella lähityöntekijän tukea pitäisi kuitenkin tarjota vanhemmille jo aikaisemmin kuin ensimmäisessä lasta koskevassa huoltoneuvottelussa. Myös Päivi olisi arvostanut lähityöntekijän tukea heti huostaanoton tapahduttua.

”Se olis ollu ihan hyvä, että olis ollu henkilö, kenen kanssa puhua, mutta se on hirvee paikka, koska miten näin ees ikinä pääs käymään. Se on niin iso kynnyks, ku toiset hyökkää toiselta puolelta. Lainausmerkeissä, niinku kimppuun. Toisaalta se ensimmäinen tapaaminen vois olla hyvä esimerkiks kotona. Siellä on niinku helpompi puhua.” (Päivi)

Sosiaaliturva-lehden artikkelissa haastatellun äidin kerronta on erittäin yhtenevä tutkimuksemme vanhempien kokemusten kanssa. Äiti olisi kaivannut heti huostaanoton jälkeen tukihenkilöä, jonka olkapäähän olisi saanut nojata. Äiti kertoo jääneensä aivan yksin. Avuksi hän olisi tarvinnut jonkun ulkopuolisen henkilön huostaanotto-prosessista. Äidin mielestä tukea ei akuutissa vaiheessa pysty ottamaan vastaan lapsen huostaanottaneelta sosiaalityöntekijältä. (Suoninen-Erhiö 2005.)

Myös Väänäsen ja Hämäläisen (2006, 26–28) tutkimus ”Kokemuksia huostaanotosta ja huostaanotettujen lasten vanhempien tukitoiminnasta” osoitti, että vanhemmat kokivat tarvinneensa eniten sosiaalista tukea lapsen sijoituksen alkuvaiheessa sekä myös sijoituksen aikana. Vanhempien mukaan tukea tarvittiin joko melko paljon tai erittäin paljon. Tutkimuksen mukaan vanhemmat olivat käyttäneet Huostaan Otettujen Lasten Vanhempain yhdistyksen palveluja verrattain monipuolisesti. Tärkeimmiksi yhdistyksen kautta saaduiksi tukimuodoiksi muodostuivat kotikäynnit, henkilökohtaiset keskustelut sekä tukihenkilön mukanaolo huoltosuunnitelmaneevotteiluissa. Vanhemmat kokivat tärkeäksi erityisesti henkilökohtaisen tuen ja avun saamisen.

Vanhempien tukemista huostaanoton jälkeen voidaan soveltaa kriisiauttamisen toimintamalleihin. Vanhemmalle tulisi antaa aika mahdollisimman pian jollekin työntekijälle, jonka kanssa olisi mahdollista keskustella. (Rantanen 2001, E10-11.) Keskusteluun perustuva sosiaalinen tuki keskittyikin pääsääntöisesti alun kriisivaiheeseen (Lehtinen 1994, 39–40). Vanhemman tulisi päästä mieluiten jo samana päivänä tapaamiseen tai viimeistään seuraavana päivänä. Työntekijän tulisi luoda vanhempaan avoin kontakti kuunnellen vanhempaa aktiivisesti ja empaattisesti. Jotta kriisityöskentelystä on vanhemmalle hyötyä, tulisi keskusteluissa vallita luottamuksellinen ilmapiiri. Työntekijän täytyy pystyä kohtaamaan yhdessä vanhemman kanssa toivottomuus, jotta on mahdollisuus löytää toivo vaikeassa elämäntilanteessa. Vanhemman täytyy antaa käydä läpi kriisiään, jotta epämääräinen pahanolon tunne muuttuisi käsiteltäviksi asioiksi. Yhdessä työntekijän kanssa on hyvä kartoittaa sosiaalisten verkostojen eli perheen, ystävien ja ympäristön tukimahdollisuudet. Tärkeää on pohtia, keneltä vanhempi voisi saada apua ja tukea sosiaalipalveluiden lisäksi. (Rantanen 2001, E10-11.)

Kriisiteoria vahvistaa vanhempien kokemukset tuen tarpeesta lähityöntekijältä huostaanoton jälkeen. Tukea pitäisi tarjota vanhemmille jo aikaisemmassa vaiheessa kuin tällä hetkellä käytännössä tapahtuu. Lähityöntekijä tulisi kuitenkin pitää huostaanotosta ulkopuolisena työntekijänä, mutta tukea pitäisi siis tarjota vanhemmalle muutaman päivän kuluessa lapsen huostaanoton tapahduttua. Vanhempien tukeminen heti huostaanoton tapahduttua edesauttaa työskentelyä vanhempien kanssa. Kähkönen (1991, 33) toteaa tuen tarjoamisen vanhemmille heti huostaanoton jälkeen helpottavan jatkotyöskentelyä sosiaalityöntekijän ja vanhempien välillä. Tämän perusteella vanhemmille tulisi tarjota tukea huostaanoton tapahduttua niin lähityöntekijältä kuin sosiaalityöntekijältäkin.

9.2.5 Vanhempien kehitysehdotuksia lähityöntekijän tuelle

Haastatelluista vanhemmista puolet kiinnitti huomiota tapaamiskertojen tiheyteen. Yksi vanhemmista olisi kaivannut tapaamiskertoja mahdollisimman usein. Muutama vanhempi mietti yleisesti vanhempien erilaisia elämäntilanteita ja heidän tarpeitaan, jolloin tapaamiskertojen tiheys tulisi suunnitella yksilöllisesti. Yleisesti vanhempien tilanteita pohti myös eräs vanhempi, joka ehdotti, että sosiaalitoimistoon saataisiin myös toinen lähityöntekijä ennaltaehkäisevään työhön. Yksi kehittämisajatus toi myös koko perheen lähityöntekijän tuen piiriin. Minna koki tärkeäksi työskentelyn koko perheen kanssa eikä pelkästään keskittymistä vanhemman tukemiseen.

”Sanotaan näin, että tota justiin siihen, ehkä enempi vois olla perheen kokonaisuudessaan perheen kanssa, vaikka tää onkin lähinnä vanhempien tukemista. mutta sitte sillä tavalla että vois tutustua paremmin perheen erityisvaatimukset. Ehkä sitte sellanen, ehkä siellä sijotuspaikassa, vaikka kotilomalla tai jotain tällasta. Tietyst voi olla vaikee järjestää, ku on viikonlopul yleensä nää kotilomahommat. Mut jotain niinku tällasta, että se lapsi vois olla enempi siinä myös mukana.” (Minna)

Useampi vanhempi kertoi saaneensa lähityöntekijältä tietoa ja ohjausta myös muista yhteiskunnan tarjoamista palveluista. Koettiin tärkeäksi, että oli olemassa ihminen, jolta oli mahdollisuus kysyä lapsen huostaanoton lisäksi muistakin omaan elämään ja hyvinvointiin liittyvistä asioista. Yksi vanhempi ehdotti, että laadittaisiin opas huostaanotettujen lasten vanhemmille, josta selviäisi käytännön asiat sekä erilaiset tukipalvelut. Vanhemman mielestä tällaisesta olisi hyötyä myös työntekijöille. Laakson (1998, 35) tutkimuksen vanhemmat ehdottivat myös selkeän oppaan laatimista vanhemmille ja lapsille lastensuojelusta. Opas voisi sisältää tietoa huostaanotosta, osapuolien oikeuksista sekä perheneuvottelusta kriisiytyvässä tilanteessa.

9.3 Vanhempien ajatuksia vertaistukiryhmän perustamisesta

Lähityöntekijä –hankkeen työmuotojen kehittämisen kannalta oli kiinnostavaa tietää vanhempien ajatuksia vertaistuesta. Lähityöntekijän työtehtäväkokonaisuuksiin on pohdittu myös vertaistukiryhmän perustamisen tarpeellisuutta. Ajatuksena olisi, että saman kokoneen henkilön kanssa vaihdetaan kokemuksia ja saadaan tietoa selviytymisen keinoista (Lehtinen 1994, 39–40). Vanhemmat kertoivat ajatuksiaan vertaistuesta huostaanottoon liittyvien kokemustensa kautta. Vanhempien kerrontaan vaikutti varmasti heidän oma elämäntilanteensa huostaanoton jälkeen sekä huostaanotokriisin vaihe, jota he käyvät läpi omassa elämässään. Suurin osa vanhemmista koki hyötyvänsä mahdollisesta vertaistukiryhmästä juuri sillä perusteella, että olisi hyvä puhua ajatuksista ja kokemuksista saman kokoneiden ihmisten kanssa. Myös Emilia ajatteli vertaistukiryhmän olevan hyödyllistä huostaanotettujen lasten vanhemmille.

”Ihan varmasti. Ihan varmasti ois ollu hyötyä, koska, ja onki, jos joku sellasen joskus järjestää, koska ihminen jolta otetaan tai perhe josta otetaan lapsi pois, ni jää kaikesta tuesta huolimatta aika ymmälleen ja aika tyhjän päälle, vaikka kuinka joku selittää, ni ihan varmasti sellaset ihmiset ja pariskunnat, jotka on käynny sen läpi, ni on niinku toistesa tukijoita.” (Emilia)

Vanhemmilla oli erilaisia perusteita sille, minkä takia he kokisivat hyötyvänsä vertaistuesta. Yleisin peruste oli se, että yhdistävänä tekijänä olisivat juuri kokemukset huostaanotosta. Hannele

myös toivoi, että elämäntilanne olisi vanhemmilla huostaanoton jälkeen sama, jotta vertaistuesta olisi hyötyä.

(VV) *"Mitäs sitte, jos mietittäis tällaista vertaistukiryhmää, niin kokisitko hyötyväsi tällaisesta tuesta?"*

(Hannele) *"Vois se olla, elikkä riippuu tietysti, et jos aatellaa, et on tämmöi ryhmä niin tietysti, sillen en hyödy, jos aatellaa, et siel on vanhempia, joilla on osa, osa on saanu lapsensa takas kotia."*

(VV) *"Se pitäs niinku olla samas tilanteessa?"*

(Hannele) *"Samassa tilanteessa ja samalla lailla tappelee sosiaalityöntekijän kanssa. Elikkä, et semmonen vois olla ihan hyvä."*

Osa vanhemmista olisi ollut valmis menemään vertaistukiryhmään jo aika pian huostaanoton jälkeen ja osa oli ehdottomasti sitä mieltä, että vertaistuen aika on vasta paljon myöhemmin huostaanottotapahtumasta. Osa vanhemmista oli epävarmoja vertaistuen hyödyllisyydestä eivätkä he ainakaan tämänhetkisessä elämäntilanteessaan voineet kuvitella menevänsä vertaistukiryhmään. Esimerkiksi Minna ei kokenut ainakaan nykyisessä elämäntilanteessaan hyötyvänsä vertaistuesta.

"Ei, en koe kyllä, että nää on niin henkilökohtaisii tilanteita, et ehkä niit tunteita on vaikee jakaa, kuitenkin ehkä toinen ihminen on samas tilanteessa, mut jokaisella on aina kuiteski ne huostaanottoperusteet erilaisia. Ehkä ei kuitenkaan halua kertoa tällaisia omia, ehkä sitte myöhäsemäs vaiheessa kyllä, mutta tällaisia kokemuksia näistä laitospaikoista ja näin, mutta ehkä ei, en koe." (Minna)

Kujalan (2003, 29) ryhmätoiminnan opas laadittiin Sininauhaliiton Eevan perhe –projektissa, jossa kehitettiin sijoitettujen lasten vanhempien vertaisryhmätoimintaa. Projektin kokemusten mukaan ryhmätoiminnassa saatu vertaistuki osoittautui hyväksi tueksi vanhempien selviytymisessä omassa kriisissään. Omasta lapsesta luopuminen on aina vaikea tapahtuma ja se vaikuttaa vanhempien elämään, tapahtuipa huostaanotto millä tavalla tahansa. Keskustelu sekä ajatusten, kokemusten ja tunteiden jakaminen toisten saman kriisin kohdanneiden vanhempien kanssa antaa paljon tukea vanhempien elämäntilanteeseen. Eevan perhe –projektin ryhmätoiminnassa selvisi, että vanhemmilla oli erittäin suuri tarve kertoa omista kokemuksistaan sekä kuunnella toisten kertomuksia. Lapsen huostaanottoon kytkeytyy paljon häpeää ja syyllisyyttä eikä asiasta ole kovin helppo puhua toisten ihmisten kanssa leimautumisen pelossa.

Vertaisryhmien perustamisen tarpeellisuus on herättänyt myös yhteiskunnallista keskustelua. MTV3:n uutisten (24.8.2006) mukaan huostaanotettujen lasten vanhemmat jäävät usein tukiverkoston ulkopuolelle. Lastensuojelukentässä on jo pitkään ollut tarvetta järjestää vertais- ja kuntoutustukea vanhemmille, joiden lapsi on sijoitettu perheen ulkopuolelle. Tukiryhmiä on jo kokoontunut muun muassa Keski-Suomessa. Nyt toimintaa on käynnistymässä myös pääkaupunkiseudulla. Suomen kasvatus- ja perheneuvontaliitto on käynnistämässä yhteistyössä Helsingin kaupungin kanssa Voikukkia -projektin, jonka tarkoituksena on vertaisryhmien ja ammattilaisten avulla luoda myönteisiä edellytyksiä huostaanoton jälkeiselle vanhemmuudelle. Haastatellun Helsingin sosiaaliviraston johtavan sosiaalityöntekijän Juha Jokisen (2006) mukaan vanhemmilla huostaanottoon liittyy usein syyllisyyttä ja häpeää. Jokinen lisää, että vanhempien on vaikea jakaa näitä asioita ja puhua niistä muiden ihmisten kanssa. Keskustelu on kuitenkin helpompaa, kun vanhemmat ovat ryhmässä, joka koostuu samassa tilanteessa olevista ihmisistä.

Suurin osa haastattelemistamme vanhemmista siis oli vertaistukiryhmän perustamisen kannalla. Useat vanhemmat korostivat myös sitä, että jos vertaisryhmä perustettaisiin, niin sen ydinaja-

tuksena pitäisi olla vanhempien vapaaehtoinen osallistuminen. Lähityöntekijällä olisi kaikki mahdollisuudet ohjata vertaistukiryhmää, koska hänellä on ammattitaitoa ryhmien vetämisestä sekä kokemuksia huostaanotettujen lasten vanhempien kanssa työskentelystä. Huostaan Otettujen Lasten Vanhempain yhdistyksen toiminnanjohtaja Olavi Hartikainen (2006) kertoo, että usein vertaistukiryhmien perustaminen juuri kaatuu ammattitaitoisen ohjaajan puuttuessa ryhmän kokoonpanosta. Yhdeksi lähityöntekijän mahdolliseksi kehityshaasteeksi huostaanotettujen lasten vanhempien kanssa työskentelyssä voisi kuulua vertaistukiryhmän suunnittelu ja toteuttaminen.

9.4 Vanhempien kokemuksia lähiverkoston ja sosiaalipalveluiden tuesta

Suurin osa vanhemmista oli saanut tukea omilta läheisiltään. Omat läheiset kuuluvat sosiaalisen tuen eri tasojen jaottelun mukaan primaaritason tukirakenteeseen, johon kuuluvat läheisimmät ihmiset. (vrt. Kumpusalo 1991, 15–16.) Sosiaalista tukea vanhemmat ovat saaneet myös sekundaaritason auttajista eli ystävistä ja sukulaisista. Lähiverkoston tukea pidettiin merkittävänä apuna vaikeaan elämäntilanteeseen. Eräs vanhemmista pohti omaa tuen tarvettaan yhteiskunnan puolelta siitä lähtöajatuksista, että jos hänellä ei olisi ollut omaa laajaa tukiverkkoaan takanaan. Silloin yhteiskunnan puolelta tarjottu tuki olisi ollut aivan liian riittämätöntä. Toisaalta esimerkiksi Antti kertoi kokevansa vaikeaksi ottaa vastaan tukea omalta lähiverkostoltaan.

”Jossain määrin tietysti vanhemmat ja sisarukset, mutta tota ei sit silleen kumminkaan. Aika paljo vetäytyki, että ei sitä sitte läheisiltäkään osannu ottaa tukea.”
(Antti)

Vanhemman hyvinvoinnin ja jaksamisen näkökulmasta on tärkeää, että tukena on riittävän monipuolinen sosiaalinen verkosto. Lähiverkosto voi tukea vanhempaa tunnetasolla tai se voi tarjota konkreettisia apuja arkeen. Verkostoterapian avulla on mahdollista koota lähiverkosta vanhemman ympärille. Verkostokokouksissa on mahdollista pohtia kriisiä helpottavia keinoja ja luoda sosiaaliseen verkostoon ymmärrystä toimia tukijana. On myös huomioitava mahdollinen sosiaalisten verkostojen typistyneisyys, jolloin yhteiskunnan rooli tukijana on suurempi. (Rantanen 2001, E12.)

Lähiverkoston lisäksi eräät vanhemmat saivat tukea itselleen lapsen sijaishuoltoajan työntekijältä, ensi- ja turvakodin työntekijältä tai sairaalan sosiaalityöntekijältä. Myös nämä tukitahot koettiin tärkeiksi. Vanhemmat, jotka eivät olleet työskennelleet lähityöntekijän kanssa kokivat mahdollisista muista sosiaalipalveluista saamansa tuen tärkeäksi. Vanhempien on siis tärkeää saada jotain kautta ammatillista apua huostaanoton jälkeiseen elämänvaiheeseensa. Seuraava haastattelulainaus kuvastaa Susannan kokemuksia saamastaan tuesta.

”Mä en niinku ehkä ollu niinkään tänne sosiaalitoimeen yhteydessä, vaan siis --- oli sen ---tutkimusjakson tos päksillä (Päijät-Hämeen keskussairaala). Ni mä sain sieltä niinku sosiaali, siel oli joku semmonen. Huone näitä, niin mä kävin sen kaa juttelees. Ni se jakso hirveen hyvin selittää mulle. Niil on ehkä paremmat edellytykset sitte kuitenkin, ku täs on kauheesti tät muutaki hommaa näillä. Ni ne on tavallaan niinku, niihin nuoriin ja niitten ongelmiin ja niitten vanhempien ongelmiin enemmän niinku sisäistäny. Ni ne niinku jakso kyll hirveen hyvin, vastaila kysymyksiin. Et kyll mä uskon, et mä kuitenkin sillee sain tarpeeksi.” (Susanna)

Sosiaaliturvan Keskusliiton ja Lapin yliopiston erikoistutkija Petri Kinnusen (1997, 125) mukaan kansalaisten samaa sosiaalinen tuki vaihtelee huomattavasti. Sosiaalista tukea sai sukulaisil-

taan lähes kaksi kolmas osaa ja melkein puolet kansalaisista käytti julkisia hyvinvointipalveluja. Pelkästään hyvinvointipalvelujen varaan turvautui useampi kuin joka kymmenes. Huolestuttavinta tutkimuksessa oli, että kaikista tukimuodoista ulkopuolelle koki jäävänsä joka kymmenes kansalaisista. Tutkimuksemme vanhemmista suurin osa kertoi saaneensa tukea läheisiltään ja sosiaalipalveluista. Vanhemmat, jotka eivät olleet saaneet tukea sosiaalipalveluista korostivatkin lähiverkoston tuen tärkeyttä.

Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan professori Pertti Koistinen (2003, 42–43) tuo esiin tärkeän seikan yhteiskunnan roolista ihmisten hyvinvoinnin turvaajana. Koistinen puhuu hoivan loputtomasta tarpeesta, jota aiheuttavat väestön terveys- ja hyvinvointioloihin liittyvien tekijöiden lisäksi myös muut yhteiskunnan rakenteelliset tekijät. Hänen mukaansa sosiaalisten instituutioiden kuten perheiden ja yhteisöjen purkautuminen sekä ihmisten sosiaalisen ja alueellisen liikkuvuuden lisääntyminen aiheuttavat osaltaan tarvetta sosiaali- ja terveyspalveluille. Perhe, naapurustot ja paikallisyhteisöt ovat tuottaneet sekä ennen hyvinvointivaltiota että sen jälkeen huomattavan osan hyvinvointi- ja tukipalveluja. Perinteisen perheen hajoaminen on kuitenkin merkinnyt sitä, että perheen kyky sitoutua läheisten hoivaan on pienentynyt, vaikka tarve sosiaaliseen tukeen on kasvanut. Koistinen kertoo yksilöllistymisprosessista, joka on irrottanut yksilöitä yhteisöstä ja yhteisvastuun tunteesta. Tämä prosessi on tuottanut monelle ihmiselle ylityöpääsemättömiä ongelmia ja sosiaalisen tuen tarvetta.

Yhteiskunnassamme luotetaan edelleen hyvin vahvasti kunnallisiin hyvinvointipalveluihin, mutta luottavaisuudessa niihin on kuitenkin nähtävissä säröjä. Useissa kunnissa eletään niukkojen taloudellisten resurssien keskellä ja hyvinvointipalvelujen laiminlyöntien synnyttämä kielteinen julkisuus on heikentänyt kansalaisten luottamusta kunnan palveluihin sekä yleisesti sosiaalipolitiikkaa kohtaan. Kolmannen sektorin järjestöjenkään ei koeta olevan hyvinvointipalvelujen aukkojen paikkaajia, koska järjestöjen katsotaan pikemminkin ajavan omia ja jäsentensä etuja kuin pitävän kaikkien kansalaisten yhteisiä ja yleisiä etuja ensisijaisina. Tulevaisuuden hyvinvointivaltion turvaamista ajateltaessa olisikin luontevaa, että yhä enemmän tukeuduttaisiin läheisten apuun ja vastavuoroisuuteen sukulaisten ja tuttavien kanssa. (Ilmonen 2002, 156–157.) Viranomaisten lisäksi myös muita ihmisiä tarvitaan sosiaalityön asiakkaiden tueksi ja kumppaniksi, viimeistäänkin silloin kun puutetta on juuri luottamukseen perustuvista sosiaalisista suhteista (Metteri, Lehtinen & Saarnio 2000, 123). Aina ei tarvita ammattiauttajia vaan riittää kun ympärillä on ihmisiä, joiden puoleen voi kääntyä. Valitettavan usein kuitenkin juuri niiden perheiden ja vanhempien kohdalla, joilla ongelmat ovat kasautuneet, korostuu myös sosiaalisen verkoston tyypistyisyys. Ihminen tarvitsee tuekseen toista ihmistä ja kohtaamista, jonka syntyminen todellisena asiakkaan ja viranomaisen välille on usein haasteellista.

10 HUOSTAANOTETTUJEN LASTEN VANHEMPIEN TUEN KOKEMUKSISTA JOHDETUT TULKINNAT

Seuraavassa esittelemme tutkimusaineistosta johdettuja tulkintoja. Aineistosta pyrittiin löytämään kommentteja, kuvauksia ja näkökulmia, joiden toivottiin avaavan vanhempien tukemiseen vaikuttavia tekijöitä. Tulkinnoiksi muodostuivat huostaanoton hyväksymisen kokemuksista johdetut tyypit sekä vanhempien kokemukset tuesta suhteutettuna tuki-kontrolliyhdistelmään.

10.1 Tutkimustuloksista johdetut merkitysverkoston tyypit

Perttula (2000) on artikkelissaan kiteyttänyt fenomenologisen tutkimuksen tavoitteeksi muodostaa yleinen merkitysverkosto, joka ei ole enää ehdotelma vaan empiirisen analyysin päätepiste. Merkitysverkosto sisältää tutkittavaa aihetta koskevan yleisen tiedon. Jos yksilökohtaiset merkitysverkostot eivät ilmaise samoja ydinmerkityksiä, on koottava useampi yleinen merkitysverkosto. Tutkimuksessamme haastateltujen vanhempien kokemukset tutkimastamme aiheesta poikkesivat olennaisesti toisistaan vanhempien lähtökohtien näkökulmasta, joten yhtä yleistä merkitysverkostoa oli mahdotonta muodostaa. Vanhempien elämäntilanteiden lähtökohdista nousi esiin erilaisia ja toisistaan poikkeavia merkitysyksiköjä. Näistä merkitysyksiköistä rakentui vanhempien tukemiseen vaikuttavat tekijät, jotka muodostuivat huostaanoton hyväksymisen kokemuksista.

Perttulan (2000) mukaan yleisestä merkitysverkostosta poikkeavia merkitysyksiköjä kutsutaan yleisen merkitysverkoston tyypeiksi. Tyypejä muodostetaan niin monta, että jokainen merkitysyksikkö sisältyy johonkin tyyppiin. Tutkimuksessamme analyysin tuloksena muodostui kolme erilaista yleisen merkitysverkoston tyyppiä. Tyypit kuvasivat tutkimukseen osallistuvien huostaanotettujen lasten vanhempien elämäntilanteiden lähtökohtia, jotka ovat yhteydessä huostaanoton hyväksymiseen sekä kokemukseen tuen saannista ja tarpeesta. Analyysin tuloksena muodostui tutkimukseen osallistuneiden kokemuksista kolme erilaista huostaanoton hyväksymisen tyyppiä: 1) on hyväksynyt huostaanoton -tyyppi, 2) ei ole hyväksynyt huostaanottoa -tyyppi ja 3) epävarma huostaanoton hyväksymisestä -tyyppi. Tyypit erosivat merkitysyksiköiden kokemusten perusteella toisistaan. Ensimmäiseen tyyppiin kuuluu neljä henkilöä, toiseen tyyppiin kaksi henkilöä ja kolmanteen tyyppiin neljä henkilöä.

Pohdimme tyyppi käsitteen soveltuvuutta vanhempien tuen kokemusten tulkintaan. Tyyppi kuvaa usein jotain pysyvää ja muuttumatonta. Tutkimuksessamme käsite tyyppi ei ole kuitenkaan tarkkarajainen ja tiettyyn luokkaan tai ryhmään sidottu määritelmä. Vanhempien sijoittuminen tiettyyn huostaanoton hyväksymisen tyyppiin merkitsee eri vaiheisiin kuulumista, jolle on ominaista elävä tilanne. Tutkimusaineiston tulkinnassa tiedostamme sen, että vanhempien kokemukset rakentuvat hyvin monisäikeisesti. Vanhempien kokemukset muotoutuvat heidän yksilöllisyydestään käsin. Myös vanhempien asenteet sekä tavat toimia ja suhtautua asioihin tuovat oman piirteensä kokemuksiin. Vanhempien sijoittaminen huostaanoton hyväksymisen eri tyypeihin rakentui vanhempien sen hetkisten kokemusten tulkinnasta.

10.1.1 On hyväksynyt huostaanoton -tyyppi

Kaikki huostaanoton hyväksyneet vanhemmat kokivat huostaanoton hyvänä asiana lapsensa tilanteen kannalta. Vanhemmat kertoivat myös lapsensa elämäntilanteen kääntyneen parempaan suuntaan huostaanoton myötä. He ymmärsivät, miksi huostaanotto oli tehty ja mitä huostaanotto käytännössä tarkoittaa. Kolme neljästä vanhemmasta oli pystynyt valmistautumaan huostaanottoon jo etukäteen eikä huostaanotto tullut heille yllätyksenä. Vanhemmat kokivat, että

huostaanotto oli siinä elämäntilanteessa ainoa vaihtoehto, koska kaikki muut keinot oli jo kokeiltu. Kahden vanhemman kohdalla huostaanottoon päädyttiin lapsen oman tilanteen vuoksi ja kahden toisen vanhemman kohdalla perheen elämäntilanteen vuoksi. Kaksi vanhempaa kertoi ryhtyneensä huostaanottoon täysin vapaaehtoisesti, kun taas toiset kaksi vanhempaa kertoi hyväksyneensä huostaanoton olosuhteiden pakottamana.

Lapsen huostaanotto on kaikille vanhemmille hyvin vaikea asia. Vanhemmalta vaaditaan paljon kypsymistä, jotta hän voi hyväksyä tämän ratkaisun ja kertoa siitä myös lapselleen. (Niemelä 2000, 105.) Huostaanoton hyväksyminen vaatii vanhemmalta monien tunteiden ja tosiasioiden läpikäyntiä. Tutkimuksessamme huostaanoton hyväksyneiden vanhempien elämäntilanteet olivat hyvin erilaisia. Osalla huostaanoton hyväksyminen on vaatinut pidemmänkin ajan. SOS-lapsikylän tutkimuksen kysely sijoitettujen lasten vanhemmille selvitti, että huostaanoton hyväksymiseen vaikutti vanhemman ymmärrys siitä, ettei hän olisi pystynyt antamaan lapselleen riittävän hyvää huolenpitoa. Lisäksi lapsen saama hyvä hoito ja kehitys sijaishuoltopaikasta vaikutti huostaanoton hyväksymiseen. (Niemelä 2000, 109.)

Vaikka haastattelemistamme vanhemmista neljä oli hyväksynyt lapsensa huostaanoton, kokivat he sen kuitenkin hyvin raskaaksi prosessiksi niin lapsen, vanhemmuuden kuin koko perheenkin kannalta. Esimerkiksi Marjatta kertoi epäonnistumisen ja syyllisyyden tunteistaan, joita huostaanotto hänessä vanhempana herätti.

"No kylhän se oli ensin tosi paha ja kova paikka ja sit ne epäonnistumisen ja syyllisyyden tunteet, mitä siihe liittyy ja mielti sitä, oisko sen voinu jotenki muuten hoitaa ja oisko sen voinu jotenki estää, mutta sit mä tulin niinku siihe tuloksee, että siin ei ollu enää muita vaihtoehtoja. Et kaikki muut oli oikeestaa jo kokeiltu." (Marjatta)

Kolme neljästä huostaanoton hyväksyneestä vanhemmasta koki saaneensa suhteellisen hyvin tukea huostaanoton aikana ja sen jälkeen. Vanhemmat olisivat kuitenkin kaivanneet sosiaalityöntekijän puolelta enemmän aikaa keskusteluun ja perheen tilanteen kartoitukseen, mutta pääosin he kokivat tuen riittäväksi. Tiedon saannin huostaanottoon liittyvistä asioista nämä vanhemmat myös kokivat suhteellisen hyväksi. Seuraavat Marjatan ja Emilian pohdinnat tuovat hyvin esiin vanhempien tyytyväisyyden saamaansa tukeen.

"Kyllä sitte toi mun sosiaalityöntekijä oli muhun kivasti yhteydessä, että sit mä pääsin jo heti seuraavalla viikolla, ku mun tytär vietii perjantaina, ni seuraavana perjantaina pääsin jo katsomaan sinne (sijaishuoltopaikkaan) ---. Hän järkkäs mulle junaliput ja järkkäs niinku sen, et mä pääsen näkemään missä mun tytär on. Et se tuntu tosi hyvälle." (Marjatta)

"(Lähityöntekijä) osaa työnsä kyllä tosi hyvin ja on inhimillinen, niinku täällä kyllä kaikki. Kaikilhan on kauhee kuva sosiaalitaltoista, et hyi kauheita ihmisiä, mut täällä aineki kaikki on tosi mukavia ja erityisesti lähityöntekijä osaa ottaa kyllä asiat niinku ne kuuluukin." (Emilia)

Kolme neljästä huostaanoton hyväksyneestä vanhemmasta kertoi työskennelleensä lähityöntekijän kanssa. Kaikki lähityöntekijän kanssa työskennelleet vanhemmat kokivat lähityön erittäin hyvänä ja tarpeellisena tukemisen muotona. Myös vanhempi, joka ei ollut työskennellyt lähityöntekijän kanssa kertoi, että lähityöntekijän tuki oli ollut tarpeellinen hänelle huostaanoton tapahtuessa ja sen jälkeen. Lähityöntekijän kanssa työskennelleet vanhemmat kertoivat saaneensa tiedollista ja emotionaalista tukea. He olivat saaneet tukea puhumisen tarpeeseen, tunteiden

purkamiseen sekä käytännön asioiden hoitamiseen. Myös Antti, joka ei kokenut saavansa sosiaalityöntekijältä tukea kertoi saaneensa lähityöntekijältä aitoa ja inhimillistä välittämistä.

”(Lähityöntekijä) On valmis keskustelemaan kaikesta ja kuuntelemaan mikä on huonoa ja muuta ja on vaikuttanu ainaki siltä että on oikeesti kiinnostunu, mitä ihmiset tuo siinä. Se ei oo yhtään sellasen teennäisen tai väkinäisen olost. Se on siinä se hyvä puoli. --- Mä oon kokenu sen sillee niinku hirveen mutkattomana, täysin luontevana.” (Antti)

10.1.2 Ei ole hyväksynyt huostaanottoa -tyyppi

Vanhemmat, jotka eivät olleet hyväksyneet lapsensa huostaanottoa kuuluivat merkitysyksiköltään samaan yleiseen merkitysverkostoon. Vanhemmilta löytyi yhteneväisiä merkitystihentymiä, mutta tietysti myös yksilöllisiä ainutkertaisia kokemuksia. Yleistä vanhempien kokemuksille oli se, että heidän tuen saantiaan sosiaalityöntekijöiltä kuvaa tuen riittämättömyys. Sosiaalityöntekijöiltä vanhemmat olisivat kaivanneet enemmän tiedollista tukea liittyen huostaanoton ja lapsen sijaishuollon käytänteisiin. Vanhemmat olisivat toivoneet, että tietoa olisi saanut juuri sosiaalityöntekijältä. Sosiaalityöntekijältä molemmat vanhemmat olisivat kaivanneet tiedon saannin lisäksi myös emotionaalista tukea. Toinen vanhemmista korosti tällöin sosiaalityöntekijän vastuuta vanhemmalle tekemästään huostaanottopäätöksestä.

Työskennellessään sosiaalityöntekijöiden kanssa vanhemmat ilmaisivat omat mielipiteensä asioihin vahvasti, kertoen myös eriävät mielipiteensä. Tilanteet eivät aina menneet sosiaalityöntekijöiden kanssa yhteisymmärryksessä. Toinen vanhemmista koki tulleen väärinymmärretyksi, jolloin vaikeat tilanteet vähensivät hänen luottamustaan sosiaalityöntekijää kohtaan. Minna olisi halunnut olla enemmän mukana lapsen sijaishuoltopaikan valinnassa ja päätöksessä. Minnalle jäi sellainen tunne, ettei häntä kuultu asiassa tarpeeksi. Minna yritti myös saada oikeusteitse tukea omille näkemyksilleen koskien lapsensa huostaanottoa.

”Elikkä tota mul on sellanen valitusvyyhti nyt käynnissä, et silleen aika kurjaltahan tää tuntuu. Et olis halunnu, et tää olis menny helpommalla tavalla, koska on kuitenkin kyse oman lapsen koko tulevaisuudesta. Viranomaispäätös on 18-vuotiaaseen saakka. Et se tuntuu niin julmalta.” (Minna)

Johonkin kriisin vaiheeseen juuttuminen tai totuuden kieltäminen voi johtaa vihaan ja katkeruuteen, jolloin tunteet voivat kanavoitua syytöksinä viranomaistoimintaa kohtaan ja johtaa vuosikausien oikeustaisteluihin. Viha ja katkeruus nousevat psykologisesta näkökulmasta epäoikeudenmukaisuuden kokemuksesta, jota ei ole pystytty työstämään edes jossain määrin hyväksynnäksi. Tällaiset tunteet tietyllä tavalla tuhoavat ihmistä sisältäpäin aiheuttaen vakavia vaurioita ihmisen elämään. (Saari 2000, 84–88.)

Toinen vanhemmista taas oli pettynyt siihen, että eriävät mielipiteet tuntuivat vievän yhteisymmärryksen työskentelyltä kokonaan. Tällöin sosiaalityöntekijät antoivat ymmärtää, että vanhempi toimi yhteistyökyvyttömästi. Vanhemmille oli myös jäänyt negatiivisia kokemuksia kuulluksi tulemisesta. Molemmat vanhemmat korostivat kokemustaan siitä, että lapsen paras paikka olisi kotona. Seuraava haastattelulainaus kuvastaa, kuinka Hannele koki yhteistyön sosiaalityöntekijän kanssa vaikeutuneen, jos hän oli asioista eri mieltä. Samalla Hannele myös puolusti vahvasti omia oikeuksiaan mielipiteensä ilmaisussa.

”Eli sosiaalityöntekijöitten kanssa voi tehdä yhteistyötä, mutta joka ikisestä asiasta ei tarvi olla samaa mieltä, et jos oot erimieltä ni se tulee hyvin äkkiä selväks, ettet oo yhteistyökykyinen. Mut mä oon sitä mieltä, että mä oon aikuinen ihminen,

mä voin sanoa oman mielipiteeni. Ja mä katon, et mul on oikeus sanoa.” (Hannele)

Laakson (1998, 26) tutkimuksessa tuli ilmi, että sosiaalityöntekijöiden on toisinaan vaikea ottaa vastaan biologisten vanhempien vihantunteita. Sosiaalityöntekijöiden tulisi pystyä ottamaan vastaan vanhempien vihantunteita eikä tulkita niitä yhteistyökyvyttömyydeksi, aggressiivisuudeksi tai mielenterveyden häiriöksi. Sosiaalityöntekijöille toivottiinkin järjestettävän koulutusta, jotta he oppisivat ottamaan vastaan tunteita surullisilta, vihaisilta ja lapsiaan ikävöiviltä vanhemmilta.

Jokinen (2005, 25) esittää huostaanottomenettelyn kehittämisraportissaan, että sosiaalityöntekijöille tulisi lisätä kriisivalmiuksia ja järjestää heille riittävästi tukea tässä jaksamista vaativassa ja tunteita kuormittavassa vaikeassa työtilanteessa. Kriisityötaitojen omaksuminen tarkoittaa, että ihminen on omaksunut kriisityön viitekehyksen ja jäsentänyt käsityksiään siitä, mitä yksilöille ja perheille kriisissä tapahtuu ja miten heitä voi tässä vaikeassa elämäntilanteessa auttaa.

Yhteistyön merkitys ei näyttäydy pelkästään vanhemman tukemisen näkökulmasta vaan toimivalla suhteella vanhemman ja viranomaisten välillä on suora yhteys myös lapsen hyvinvointiin. Koisti-Auerin (2002, 20) mukaan yhteistyö biologisten vanhempien ja sosiaalityöntekijöiden välillä olisi tärkeää, jotta lapsen olisi mahdollista rauhoittua ja kiinnittyä sijaiskotiin. Aikuisten kunnioitus toisiaan kohtaan ja keskinäinen ymmärrys heijastuu lapseen ja mahdollistaa tasapainoisuuden hänen elämässään.

Vanhempien tuen saanti sosiaalitoimiston puolelta erosi lähityöntekijän kanssa työskentelyn suhteen. Toinen vanhemmista oli työskennellyt lähityöntekijän kanssa ja kokenut työskentelyn varsinaiseksi tueksi. Tuen saannissa vanhempi piti positiivisena lähityöntekijän kanssa käytyjä avoimia keskusteluja ja tiedon saantia. Lähityöntekijän yhteys sosiaalityöntekijään häiritsi kuitenkin hiukan yhteistyötä. Vanhempi olisi esimerkiksi halunnut tavata lähityöntekijää mieluummin lapsen sijoituspaikassa kuin sosiaalitoimistossa. Lisäksi vanhemmasta välillä tuntui, että sosiaalitoimi määräsi hänet käymään lähityöntekijän tapaamisissa, jotta tilanne pysyisi samantapaisena. Vanhempi koki tuen saannin olleen riittävää lähityöntekijältä, mutta olisi kaivannut lisäksi sosiaalityöntekijän tukea.

Vanhempi, joka ei ollut työskennellyt lähityöntekijän kanssa pohti kokemuksissaan, että olisi kaivannut tueksi myös jotain muuta henkilöä kuin sosiaalityöntekijää, joka tekee huostaanottopäätöksiä. Vanhemmalle olisi ollut hyvä tarjota lähityöntekijän kanssa työskentelyä, jolla olisi ehkä ollut mahdollisuus lievittää tuen saannin puutetta. Kuitenkin molemmat vanhemmat olisivat kaivanneet sosiaalisen tuen saantia myös sosiaalityöntekijältä.

10.1.3 Epävarma huostaanoton hyväksymisestä -tyyppi

Huostaanoton hyväksymisestä epävarmat vanhemmat kokivat itsessään epäonnistumisen tunteita, koska heidän lapsensa huostaanotettiin. Vanhempien elämäntilanteet ennen huostaanottoa olivat hyvin erilaiset, mutta kokemukset epäonnistumisen tunteista olivat yhteneviä. Jokainen näistä vanhemmista olisi halunnut uuden mahdollisuuden ja he toivoivat, että asiat olisivat menneet eri tavalla. Vanhemmat olivat jollain tavalla huostaanoton hyväksyneet, mutta kokemusten kerronnan kautta he olivat hyväksymisestään kuitenkin epävarmoja. Susannan kerronnassa tämä epävarmuus tuli selkeimmin esille.

(HP) *”Tuntuko, että olet pystynyt hyväksymään huostaanoton?”*

(Susanna) *”Joo, kyll näin voi sanoa.. Mut toisaalta taas niin kyllähän mulla on hirvee sellanen, et mä niinku mietin, et kyll varmaan mun --- (lapseni), ku on ton --- koulun käyny niin kyllähän mä sen kotia haluun. Et tavallaan en oo hyväksy, kuitenkaan.”*

Vanhempien reagointitapa huostaanottoon näyttäytyy subjektiivisena kokemuksena. Vanhemmat etenevät hyvin yksilöllisesti asioiden psyykkisessä työstämisessä. Vastarinta huostaanottoon saattaa olla vanhemman puolustusmekanismi. Vanhempi ei tahdo näyttää lapselle eikä muullekaan ympäristölle, että hän on hyväksynyt huostaanoton. Vanhempi voi kokea huostaanoton hyväksymisen oman huonon vanhemmuuden myöntämisenä.

Vanhempien negatiivisiin tunteisiin saattaa vaikuttaa myös heidän oma arvionsa huostaanoton tarpeellisuudesta. Jos vanhemmat kokevat huostaanoton tarpeettomaksi, aiheuttaa se vanhemmille vihan, katkeruuden ja häpeän tunteita. Huostaanoton hyväksymiseen on mahdollisesti joidenkin vanhempien kohdalla vaikuttanut juuri Kähkösen mainitsema huostaanoton tarpeettomuuden kokemus. (Kähkönen 1991, 33.)

Huostaanotto koettiin erityisen raskaaksi ja voimia koettelevaksi elämänvaiheeksi. Tähän vaikeaan elämäntilanteeseen olisi pitänyt saada tukea. Vanhemmat eivät mieltäneet sosiaalityöntekijän kanssa työskentelyä tueksi. Huostaanottoprosessin vaikutus sosiaalityöntekijöiden kanssa toimimiseen oli ilmeinen. Sosiaalityöntekijöiltä olisi kuitenkin kaivattu enemmän inhimillisempää asioiden hoitotapaa sekä enemmän tiedollista tukea eli selvempää ja perustellumpaa tiedonantoa. Jokin muu taho koettiin paremmaksi tuen antajaksi kuin sosiaalityöntekijä. Vanhemmista kaksi oli työskennellyt lähityöntekijän kanssa. Työskentelyssä lähityöntekijän kanssa koettiin positiiviseksi keskustelut sekä tiedonsaanti. Yksi vanhemmista oli saanut tukea sairaalan sosiaalityöntekijältä, jonka kanssa käytyt keskustelut vanhempi koki tärkeiksi ja varsinaiseksi tueksi.

Vanhemmat kokivat tärkeäksi yhteydenpidon lapsen sijaishuoltopaikan työntekijöihin. Kaikki vanhemmat olivat sitä mieltä, että heidän yhteistyönsä sijaishuoltopaikkaan sujui hyvin. Sijaishuoltopaikan kanssa tehtävän yhteistyön koettiin olevan tärkeä väylä pitää yhteyttä lapsen arkeen ja hänen arjessaan toimiviin aikuisiin. Sijaishuoltopaikan työntekijät koettiin myös omalta osaltaan vanhempien tueksi. Tueksi koettiin tiedonsaanti sekä keskustelut lapsen asioista.

10.1.4 Huostaanoton hyväksymisen yhteys vanhempien kokemuksiin tuesta

Haastatteluaineiston analyysin neljännessä vaiheessa havaitsimme huostaanoton hyväksynnän olevan yhteydessä vanhempien kokemukseen tuen saannista ja tarpeesta. On hyväksynyt huostaanoton -tyypin vanhempien kokemukset tuesta eroavat muiden vanhempien kokemuksista positiivisemmalla kerronnalla. Kaikki huostaanoton hyväksyneet vanhemmat kokivat huostaanoton lapsen edun kannalta tarpeelliseksi ja lapsen hyvinvoinnin kannalta välttämättömäksi. Pääosin vanhemmat mielsivät eri tahoilta saamansa ja tarvitsemansa tuen riittäväksi.

Ei ole hyväksynyt huostaanottoa -tyypin vanhemmat kokivat muista vanhemmista poiketen huostaanoton varsin kielteisenä asiana. Vanhempien mielestä lapselle paras paikka on koti. Tuen saanti sosiaalityöntekijältä koettiin riittämättömäksi, mutta toisaalta sosiaalityöntekijää he eivät nähneetkään parhaana mahdollisena tuen antajana. Tuen antajan tulisi olla lapsen huostaanotto-prosessista ulkopuolinen henkilö.

Epävarma huostaanoton hyväksymisestä -tyypin vanhemmat eivät täysin pystyneet hyväksymään lapsensa huostaanottoa, mutta näkivät sen kuitenkin lapsen ja perheen olosuhteiden kannalta pakottavana tekijänä. Vanhemmat eivät olleet mielestään saaneet tarpeeksi tukea sosiaalityöntekijältä. Kaikki vanhemmat olivat saaneet tukea joltain muulta ulkopuoliselta taholta. Erityisesti vanhempien tuen saannin kerronnasta erottui sijaishuoltopaikan rooli tuen antajana.

Vanhempien kokemusten perusteella voidaan päätellä, että huostaanoton hyväksymisen voidaan katsoa olevan yhteydessä vanhempien kokemukseen tuen saannista ja sen tarpeesta. Silloin kun vanhempi on hyväksynyt huostaanoton, koetaan työskentely eri työntekijöiden kanssa positiivisena ja tuen saanti suhteellisen riittävänä. Vanhemmat ovat tyytyväisiä tukeen, mutta kehittämisehdotuksena nähdään työskentelyn lisääminen huostaanotettujen lasten vanhempien kanssa. Huostaanoton hyväksyminen helpottaa osaltaan työskentelyä sosiaalitoimen ja muiden eri tahojen kanssa. Se, että vanhempi ei ole hyväksynyt huostaanottoa on yhteydessä sosiaalityöntekijöiden kanssa työskentelylle. Negatiiviset asenteet vaikeuttavat yhteistyötä sosiaalityöntekijöiden ja vanhempien välillä. Epävarmasti huostaanoton hyväksymiseen suhtautuvien vanhempien asenteet ovat yhteistyökykyisempiä työskentelyyn sosiaalitoimen ja eri tahojen kanssa. Vaikka vanhemmat eivät ole täysin hyväksyneetkään huostaanottoa, suhteuttavat he sen merkityksen perheen elämäntilanteeseen nähden.

Olemme sijoittaneet vanhemmat huostaanoton hyväksymisen perusteella eri tyypeihin, koska heidän tuen tarpeestaan ja saannistaan oli löydettävissä yhteyksiä ja eroavaisuuksia. Tutkimuksen toteuttamisajankohta ja konteksti vaikuttavat vanhemman sijoittumiseen tiettyyn tyyppiin. Tutkimustulokset ovat ainutkertaisia eivätkä ne ole toistettavissa uudelleen toisena ajankohtana edes samojen vanhempien kanssa. Vanhemmat tarvitsevat tukea huostaanoton hyväksymisessä, jotta heillä olisi mahdollisuus edetä elämässään eteenpäin. Tutkimustulostemme valossa voidaan todeta myös tuen saannin vaikuttavan myönteisesti huostaanoton hyväksymiseen. Tuen saanti ja huostaanoton hyväksyminen vaikuttavat siis toinen toisiinsa. Kun vanhempi saa huostaanotosta selviytymiseen tukea, kykenee hän hyväksymään lapsensa huostaanoton. Kun vanhempi hyväksyy huostaanoton, kokee hän saavansa tällöin myös enemmän tukea. Tutkimuksessamme voidaankin näin ollen olettaa, että on hyväksynyt huostaanoton -tyypin vanhemmat ovat kokeneet saaneensa lapsensa huostaanoton jälkeen eniten tukea. Vanhemmat tarvitsevat tukea vaikeaan elämäntilanteeseensa, jotta heidän on mahdollista edetä huostaanoton hyväksymisen eri tyypeissä. Myös Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitoksen tutkija Tuija Eronen (2004) toteaa, että tukea saavat helpommin ne vanhemmat, jotka ovat hyväksyneet tapahtuneen ja ovat pysyneet yhteistyössä sosiaaliviranomaisten kanssa. Heihin ollaan yhteydessä ja heidän halutaan säilyttävän suhteet lapsiinsa.

10.2 Vanhempien kokemukset tuesta suhteutettuna tukikontrolliyhdistelmään

Olemme tutkimuksemme tuloksissa tuoneet esille huostaanotettujen lasten vanhempien kokemuksia tuen saannista ja sen tarpeesta. Vanhempien kokemuksia tuesta ei voida tuoda esille pohtimatta sosiaalisen tuen kaksijakoisuutta. Ihmisten kanssa tehtävään asiakastyöhön liittyy aina tuen ja kontrollin yhdistelmä. Ne eivät ole vastakohtia vaan aiheellisempaa on pohtia, onko tuki voimaannuttavaa vai alistavaa auttamistyössä. Erikssonin ja Arnkilin (2005, 32–33) mukaan voimaannuttava tuki on voimavarasuuntautunutta kannustusta, kun taas voimaannuttava kontrolli on huolten kertomista ja rajojen asettamista epätoivottavalle käytökselle. Alistava tuki merkitsee riippuvuutta aiheuttavaa yliymmärtämistä ja alistavasta kontrollista puhutaan kun vaatimuksia esitetään ilman riittävää kontekstisidonnaista tilanneherkkyyttä.

Huostaanotettujen lasten vanhempien näkökulmasta voimaannuttavalla auttamistyöllä on eniten apua ja vaikutusta vanhempien elämäntilanteeseen. Kriisiytyneeseen elämäntilanteeseensa vanhemmat tarvitsevat juuri kannustusta ja käytettävissä olevien voimavarojensa avaamista ja käyttöönottoa. Voimaannuttava kontrolli voisi vanhempien kohdalla toimia epätoivottavan käytöksen hillitsemisenä ja muutoksen aloittajana. Alistavasta auttamistyöstä ei ole vanhemmille apua heidän elämäntilanteeseensa. Heidän tilannettaan ei auta yliymmärtäminen eikä työntekijöiden omien arvojen puskeminen ilman tilanteen vaatimaa herkkyyttä.

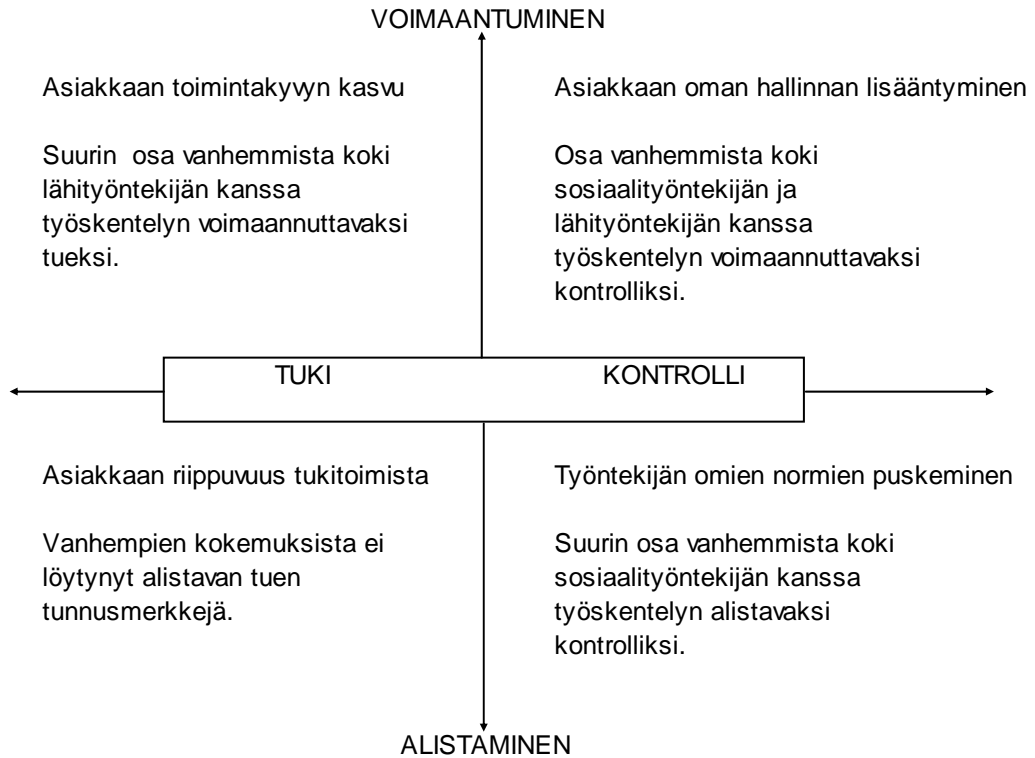
Voimaannuttavan sosiaalityön tavoitteena olisi, että asiakkaan oma toimintakyky ja hallinta omasta elämästä lisääntyisivät (Pyhäjoki 2005, 77). Voimaantuminen ilmenee sisäisenä voiman tunteena, joka syntyy yksilön omien oivallisten ja kokemusten kautta (Vilén, Leppämäki & Ekström 2002, 26). Kohtaamisten tulisi asiakastyössä olla dialogisia. Tällöin kontrolli ei katoa, mutta se tulee avoimemmaksi ja näkyvämmäksi. Työntekijöiden tulee ilmaista mahdolliset huolensa avoimesti tai muuten on vaarana, että auttamissuhteeseen syntyy salailu-arvailurakenne. Tämä tarkoittaa sitä, että auttaja ei ilmaise kohtaamisissa syntyneitä huoliaan asiakkaan tilanteesta ja asiakas taas salailee pulmaansa sekä arvailee, joko työntekijä on huomannut hänen salailunsa aiheen. (Pyhäjoki 2005, 77.)

Sosiaalityössä monet auttajatohot haluavat korostaa tukipositiotansa ja piilotella heidän työhönsä liittyvää kontrollipuolta. Tuki–kontrolliyhdistelmässä painottuukin voimaannuttavan ja alistavan auttamistuen määritelmä. (Pyhäjoki 2005, 75.) Sosiaalityö ja auttamistyö tulee nähdä alistettujen ihmisten tasa-arvoisuutta lisäävänä toimintana, joka voimaannuttaa alistettuja ihmisiä toimimaan omasta puolestaan. (Raunio 2003, 47.)

Vanhempien tukemisessa tulisi korostaa voimaannuttavaa auttamistyötä. Tukeen liittyy aina myös kontrollia, joten oli aiheellista tarkastella vanhempien tuen saantia tukikontrolliyhdistelmän näkökulmasta. Oliko vanhempien saama tuki siis voimaannuttavaa vai alistavaa? Vanhempien kokemuksissa tuen määrittelystä oli löydettävissä sekä voimaannuttavan että alistavan auttamistyön tunnusmerkkejä. Lähiyöntekijän kanssa työskentelyssä suurin osa vanhempien kokemuksista kuului voimaannuttavaan tukeen. Muutamasta vanhempien kokemuksesta oli löydettävissä myös voimaannuttavaa kontrollia. Sekä tuki että kontrolli, jotka ovat vanhempia voimaannuttavia antavat vanhemmille keinoja hallita omaa elämäntilannettaan. Ai-noastaan yhden vanhemman mielestä kokeiluvaiheen lähiyöntekijän tuki oli alistavaa kontrollia, jota vanhempi pitikin tarpeettomana oman elämäntilanteensa kannalta.

Vanhempien kokemusten perusteella sosiaalityöntekijän kanssa työskentelyssä painottui alistava kontrolli. Muutamia vanhempien kokemuksia oli myös yhdisteltävissä voimaannuttavaan tukeen ja voimaannuttavaan kontrolliin. Tulkittaessa vanhempien kokemuksia tuesta ja kontrollista sekä niiden voimaannuttavasta tai alistavasta ulottuvuudesta on tärkeää huomioida, että van-

hemman kokemukset tuen saannista eivät kuulu tarkasti yhteen tuki-kontrolliyhdistelmään. Esimerkiksi yhden vanhemman kertomuksesta oli löydettävissä jopa kolmea erilaista tuki-kontrolliyhdistelmää. Seuraava nelikenttä havainnollistaa vanhempien kokemuksia voimaannuttavasta ja alistavasta tuesta sekä kontrollista. (Kuvio 2)

Kuvio 2 Tuki-kontrolliyhdistelmät sovellettuna vanhempien kokemuksiin tuesta (ks. Eriksson & Arnkil 2005, 31; Pyhäjoki 2005, 76.)

10.2.1 Sosiaalityöntekijän kontrollipainotteinen tuki

Sosiaalityöntekijän tuesta oli löydettävissä vanhempien kokemusten kerronnan kautta voimaannuttavaa tukea, voimaannuttavaa kontrollia sekä alistavaa kontrollia. Suurimpaa osaa vanhempien kokemuksia sosiaalityöntekijästä auttajana määrittää kuitenkin kontrollipainotteisuus. Suurin osa vanhemmista, jotka olivat hyväksyneet huostaanoton, kokivat myös tuen olleen voimaannuttavaa. Vanhemmat, jotka olivat epävarmoja huostaanoton hyväksymisestä tai eivät olleet hyväksyneet huostaanottoa ollenkaan kokivat tuen enemmänkin kontrolliksi. Kontrolli koettiin pääasiallisesti alistavaksi. Kaarinan kokemusten mukaan sosiaalityöntekijät velvoittivat vanhempaa erilaisten asioiden suhteen huostaanoton jälkeen. Kaarinan kokemusten perusteella voidaan päätellä, että vanhempi ei kokenut yhteistyötä tueksi vaan alistavaksi kontrolliksi.

(HP) *"Millaista tukea olet saanut sen jälkeen kun huostaanotto tapahtui?"*

(Kaarina) *"Kaikenlaisia määräyksiä mennä sinne sun tänne."*

(HP) *"Esimerkiksi?"*

(Kaarina) *"No tonne A-Klinikalle piti mennä, mut sekin oli vaan puhetta."*

Eräiden vanhempien kertomuksista oli kuitenkin löydettävissä myös voimaannuttavan kontrollin viitteitä. Kontrolli on voimaannuttavaa, jos vanhemman oman elämäntilanteen hallinta lisääntyy

epätoivottavan käyttäytymisen rajojen asettamisen jälkeen. Päivin kertomuksesta käy ilmi se, että kontrolli voi toimia myös voimaannuttavana tekijänä.

”Nyt mun lapsieni huostaanottoa on jatkettu, sen takia, että olen alkoholisti. - - - Nyt se on periaattees sellanen puoli, - - -, ni mä joudun tota käymään melkein päivittäin terveydenhoitajan luona tai sitten sairaalassa. - - -. Kyllähän he näkevät jos mä humalassa olisin.” (Päivi)

Lastensuojelun sosiaalityöntekijät ja huostaanotettujen lasten vanhemmat saattavat kokea tuen ja kontrollin hyvin eri tavoin. Sosiaalityöntekijä määrittelee vanhemmille tarjomaansa palvelua tukemisena, mutta vanhemmat taas kokevat saamansa palvelun kontrolliksi. Ratkaisevaa tuen määrittelylle näyttää olevan se, lähteekö tuen tarve asiakkaan tarpeista vai määritteleekö sosiaalityöntekijä tuen asiakkaalle ehtona, että suunnitelma voidaan ylipääntensä hyväksyä tai että huostaanotto voidaan välttää. (Heino, Korhonen, Possauner 2004, 62.)

Arnkil ja Eriksson (1999, 73, 75) ovat tutkineet laajalti tuen ja kontrollin yhdistelmää lastensuojelutyössä. Heidän mukaan tuen ja kontrollin perusproblematiikka toistuu koko lastensuojelutyössä. Kun lastensuojelussa yritetään tukea ja kontrolloida, voidaan vain pyrkiä toimimaan niin, että tuki-kontrolli-yhdistelmä on enemmän tukea. Tällöin muunneltavissa on työntekijän oma toiminta. Arnkilin ja Erikssonin ajatuksia mukaillen, huostaanotettujen lasten vanhempien tukemisessa voidaan vain kokeilla, millaiset tukitarjoukset vanhemmat kokevat tueksi ja millaisella kontrollilla voidaan edistää niin lapsen kuin vanhempienkin etua.

10.2.2 Lähityöntekijän voimaannuttava tuki

Vanhempien kokemusten kerronnan perusteella voidaan päätellä, että suurin osa vanhemmista koki työskentelyn lähityöntekijän kanssa voimaannuttavaksi tueksi. Tukeen liittyi voimaannuttavan auttamistyön merkkejä. Lähityöntekijän tuki on ollut vanhempien kokemuksissa voimavaruusautunutta kannustusta. Vanhemmat eivät niinkään liittäneet tuen kerrontaan kontrollin merkkejä, mutta esimerkiksi Emilian kokemuksista kontrolli oli löydettävissä tuen yhteydestä.

”Et nythän mä oon käyny (lähityöntekijän) luona ja se on ehkä lähinnä sitä, että, et keskustellaa siitä tilanteesta, että miten menee. Ja se on mun mielestä ihan riittävää, että jos sä, koska eihän sitä lasta.. lastahan ei anneta kotiin ennen ku katotaa, että sä oot siinä kunnossa, että sä kykenet huolehtimaan lapsestas. Ni ehkä sillon ei sitte kaipaakaan enää mitää muuta ku sitä, että saa jutella jonkun kanssa, et miten siellä kotona menee.” (Emilia)

Vanhemmat kertoivat esimerkiksi, että he kokivat hyödyllisenä sen, että he saivat säännöllisesti käydä kertomassa omia kuulumisiaan, niin positiivisia kuin negatiivisiaakin. Asioista pystyttiin puhumaan avoimesti. Lähityöntekijän kontrollikin voidaan täten katsoa vanhempien kokemusten kerronnan kautta voimaannuttavaksi. Lähityöntekijän rooliin kuuluu, että hän on sosiaalityöntekijän työpari ja hän tiedottaa pääpiirteittäin jokaisen tapaamisen vanhemman kanssa eteenpäin sosiaalityöntekijälle. Tämä kerrotaan jokaiselle uudelle vanhemmalle, jonka kanssa työskentely aloitetaan. Suurimmalle osalle vanhemmista tämä oli neutraali asia. Päivin mielestä lähityöntekijän ja sosiaalityöntekijän työparius ei vaikuttanut työskentelyyn lähityöntekijän kanssa.

”Vaikka hän joutuu osan tilittämään sinne, mä en tiedä mitä hän tilittää, mutta mä pystyn oleen niinku oma itteni hänen kanssaan. Toinen ihminen toista vastassa, pääsee niinku purkamaan omia tuntojansa.” (Päivi)

Päivin kokemuksiin verrattuna Minna koki lähityöntekijän läheisen yhteyden sosiaalityöntekijään ja sosiaalitoimeen työskentelyä vaikeuttavana tekijänä. Minnan mielestä lähityöntekijän kanssa työskentely pitäisi esittää vanhemmille niin, että se on vanhemmille suunnattua tukevaa toimintaa. Minnalle tuli lähityöntekijän tuen tarjoamisesta nyt enemmän sellainen tunne, että lähityöntekijän luona on velvollisuus käydä, jos haluaa, että perheen tilanne pysyy ennallaan. Sosiaalisen tuen toteutumisessa onkin ensiarvoisen tärkeää, että tuki on vanhemmalle vapaaehtoista.

"Kyllä tosiaan vanhemmat on aika yksin ja sitten häpeissään, että näin on käynyt ja just se, että se riippuu niin, me ollaan niin yksilöllisiä kaikki. Toiset tarvitsee enempi kuin toiset, että. Koin tämän just sillä tavalla, että tämä tuli huoltosuunnitelmanneuvottelussa että nämä lähityöntekijä käynnit on niinku perhettä tukeva toiminta, että näin ja kuitenkin ku se lukee siellä sillä tavalla, että käyvät sen ja sen verran lähityöntekijän luona. Niin jotenki se on niinku vähän niinku ihan ku se ois sosiaalitoimen ukaasi, että, et on käytävä, et mikäli haluaa, et tilanne pysyy samanlaisena ja sopivana jatkossa, että näin, et ehkä tää leimaa justiin tän sosiaalityöntekijän puolelta. Et tulee ihan niinku sellanen, et tää olis pakollinen. Että tota joku tämmönen, ett tietysti jos se olis ihan erillinen homma niin siin tapauksessa olis ehkä helpompi erottaa tää just siitä sosiaalityöstä." (Minna)

Ainoastaan yhden vanhemman kokemuksista on nostettavissa esiin alistavan kontrollin tunnusmerkkejä. Kontrolli on vanhemman tilannetta tukevaa toimintaa, jos se lisää vanhemman elämänhallintaa. Kaarinan kohdalla kontrolli ei ollut voimaannuttavaa vaan alistavaa. Kaarina ei kokenut saavansa tukea lähityöntekijä –hankkeen kokeiluvaiheen lähityöntekijältä vaan tuki oli enemmänkin kontrollia sen negatiivisessa merkityksessä. Kaarina koki, että nuoren ikänsä ja elämäkokemuksen vähäisyyden takia lähityöntekijästä ei ollut tukijaksi.

(HP) *"Millä tavalla sait tukea huostaanoton tapahtuessa?"*

(Kaarina) *"En saanu."*

(HP) *"Että ei tullu ollenkaan täältä sosiaalitoimesta?"*

(Kaarina) *"Kai ne yritti tukea, mutta mun mielestä tollaset joutavanpäiväiset keskustelut on ihan tyhjänpäiväisiä."*

(HP) *"Minkälaisia keskusteluja?"*

(Kaarina) *"Kartotettiin tilannetta tänään, niinku."*

(HP) *"Se oli näiden sosiaalityöntekijöiden kanssa?"*

(Kaarina) *"Niin tai hän kai oli lähityöntekijä enemmän ku sosiaalityöntekijä, jonka kanssa kävin juttelemassa."*

Parhaiten huostaanotettujen lasten vanhemmat hyötyvät sosiaalityön voimaannuttavasta auttamistyöstä. Tärkeää on myös se, että työskentely lähityöntekijän kanssa vanhempien puolelta koetaan vapaaehtoiseksi. Kun avun vastaanottaminen on vapaaehtoista, on auttamisella paremmat lähtökohdat onnistua (Ahonen 1994, 64). Jos vanhemmat kokevat lähityöntekijän tuen sosiaalityöntekijän asettamaksi kontrolliksi, ei työskentelyllä ole mahdollisuuksia saavuttaa todellisia tuloksia. Tavoitteenahan olisi, että vanhemmat saisivat lähityöntekijän kanssa työskentelystä lisää voimavaroja oman elämänhallinnan ja toimintakyvyn lisäämiseksi.

11 YHTEENVETO JA POHDINTAA

Tutkimuksessamme olemme pyrkineet kartoittamaan huostaanotettujen lasten vanhempien kokemuksia saamastaan tuesta ja sen tarpeesta. Työn taustalla on vaikuttanut ajatus siitä, kuinka paljon vanhempien tukemisella voitaisiin edistää niin lapsen kuin koko perheen hyvinvointia. Myös yhteiskunnassamme lisääntyneitä huostaanottoja silmällä pitäen työssä käsitellyt näkökulmat ovat olleet perusteltuja. Huostaanotettujen lasten vanhempien kokemusten tarkasteleminen voi toimia paitsi tämänhetkisen tilanteen kartoituksena, myös orientoitumisena uuden lastensuojelun lähityöntekijätyömuodon tarpeelle sekä sen mahdolliselle jatkokehittämiselle.

Tutkimuksemme tärkeys näyttäytyy yhteiskunnallisena ajankohtaisuutena. Aikaisemmat tutkimukset, uusi lastensuojelulaki ja yhteiskunnallinen keskustelu viestivät siitä, että on herätty näkemään nykyisten lastensuojelutyön toimintamallien tehottomuus. Huostaanotettujen lasten vanhempien tukemisella nähdään olevan vaikuttavuutta niin lapsen kuin koko perheenkin hyvinvointiin. Vanhempien tukeminen on edellytys huostaanoton purkamiselle ja lapsen mahdolliselle kotiinpaluulle, jonka pitäisikin olla huostaanoton tavoite. Jos huostaanoton purkaminen ei ole lapsen edun mukaista, merkitsee vanhempien tukeminen tällöin vanhemmuuden säilymisen turvaamisesta sekä lapsen kiinnittymistä sijaiskotiin.

Tutkimuksemme alkuvaiheessa huomasimme, että huostaanotettujen lasten vanhempien kokemuksia ja erityisesti vanhempien tukemisen kokemuksia koskeva tutkimustieto oli vähäistä. Lastensuojelun vanhempiin kohdistuvaa tutkimusta oli vähän ja tutkittu tieto ei aina kohdistunut vanhempien kokemuksiin vaan esimerkiksi sosiaalitoimen asiakirjoihin. Lähityöntekijähankkeen näkökulmasta vanhempien kokemustiedon puute oli ilmeinen. Tutkimuksemme tuo näkyviin tutkittua tietoa lähityöntekijämallin ulottuvuuksista vanhempien tukemisessa.

Tutkimuksemme viitekehyksen lähtökohtana ovat olleet huostaanotettujen lasten vanhempien tukemiseen liittyvät teemat ja käsitteet. Olennaisimpana voidaan pitää biologista vanhemmuutta, sosiaalista tukea sekä lähityöntekijä-työmuotoa, joiden avulla on mahdollista tarkastella vanhempien tuen saantia ja tarpeita paitsi heidän kokemuksistaan käsin, myös lähityöntekijän näkökulmasta. Huostaanotossa on aina kysymys kriisistä niin lapselle kuin vanhemmallekin. Tästä syystä katsoimme aiheelliseksi ottaa tutkimuksemme taustaorientaatioksi kriisiteorian. Tutkimuksen viitekehyksen lähtökohdat eivät kuitenkaan ohjaa tutkimustamme valmiina mallina vaan tulokset rakentuvat enemmän vanhempien kokemusten ohjaamina. Tutkimuksessamme käytetty fenomenologinen analyysimenetelmä edellyttää kokemuksellisuuden korostamista.

Tutkimusmetodologisia valintojamme ohjasi tavoite tutkia vanhempien kokemuksia. Pyrkimys päästä lähelle toisen ihmisen kokemusmaailmaa ja erityisesti sen kuvaaminen tutkimuksen keinoin osoittautui haastavaksi tavoitteeksi. Holistinen ihmiskäsitys, jossa yksilö ymmärretään tajunnallisena, situationaalisena ja kehollisena kokonaisuutena vastasi ihmiskäsitystämme. Holistinen ihmiskäsitys auttoi ymmärtämään vanhempien kokemusmaailmaa ja välittämään kokemusten kautta rakentuvia tuloksia.

Fenomenologian viisivaiheisen analyysin soveltaminen tutkimusaineistoomme oli työvaiheena hyvin vaativa. Analyysin avulla muodostimme tiivistelmiä, joiden kautta oli mahdollista yhdistellä merkityksiä ja vertailla niitä. Fenomenologinen analyysimenetelmä antoi analyysille selkeät raamit, jotka helpottivat vanhempien kokemusten jäsentämisessä. Analyysin vaiheet eivät olleet kuitenkaan tae autenttisuudelle, koska tutkijan oma positio on aina läsnä analyysia tehdessä. Haastatteluaineistoja tiivistäessä tutkija joutuu väistämättä tukeutumaan oman intuiotensa varaan. Osaltaan analyysin vaativuus näyttäytyi siinä, että tehtävänäimme oli tavoittaa vanhempien todellinen kokemusmaailma. Toisaalta aineiston runsaus ja elämänläheisyys teki analyysivaiheesta mielenkiintoisen. Analyysivaiheen haasteellisuutta kompensoi myös analyysin toteut-

taminen sekä yksilö- että parityönä. Tekemällä analyysia yksin ja yhdessä saimme monipuolisemman näkökulman erityisesti merkitysverkostojen muodostamiseen. Koimme sen, että meitä tutkijoita oli kaksi, tutkimuksen kannalta todelliseksi rikkaudeksi sekä luotettavuutta lisääväksi tekijäksi.

11.1 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Kvalitatiivisen tutkimuksen lähtökohtana on tutkijan avoin subjektiviteetti ja sen myöntäminen, että tutkija on tutkimuksensa keskeinen tutkimusväline. Näin ollen laadullisessa tutkimuksessa keskeisin luotettavuuden kriteeri onkin tutkija itse ja tästä syystä luotettavuuden arviointi koskee koko tutkimusprosessia. (Eskola & Suoranta 1999, 211–212.) Tutkimusprosessin mahdollisimman tarkka kuvailu voi omalta osaltaan helpottaa luotettavuuden tarkastelua. Tutkimuksemme olemmekin pyrkineet selvittämään mahdollisimman tarkasti prosessin eri vaiheet ja sen, miten tiettyihin ratkaisuihin on päädytty. Tämän avulla myös lukija voi itse arvioida tutkimuksemme luotettavuutta.

Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2002, 214) mukaan tutkimuksen luotettavuutta ja pätevyyttä tulee arvioida myös kvalitatiivisessa tutkimuksessa, vaikka reliabiliteetin ja validiteetin käsitteet liittyvätkin enemmän kvantitatiiviseen tutkimukseen. Luotettavuuden arvioinnissa laadullisen tutkimuksen ydinasioita ovat henkilöiden, paikkojen ja tapahtumien kuvaukset. Kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuutta parantaakin tarkka kuvaus siitä, miten tutkimus on toteutettu. Tutkimusaineiston tuottamisen aikana vallinneet olosuhteet tulee kuvata totuudenmukaisesti ja selvästi. Myös haastatteluihin käytetty aika sekä mahdolliset häiriötekijät ja virhetulkinat tulee kertoa totuudenmukaisesti. Pyrimme lisäämään tutkimuksemme luotettavuutta tuomalla selvästi esiin tutkimuksen kohteen ja tarkoituksen. Tässä tutkimuksessa olemme kertoneet selkeästi tutkimuksen suorittamisesta ja valottaneet haastattelutilanteita, joissa aineisto kerättiin. Olemme myös kertoneet, miksi tutkimus on meistä tärkeä, mitä olemme olettaneet tutkimusta aloittaessamme sekä sen, ovatko käsityksemme muuttuneet tutkimuksen kuluessa. Aineistonkeruusta olemme selostaneet, miten se on tapahtunut ja millaista menetelmää olemme käyttäneet. Otimme esiin aineiston keräämiseen liittyneet erityispiirteet kuten esimerkiksi haastatteluiden toteuttamisen yksilöhaastatteluina. Kuvasimme myös haastateltavien valikoitumisen tutkimukseen, yhteydenoton vanhempiin sekä haastateltavien määrän. Katsomme tutkimuksemme luotettavuuden ja uskottavuuden vahvistuvan, mikäli työssämme tulee esiin tutkimuksen eteneminen ja tätä kautta myös tutkimusaihetta koskevan käsitteellistykseen edistyminen. Uskomme tarakan tutkimusprosessin raportoinnin tekevän työmme lukijalle ymmärrettävämmäksi.

Olemme lähestyneet tutkimusaineistoamme fenomenologisesta näkökulmasta. Tiettyyn lähestymistapaan sitoutumisella voidaan lisätä tutkimuksen luotettavuutta. Toisaalta tutkimusmenetelmä myös rajaa tutkimuksesta jotain pois. Rajaus on tutkimuksessa kuitenkin aina välttämätöntä. Kokemuksemme mukaan aineiston tarkasteleminen fenomenologisesta näkökulmasta on ollut mielekästä. Lähestymistavasta on ollut suuresti apua aineiston käsittelyssä. Sen avulla on ollut mahdollista edetä tiettyihin ohjeisiin ja sääntöihin nojautuen, ja kuitenkin ottaa samanaikaisesti huomioon myös intuitioon perustuvat ajatuksemme ja havaintomme. Luotettavuuden kannalta aineiston järjestelmällinen läpikäyminen on ollut ensiarvoisen tärkeää, sillä sen kautta on ollut mahdollista välttää pelkkään tutkijan kekseliäisyyteen perustuvaa aineiston käsittelyä, josta kvalitatiivista tutkimusta onkin ajoittain arvosteltu. Analyysimenetelmän säännöt eivät sinällään riitä aineiston tulkinnan ohjeeksi, mutta johdonmukainen eteneminen on tulkinnan arvioitavuuden edellytys. On kuitenkin selvää, että kvalitatiivinen aineisto vaatii aina enemmän ja perusteellisempaa tulkintaa kuin kvantitatiivinen aineisto. (Kiviranta 1995, 103.) Tämä tulee ottaa huomioon myös tutkimuksemme tuloksia tarkasteltaessa.

Käytimme tutkimuksemme myös valtaa tehdessämme tulkintoja tutkittavien kokemuksista. Myös Nousiainen (2004, 41–42) toteaa, että sosiaalisessa vuorovaikutuksessa on aina läsnä valta-asetelmia. Hän korostaa, että haastattelussa ja koko tutkimusprosessissa tutkijan tulee olla tietoinen niistä valta-asetelmista, joita hänen tutkimusasetelmaansa sisältyy. Nousiaisen mukaan haastatteluun osallistujat rakentavat merkityksiä väistämättä yhdessä. Me tutkijoina ja haastattelijoina tuotimme vuorovaikutuksessa haastateltavien kanssa kertomuksen vanhempien tuen kokemuksista. Kummallakin osapuolella oli valta vaikuttaa tulokseen. Meille oli tärkeää jo haastatteluja suunniteltaessa se, että vanhemmat voisivat hyötyä kokemuksiansa kerronnasta. Vanhemmilla oli mahdollisuus kokemuksista kertoessaan päästä purkamaan omia tunteitaan ja puhumisen tarvettaan. Haastattelut tapahtuivat keskinäisen sopimuksen perusteella siten, että vanhemmat suostuivat haastatteluun omasta tahdostaan, kun olimme kertoneet heille tutkimusasetelmastamme. Vanhemmat itse päättivät, mitä meille kertovat. Tutkimusaineiston analyysissä pyrimme siihen, että tutkimuksemme paljastaa vanhempien käsityksiä ja kokemusmaailmaa niin hyvin kuin mahdollista. Olimme kuitenkin tietoisia siitä, että tutkijoina vaikutamme saata-vaan tietoon jo aineistonkeruun vaiheessa.

Tutkimuksen luotettavuudesta kertoo paljon tutkimuksen uskottavuus. Uskottavuutta arvioitaessa kysytään, vastaavatko tutkijan käsitykset ja tulkinnat haastateltavien käsityksiä asioista. (Eskola & Suoranta 1999, 212.) Tutkimuksemme luotettavuutta olisi saattanut lisätä haastateltujen huostaanotettujen lasten vanhempien kanssa keskusteleminen ja käsitysten vertaileminen aineiston analyysin ja tulkinnan jälkeen. Tässä tapauksessa sitä olisi kuitenkin ollut käytännöllisistä ja aikataulullisista syistä vaikea järjestää. Toisaalta Eskolan & Suorannan (1999, 212) mielestä ei voida olla edes varmoja siitä, että tutkimuksen uskottavuutta voitaisiin lisätä viemällä tulkinnat haastateltavien arvioitavaksi, koska haastateltavat voivat olla sokeita kokemukselleen ja tilanteelleen. Tämä pätee erityisesti tässä tutkimuksessa, koska tutkimuksemme kohteena ovat huostaanotettujen lasten vanhemmat ja heidän kokemuksensa hyvin arkaluonteisesta aiheesta. Haastattelutilanteet ovat ainutkertaisia hetkiä, joihin kiinnittyvät niin tutkijan kuin haastateltavienkin sen hetkiset tunteet ja elämäntilanteet. Haastattelutilanteisiin palaaminen myöhemmin voisi vääristää tulkintoja ja kokemuksia.

Kieleen liittyvät kysymykset on huomioitava tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa. Esimerkiksi Hirsjärvi & Hurme (2000, 53) korostavat, että kieleen ja käsitteisiin liittyvät ongelmat ovat tutkimuksessa keskeisiä, koska esimerkiksi kielellinen valmius ja kommunikaatiotyylit vaihtelevat eri ihmisillä ja eri sosiaaliluokissa. Tärkeää tutkimuksessa on tuoda avoimesti esiin kieleen liittyvät ongelmat. Tutkimuksemme kohdalla käsitys tuesta muodostui haasteelliseksi tutkijan ja haastateltavien vuorovaikutuksessa. Pohdimme tuen käsitteen ymmärrystä jo laatiessamme haastattelurunkoa, ajatuksena se, miten vanhemmat ymmärtävät tuen käsitteen. Emme halunneet määrittellä tuen käsitettä vanhemmille, koska olimme kiinnostuneita siitä, miten he itse sen tulkitsevat. Ymmärrys tuesta on jokaiselle ihmiselle yksilöllinen kokemus.

Myös Tiilikainen (2000, 96) ottaa esiin tutkimuksen luotettavuuden kannalta tärkeän näkökohdan. Luotettavuus saattaa kärsiä siitä, että haastateltavilla on usein taipumus antaa sosiaalisesti suotavia vastauksia. Haastateltavat saattavat harrastaa itsesensuuria, koska haluavat antaa esimerkiksi itsestään myönteisen kuvan tutkijalle. Tutkimuksemme kohdalla tämä itsesensuuri saattoi liittyä esimerkiksi siihen, että vanhemmat ajattelivat kertomuksiansa kulkeutuvan sosiaalilyöntekijöiden tietoon. Haastateltaville saattoi myös syntyä omia mielikuvia meistä tutkijoista. Mielsimme asemamme haastattelutilanteessa suhteellisen neutraaliksi, koska emme olleet sosiaalitoimen työntekijöitä vaan opiskelijoita. Vanhemmat saattoivat kuitenkin mieltää meidät osaksi sosiaalityön kenttää ja siihen liittyviä ennakkoluuloja.

Kaiken kaikkiaan kokemuksiin tutkimuskohteena kytkeytyy tiettyjä rajoituksia. Perttulan (1995, 105) näkemyksen mukaan kokemukset kerrotaan tutkijalle aina johonkin kontekstiin sidottuna.

Suhtautuminen haastattelijaan, oma mielentila, ajankohta tai viimeaikaiset tapahtumat saattavat vaikuttaa siihen, mitä ja miten haastateltava kertoo kokemuksistaan haastattelijalle. Viime kädessä haastateltava päättää kuitenkin aina itse, mitä haluaa tutkijalle kertoa. Kokemus ei ole muuttumaton tai ulkoisista olosuhteista riippumaton asia, mikä säilyisi pysyvänä vuodesta toiseen. Kokemus on ennen kaikkea tietystä hetkestä koettu osa todellisuutta. (vrt. Nousiainen 2004, 36.) Tästä syystä myös tutkimustuloksiin tulee suhtautua kontekstisidonnaisina kokemuksina, jotka kuitenkin haastattelemillemme huostaanotettujen lasten vanhemmille ovat haastatteluhetkellä todellisia. Tutkimuksen luotettavuuden kannalta olisi voinut olla hyödyllistä haastatella vanhempia pidemmällä aikavälillä ja useampia kertoja. Tässä tutkimuksessa kymmenen vanhemman kertaluonteinen haastattelu osoittautui tarkoituksenmukaiseksi tutkimusasetelman kannalta.

Haastatteluaineiston käsittelyssä oli tärkeää pitää mielessä luottamuksellisuus ja anonymiteetti. Analyysivaiheessa turvattiin tutkittavien anonymisuus, joka on tae tutkimuksen luotettavuudelle ja eettisyydelle. Koko tutkimusprosessin ajan huomioimme, että meitä opiskelijoina ja tutkijoina koskee salassapitovelvollisuus. Haastateltavien anonymiteetin suojelemiseksi päädyimme käyttämään peitenimiä. Eettisesti oli tärkeää selvittää haastateltaville vanhemmille tutkimuksen tavoitteet ja menetelmät mahdollisimman selkeästi. Kerroimme myös, että haastatteluaineistot ovat ehdottoman luottamuksellisia. Tutkimusaineistoa ei luovutettu kenellekään ulkopuoliselle eikä sitä käytetty muuhun kuin luvattuun tarkoitukseen.

Tutkimuksen eettisyyttä on tärkeä pohtia koko tutkimusprosessin ajan. Tutkimusetiikka määrää monia tutkimuksemme vaiheita. Yhteiskunnallisessa tutkimuksessa tutkija joutuu pohtimaan monenlaisia eettisiä kysymyksiä jo siitä syystä, että tutkimuksen aihe on arkaluontoinen. Meidän tulee myös huomioida tutkijan oma positio. Tutkija joutuu tekemään eettisiä valintoja tutkimuksen joka vaiheessa. Alkuun jo päättäessään tavasta, jolla lähestyy tutkittavaa sekä tehdessään johtopäätöksiä tutkimuksestaan. (Heikkilä 2002, 165.)

Kun huostaanotettujen lasten vanhempien tuen saantia ja tuen tarvetta selvitetään tutkimuksen keinoin, liikutaan eettisesti herkällä vyöhykkeellä. Haastatteluilanteissa huomioimme eettisyyden antamalla vanhemmille tilaa ja aikaa sekä mahdollisuuden korjata sanomaansa ja palata uudelleen jo aiemmin puhuttuun. Tutkimusmenetelmän huolellisen valinnan lisäksi teimme monia teknisiä ratkaisuja lisätäksemme tutkimuksemme eettisyyttä. Haastateltaviksi valikoidut henkilöt halusimme saada tutkimukseen mukaan ilman omaa vaikutustamme tutkijoina. Haastateltavien valinnan tekivät sosiaalityöntekijät yhdessä lähityöntekijän kanssa. Emme myöskään tustuneet ennalta haastateltavien asiakaskertomuksiin, koska halusimme korostaa tutkijan neutraalia suhdetta haastateltaviin. Pyrimme eettisyyteen myös huolehtimalla asianmukaisesta virallisesta tutkimusluvasta, jonka lisäksi pyysimme suostumuksen haastateltavilta itseltään. Tulosten raportoinnin yhteydessä olemme tietoisesti jättäneet pois haastattelu kohtia, jotka saattaisivat johtaa tunnistettavuuteen.

Ennakkoon varautumisesta huolimatta emme pysty antamaan eettisesti täydellistä perustelua tutkimuksemme teolle. Granfelt (1998) tuo hyvin esiin tutkimuksen eettisyyden naisten kodittomuutta käsittelevässä väitöskirjassaan. Granfeltin mukaan on eettisesti perusteltua tehdä tutkimusta, joka edellyttää ihmisten luokse menemistä ja henkilökohtaista vuorovaikutusta heidän kanssaan. Tutkittavan ilmiön kokemuksesta eivät voi kertoa muut kuin sitä itse eläneet. Tämän Granfeltin argumentin mukaan voimme myös me perustella tutkimustamme. Koemme, että huostaanotettujen lasten vanhemmilla on paljon annettavaa niin lähityöntekijä –hankkeelle kuin yleisestikin koko lastensuojelutyölle sekä sen tutkimukselle ja kehittämiselle. Vanhemmat ovat jääneet valitettavan syrjään lastensuojelutyön kuormittuneen tilanteen ja vähäisten resurssien keskellä. Tästä syystä näemme, että muutospaineiden alla olevassa lastensuojelun kehittämistyössä ovat vanhempien kertomukset erityisen arvokkaita.

Haluamme antaa äänen huostaanotettujen lasten vanhemmille, jotka ovat jääneet tukea vaille. Luettuamme muita aiheeseen liittyviä tutkimuksia ja verratessamme niitä omaan tutkimukseemme, olemme ymmärtäneet, että tutkimuksemme tehtävänä on tuottaa selvitys siitä, millaista tukea huostaanotettujen lasten vanhemmat ovat saaneet ja millaista tukea he kokevat tarvitsevänsä. Haluamme liittää aineiston lastensuojelutyön viitekehukseen ja antaa vanhempien kertoa tuen kokemuksistaan. Kokemusten välittäminen on eettinen valintamme.

11.2 Johtopäätökset

Vastasimme tutkimusongelmaan, jonka asetimme opinnäytetyöllemme? Saimme huostaanotettujen lasten vanhempien haastatteluista monipuolisen ja kattavan aineiston, jonka perusteella voimme todeta, että haastattelurunko oli onnistunut. Tutkimusongelmaamme vastasivat siis vanhemmat itse, kokemuksiansa kautta. Me toimimme näiden kokemusten välittäjinä parhaamme mukaan ja tulkitsimme niitä pyrkimällä mahdollisimman totuudenmukaiseen määrittelyyn. Fenomenologisen lähestymistavan soveltaminen oli haastavaa. Heittäydyimme aineiston varaan ja siirsimme syrjään kaikki omat ennakoasenteemme ja –käsityksemme. Lähestymistapa avasi vanhempien oman näkökulman tuen saamiseen ja tarpeeseen.

Opinnäytetyössämme lähityöntekijä -hanke asettaa tutkimuksellemme raamit, jonka pohjalta tarkastelemme vanhempien kokemuksia lapsen huostaanoton aiheuttamasta tuen tarpeesta. Lähityöntekijä -hankkeessa vanhempien kanssa työskentelee sosiaalityöntekijän lisäksi lähityöntekijä, joka on koulutukseltaan sosionomi. Sosiaalityöntekijä ja lähityöntekijä muodostavat työpariuden, jonka tavoitteena on vanhempien kokonaisvaltainen auttaminen ja tukeminen. Tämän työpariuden kautta on mahdollista koota vanhempien toiveita ja tarpeita tukemisen muodoista. Vanhempien kokemusten kerronnan kautta voidaan päätellä, että sosiaalityöntekijän rooli vanhempien kanssa työskentelyssä on toimia tiedon kertojana, vanhempien osallisuuden mahdollistajana sekä tietynlaisena kontrolloijana. Sosiaalityöntekijän tuki on tällä hetkellä lähes kaikkien haastattelemiemme vanhempien mielestä täysin riittämätöntä, joten sosiaalityöntekijän työskentelyä vanhempien kanssa tulee kehittää. Sosiaalityöntekijän roolia vanhempien tukijana on haastavaa kehittää, jotta sosiaalityöntekijän tarjoama tuki vastaisi vanhempien tarpeita.

Lähityöntekijän rooli vanhempien kanssa työskentelyssä on toimia emotionaalisen tuen antajana. Vanhempien kokemuksissa lähityöntekijän emotionaalinen tuki on ollut riittävää ja se näyttäytyi aitona välittämisenä, kannustamisena ja henkisenä tukena. Vanhempien kokemusten mukaan lähityöntekijän tuki on ollut emotionaalisen tuen lisäksi tiedollista tukea. Vaikka yhtenä lähityöntekijän roolina on olla tiedon kertoja vanhemmalle, on tiedollisen tuen antaminen jäänyt liikaa lähityöntekijän harteille. Lähityöntekijä on kertonut vanhemmille asioista, joiden kertominen kuuluu pääasiallisesti sosiaalityöntekijän tehtäviin.

Tämän tutkimuksen valossa voidaan todeta, että lähityöntekijä ei voi kuitenkaan täysin korvata sosiaalityöntekijän paikkaa vanhempien tukijana, sillä vanhemmat toivoivat saavansa keskustella myös sosiaalityöntekijän kanssa. Vanhemmat kokivat, ettei sosiaalityöntekijä huomionnut heitä tarpeeksi huostaanottoon liittyvissä asioissa. Sosiaalityöntekijän ja vanhempien säännölliset tapaamiset voisivat lisätä vanhempien turvallisuuden ja osallisuuden tunnetta. Tapaamisten kautta vanhemmilla olisi mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihinsa ja niiden kulkuun. Lisäksi sosiaalityöntekijän olisi tärkeää antaa vanhemmille riittävästi tietoa huostaanottoasioista, koska tämä helpottaa vanhemman oman selviytymisprosessin käynnistymistä. Sosiaalityöntekijän ja lähityöntekijän työparimallia on tutkimuksemme tulosten perusteella siis edelleen kehitettävä. Pelkkä lähityöntekijän tarjoama tuki ei sinällään vastaa vanhempien tarpeisiin. Tarvitaan sosiaalityöntekijän tuen kehittämistä, jotta työparimalli pystyisi vastaamaan vanhempien kokonaisvaltaiseen tukemiseen.

Sosiaalityöntekijän ja lähityöntekijän työpariudessa sosiaalisen tuen muodot tulisi jaotella vanhempien kokemusten perusteella. Sosiaalityöntekijän rooli vanhempien sosiaalisen tuen antajana on tukea vanhempaa aineellisesti, toiminnallisesti, tiedollisesti ja emotionaalisesti. Sosiaalityöntekijän tuessa tulee painottaa erityisesti aineellista ja tiedollista puolta. Sosiaalityöntekijä ei useinkaan pysty toimimaan vanhempien emotionaalisenä tukena esimerkiksi huostaanottilanteesta syntyneiden negatiivisten tunnelatausten vuoksi. Tästä johtuen lähityöntekijän tuessa korostuu vanhempien emotionaalinen tukeminen. Lisäksi lähityöntekijän rooli vanhempien sosiaalisen tuen antajana on tukea vanhempaa tiedollisesti ja toiminnallisesti.

Tutkimusaineistostamme oli löydettävissä eroavaisuuksia vanhempien tuen kokemusten välillä. Löysimme vanhempien tuen kokemusten eroavaisuuksista kuitenkin myös yhteyden. Huostaanoton hyväksymisellä oli yhteys vanhempien kokemukseen tuen riittävydestä. Tuen kokemuksista oli muodostettavissa kolme eri tyyppiä, jotka ovat on hyväksynyt huostaanoton -tyyppi, ei ole hyväksynyt huostaanottoa -tyyppi sekä epävarma huostaanoton hyväksymisestä -tyyppi. Tutkimuksemme tulosten perusteella voidaan päätellä, että huostaanoton hyväksymisen tasot vaikuttavat vanhempien kokemuksiin eri tahojen antamasta tuesta ja tuen tarpeesta. Mitä paremmin vanhempi hyväksyy huostaanoton, sitä tyytyväisempi hän on saamaansa tukeen. Huostaanoton hyväksymisellä on myös positiivinen yhteys vanhempien yhteistyöhön eri tahojen kanssa.

Tutkimuksessamme taustaorientaationa vaikuttava kriisiteoria kulminoituu huostaanoton hyväksymisen eri tyyppeihin. Tutkimustulostemme perusteella huostaanoton hyväksymisen tyypit on mahdollista sijoittaa huostaanotokriisin eri vaiheisiin. On hyväksynyt huostaanoton -tyypin voidaan katsoa kuuluvan huostaanotokriisin uudelleensuuntautumisvaiheeseen. Ei ole hyväksynyt huostaanottoa -tyyppi ja epävarma huostaanoton hyväksymisestä -tyyppi puolestaan sijoittuvat huostaanotokriisin reaktiovaiheeseen tai käsittelyvaiheeseen. Huostaanoton hyväksyminen on elävä tilanne, jonka tulee suuntautua tulevaisuutta kohti. Kun vanhempi on hyväksynyt huostaanoton ja elää uudelleensuuntautumisvaihettaan, kulkee elämä tällöin eteenpäin tukien samalla lapsen kasvua ja kehitystä. Sen sijaan silloin kun vanhempi ei ole täysin hyväksynyt lapsensa huostaanottoa, on vaarana jumiutua huostaanotokriisin aikaisempiin vaiheisiin. Juuttuminen reaktio- tai käsittelyvaiheeseen ei ole lapsen eikä vanhemman edun mukaista. Tästä syystä vanhempien tukemisessa tulee keskittyä nimenomaan kriisivaiheissa etenemisen mahdollistamiseen.

Selvittäessämme huostaanotettujen lasten vanhempien kokemuksia tuesta, emme voineet välttää pohtimasta tuen ja kontrollin yhdistelmää sosiaalityössä. Aiheeseemme liittyvä kirjallisuus osoitti, että sosiaaliseen tukeen sisältyy aina sekä tukea että kontrollia. Näin ollen olikin luontevaa lähestyä tutkimusongelmaamme tuki-kontrolliyhdistelmän näkökulmasta. Tutkimuksemme kannalta oli keskeistä, että vanhemmat itse määrittivät ymmärryksensä tuen käsitteestä. Kiinnostuksemme kohdistui tuen kokemisen lisäksi myös siihen, miten kontrolli näyttäytyi vanhempien kertomuksissa. Haastattelut vahvistivat näkemyksen siitä, että tukeen sisältyy aina myös kontrollia. Lisäksi tuki ilmeni vanhempien kokemuksissa voimaannuttavana tai alistavana. Tutkimuksemme tuloksista johdetut huostaanoton hyväksymisen tyypit nähtiin olevan yhteydessä vanhempien kokemuksiin tuesta ja kontrollista. Tutkimustulostemme perusteella voidaan todeta huostaanoton hyväksymisen vaiheiden vaikuttavan vanhempien kokemuksiin tuki-kontrolliyhdistelmästä. Mitä paremmin vanhempi hyväksyy huostaanoton, sitä enemmän hän kokee tuen voimaannuttavaksi. Lähityöntekijän tuki koettiin pääasiassa voimaannuttavaksi tueksi ja sosiaalityöntekijän tuki enemmänkin kontrolloivaksi tueksi. Sosiaalityöntekijän tuen tulee olla kontrollipainotteista, mutta voimaannuttavaa tukea ja kontrollia tulisi korostaa enemmän vanhempien tukemisessa.

Niin tämän, kuin kaikkien muiden (ks. Koisti-Auer 2000; Kähkönen 1994; Laakso & Saikku 1998) aiheeseen liittyvien tutkimusten tulokset osoittavat huostaanotettujen lasten vanhemmilla olevan suurta tarvetta sosiaaliselle tuelle. Siksi tulee olla mahdollista tarjota palvelua, joka on räätälöity vanhempien tarpeisiin. Tarvitaan vanhempia aidosti kohtaavia, vakiintuneita ja jatkuvia sosiaalisektorin palvelumalleja, joiden saatavuus on taattu ja joita koordinoivat ja ohjaavat asiantuntevat ja motivoituneet ammattilaiset.

Huostaanotettujen lasten vanhempien tukemiseen perustuva lähityöntekijän työmalli on tehokas palvelumuoto, jonka vakiinnuttamista ja kehittämistä tulee jatkaa. Lähityöntekijän työmuoto onkin vakiinnuttanut asemansa Lahden sosiaalitoimistossa. Kaikille huostaanotettujen lasten vanhemmille pyritään mahdollistamaan pääsy lähityöntekijän tuen piiriin. Hankkeeseen kohdistui ensin epäilyksiä ja vastustusta sosiaalityön ja perhetyön puolelta, mutta hankkeen edetessä kiinnostus lähityöntekijätyömuodon mahdollisuuksia kohtaan kasvoi. Lähityöntekijämalli vakiinutetaan sosiaalitoimen arkeen ja tavoitteena olisi saada Lahden kaupungin alueelle useitakin lähityöntekijöitä huostaanotettujen lasten vanhempien tueksi.

Tutkimuksemme tulokset tulevat olemaan tärkeä arvioinnin keino lastensuojelun lähityöntekijä – hankkeelle. Vanhempien kokemukset kuvastavat sitä, kuinka paljon lähityöntekijällä on annettava vanhemmille ja koko lastensuojelutyölle. Arvioinnin lisäksi tutkimustulokset toimivat lähityöntekijän työtehtäväkokonaisuuksien edelleen kehittämisen välineenä. Onnistunut lähityöntekijä –hanke ja tutkimustuloksemme kertovat siitä, että lähityöntekijämalli on erittäin käyttökelpoinen ja sovellettavissa myös muiden kaupunkien lastensuojelutyöhön. Niin hankkeen kuin opinnäytetyömmekin tavoitteena on saada lastensuojelun tietoisuuteen huostaanotettujen lasten vanhempien tukemisen merkitystä ja tuen toteuttamisen keinoja.

Tutkimusprosessia aloittaessamme olimme kiinnostuneita sosionomin paikasta lastensuojelun työkentällä. Sosionomilla ei ole selkeää työnkuvaa lastensuojelutyössä ja he toimivatkin usein epäpätevinä sosiaalityöntekijöinä. Lähityöntekijä –hanke ja tutkimustuloksemme selkiyttävät sosionomin asemaa sosiaalitoimessa. Sosionomin koulutus antaa hyvät valmiudet vastata lähityöntekijän haasteelliseen toimenkuvaan lastensuojelutyössä. Sosionomin ydinosaamiseen kuuluu elämän vaikeuksien keskellä olevien ihmisten tukeminen ja heidän rinnallaan kulkeminen. Sosionomin ratkaisu- eli voimavaralähtöisessä orientaatioissa nähdään puhe ja vuorovaikutus keskeisenä keinona ihmisen ajatteluun ja toimintaan vaikuttamisessa. Näitä taitoja tarvitaankin lastensuojelutyön vaativassa kentässä tulevaisuudessa yhä enemmän. Lastensuojelutyön resursseina on nähtävä moniammatillisuus ja yhteistyön kehittäminen. Sosiaalityöntekijän ja sosionomin osaamisprofiilin yhdistäminen tuo lastensuojeluun laadukkuutta asiakkaiden kokonaisvaltaisen huomioimisen ansiosta.

11.3 Opinnäytetyöprosessin pohdinta ja jatkotutkimusaiheet

Tutkimuksemme on koettu hyvin merkitykselliseksi niin lähityöntekijän kuin haastattelemiemme vanhempienkin taholta. Lähityöntekijä on ollut innostunut työstämme koko opinnäytetyöprosessin ajan ja vuorovaikutuksemme kautta olemme olleet mukana jäsentämässä työskentelyä huostaanotettujen lasten vanhempien kanssa. Myös vanhemmat ovat ilmaisseet mielenkiintonsa tutkimustamme kohtaan. Vanhemmat osallistuivat innostuneesti tutkimukseemme ja toivat esiin kiinnostuksensa tutkimustuloksiamme kohtaan. Vanhemmilla on mahdollisuus tutustua valmiiseen tutkimukseemme sosiaalitoimistossa. Tutkimuksemme on tärkeä osa lähityöntekijä – hanketta ja tulemme esittelemään työn hankkeen päätösseminaarissa. Hankkeen loppuraportin ja opinnäytetyömme esittelyn tavoitteena on saavuttaa julkisuutta yhteiskunnallisesti.

Meille tutkijoina tämä tutkimus on antanut valtavasti uusia ajatuksia sekä pohtimisen aiheita. Tietoisuus tutkimusaiheeseemme liittyvistä näkökulmista ja tulkinnoista on kehittynyt vähitellen

tutkimusprosessin edetessä. Tutkimuksen tekoa aloittaessamme tietämyksemme huostaanotettujen lasten vanhempien tukemisesta pohjautui siihen, mitä olimme koulutuksen ja kirjallisuuden kautta oppineet. Koemmekin tutkimustoimintamme todelliseksi oppimistapahtumaksi, jossa koko tutkimuksen ajan tietoisuutemme tarkastelemastamme ilmiöstä ja sitä ohjailevista tekijöistä on kasvanut. Vanhempien ajatukset ja kokemukset ovat opettaneet meitä paljon. Heidän kokemuksestaan saamamme tieto on auttanut meitä ymmärtämään asioita teorian tietoja syvemmin.

Opinnäytetyö on merkinnyt meille ammatillisen kasvun prosessia. Opinnäytetyöprosessin aikana on tapahtunut monenlaista oppimista. Ongelmanratkaisukykyä olemme oppineet koko tutkimusprosessin ajan ratkaisemalla eteen tulleita ongelmatilanteita ja tekemällä valintoja niin käytännön kuin tieteellistenkin kysymysten suhteen. Vuorovaikutustaitoja olemme harjaannuttaneet lastensuojelutyön asiakkaiden sekä työntekijöiden kanssa. Tutkimusaiheemme arka luonne toi oman haasteellisuutensa vuorovaikutukseen ja olemmekin erittäin tyytyväisiä tämän haasteellisuuden onnistuneesta kohtaamisesta. Kriittisyyteen opimme jatkuvan itsereflektion kautta arvioimalla itseämme tutkijoina sekä perustelemalla tekemiämme tutkimuksellisia ratkaisuja. Tutkimusprosessin loppuun saattaminen on opettanut meille kokonaisuuden hallintaa. Kaikki nämä ammatillisen kasvun osa-alueet ovat kehittäneet meitä asiantuntijuuteen kasvamisessa. Opinnäytetyöprosessin kautta vahvistunut ammatillinen kasvu ei suinkaan pääty tähän vaan se kehittyy läpi työelämän.

Näkemyksemme mukaan huostaanotettujen lasten vanhempien tukemiseen liittyen olisi hyvä tulevaisuudessa kartoittaa myös sosiaalityöntekijöiden kokemuksia vanhemmille tarjoamastaan tuesta. Sosiaalityöntekijöiden kokemukset olisi hyvä saada tietoisuuteen, jotta voitaisiin vertailla työntekijöiden ja vanhempien tulkintoja keskenään ja näin saada selville mahdollisia tukemista ja yhteistyötä hankaloittavia seikkoja sekä ratkaisuja tukemisen ja yhteistyön parantamiseen. Näin myös ymmärrys ammattilaisten ja vanhempien välisistä tulkintaeroista ja niiden aiheuttamista ongelmista ja haasteista mahdollisesti lisääntyisivät. Jatkotutkimusaiheena mielenkiintoiseksi näkisimme myös tutkimukset siitä, miten etnisyys, sukupuoli tai perheiden sosioekonominen status vaikuttavat huostaanotettujen lasten vanhempien tukemiseen.

Mitä syvemmälle tutkimusprosessissamme etenimme, sitä enemmän avautui uusia näkökulmia tutkimusaiheeseen. Lopulta meidän oli kuitenkin saatettava tutkimuksemme päätökseen. Opinnäytetyöprosessi on ollut meille merkityksellinen kokemus ja nyt kokonaisuuden valmistuessa tutkimuksemme tuntuu yhteiskunnallisesti tärkeältä puheenvuorolta. Vanhempien oma määritelty tuen saannista ja sen tarpeesta oli hyvin monisyinen. Vanhempien kokemuksista rakentui juuri niin monisärmäinen kuva sosiaalisen tuen tarpeesta kuin vanhemmat joutuvat huostaanotokriisissään kohtaamaan. Samalla väitämme, että lastensuojelutyön kehittämisessä tulisi jatkossa lisätä vanhempien omaa ääntä. Se saattaa avata aivan uuden näkökulman vanhempien tukemisen haasteisiin ja parhaimmillaan tuottaa uutta tietoa niiden ratkaisemiseksi.

Tutkimusprosessimme loppuvaiheessa löysimme runon, joka kuvaa vanhempien tunteita huostaanotosta mitä parhaiten. Runo kertoo vanhemman kokemasta yksinäisyydestä, ikävästä ja häpeästä. Koska runo on todella kuvaava ja koskettava, uskomme, että runon tekijällä on itsellään hyvin vahvoja kokemuksia lapsen eron aiheuttamasta tuskasta.

Miten voisin asiani ilmaista,
kun on sydän täynnä haavoja.
Moni äiti miettii, tänäänkin,
miksi kalleimani mä menetin.

Siinä samassa se unohdettiin
tarvitseehan tukea äitikin.
Ei yksin koskaan jättää saa
epätoivoa se vain kasvattaa.

On äidillä tunteet pinnalla
ne viedään lapsen mukana.
Ei pieni sydän voi ymmärtää
on hänen parastaan kaikki tää.

Äiti itkee yöllä yksin ikävää
enkö koskaan enää häntä nää.
Usein siinä käykin niin,
kun äidin oikeudet unohdettiin.

Monet vuodet kantaa yksinään
huonommuuden taakkaa ja häpeää.
Jos edes ihmisenä parempi olisin,
vois rakkaimpani tulla takaisin.

Tiinuska
(Laakso 1998, 37.)

LÄHTEET

- Ahonen, H. 1994. Vuorovaikutus auttamisen välineenä. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Alasutari, P. 1994. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.
- Arnkil, T.E. & Eriksson, E. 1999. Kelluvia vuoropuhelurakenteita. Teoksessa Virtanen, P. (toim.) Verkostoituva asiakastyö. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Bardy, M. 1989. Uhat, uhrit ja arjen sankarit. Lastensuojelu tutkimuksen valossa. Sosiaalihuollon julkaisuja 2/1989. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Borgman, M., Dal Maso, R., Hakonen, S., Honkakoski, A., & Lyhty, T. 2001. Sosionomin (AMK) ydinosaaminen. Sosiaalialan ammattikorkeakoulutuksen verkoston raportti. Rovaniemi: Pohjolan Painotuote.
- Cullberg, J. 1991. Tasapainon järkyessä. Psykoanalyttinen ja sosiaalipsykiatrinen tutkielma. Helsinki:Otava.
- Eriksson, E. & Arnkil, T.E. 2005. Huoli puheeksi. Opas varhaisista dialogeista. Stakes. Oppaita 60. Saarijärvi: Gummerus.
- Erkkilä, R. 2005. Narratiivinen kokemuksen tutkimus: koettu paikka, tarina ja kuvaus. Teoksessa Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Tartu: Guttenberg AS.
- Eronen, T. 2004. Artikkelissa Vikström, S. Lastensuojelu nostaa tunteet pintaan. Etelä-Suomen Sanomat 12.10.2004.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1999. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.
- Eskola, J. & Vastamäki, J. 2001. Teemahaastattelu: Opit ja opetukset. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Jyväskylä: Gummerus.
- Forssen, K. 1993. Suojaverkon lapsiperheet. Turun yliopisto. Sosiaalipolitiikan tutkimuksia. Sarja A:2. Turku.
- Fox Harding, L. 1997. Perspectives in child care policy. 2nd edition. London: Longman.
- Gerris, J. 1994. Perhearvot vanhempien silmin: perhe-elämän ja lastenkasvatuksen arvoperusteiset mallit. Teoksessa Virkki, J. (toim.) Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin. Helsinki: WSOY.
- Gothoni, R. 1991. Omaiset – loppuun palaneita ihmisiä vai käyttämätön voimavara. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Granfelt, R. 1998. Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Pieksämäki: Kirjapaino Raamattutalo Oy.
- Hartikainen, O. 2006. Huostaan Otettujen Lasten Vanhempain yhdistys ry. Puhelinkeskustelu 8.9.2006.
- Heikkilä, M. 2002. Eettisiä ongelmia yhteiskunnallisessa tutkimuksessa. Teoksessa Karjalainen, S., Launis, V., Pelkonen, R. & Pietarinen, J. Tutkijan eettiset valinnat. Tampere: Tammer-Paino.

- Heino, T. 1998. Selvitys lastensuojelun keskeisistä käsitteistä ja toimintamuodoista. Teoksessa Laakso, R. & Saikku, P. Hyvä huostaanotto? Helsinki: Stakesin monistamo.
- Heino, T. 1999. Lastensuojelun trendit. Teoksessa Virtanen, P. (toim.) Verkostoituva asiakastyö. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Heino, T., Korhonen, L. & Possauner, M. 2004. Läheisneuvonpito. Teoksessa Roos, J.P. (toim.) Huostaanottokirja. Jyväskylä: Kopijyvä Oy.
- Hellsten, T. 1997. Ihminen tavattavissa. Kohtaamisen taito. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Hellsten, T. 2001. Vanhemmuus - vastuullista vallankäyttöä. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Helminen, M-L. 2001. Vanhemmuuden roolikartan käyttökokeuksia. Teoksessa Rautiainen, M. (toim.) Vanhemmuuden roolikartta. Syvennä ja sovelle. Suomen Kuntaliitto. Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymä. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: yliopistopaino.
- Hirsjärvi, S. & Huttunen, J. 1995. Johdatus kasvatustieteeseen. Helsinki: WSOY.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 1997. Tutki ja kirjoita. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2002. Tutki ja kirjoita. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino Oy.
- Huotari, K. 1999. Positiivista elämää. Hiv-tartunnan saaneiden selviytyminen arjessa. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hurtig, J. 2003. Lasta suojelemassa - etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi: Lapin Yliopistopaino.
- Huttunen, J. 1998. Isästäkö äidin kaltainen vanhempi? Teoksessa Laurinen, L. (toim.) Koti kasvattajana, elämä opettajana. Juva: WSOY.
- Ilmonen, K. 2002. Luottamus paikallisiin instituutioihin ja sosiaalisiin verkostoihin. Teoksessa Ruuskanen, P. (toim.) Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Jokinen, J. 2004. Kriisityön kehittäminen huostaanotossa, kartoitusta ja kehittämistarpeita. Huostaanottoryhmän raportti 7.12.2004. Sosiaali- ja terveysministeriö. Sosiaalialan kehittämishanke. Lastensuojelun kehittämisohjelma. Huostaanottoryhmä. [PDF-dokumentti]. <<http://www.sosiaaliportti.fi/File/74efa068-e5b4-48c7-9286-e7e3df7d5dd3/Kriisity%C3%B6+huostaanotossa.pdf#search=%22Kriisity%C3%B6n%20kehitt%C3%A4minen%22.pdf>>. (Luettu 9.12.2005).
- Jokinen, J. 2005. Esitys toimenpiteistä huostaanottomenettelyn kehittämiseksi. Huostaanottoryhmän raportti 15.6.2005. Sosiaali- ja terveysministeriö. Lastensuojelun kehittämisohjelma. Huostaanottoryhmä. [PDF-dokumentti]. <<http://www.sosiaaliportti.fi/File/45f3c099-3bce-4d02-af94-409b578d7ae5/huostaanottoryhm%C3%A4n+esitys+lausunnoille.pdf>>. (Luettu 9.12.2005).
- Jokinen, J. 2006. Helsingin sosiaaliviraston johtavan sosiaalityöntekijän haastattelu. MTV 3. Seitsemän uutiset. 24.8.2006.
- Järventie, I. 2001. Lapset muutosten maailmassa. Teoksessa Sulku, S. & Aromaa, J. Kohtaamispaikkana lapsuus. Vuoropuhelua lapsen maailmasta. Helsinki: Edita.

- Karppinen, S. 2000. Perhetyö lastensuojelulaitoksissa. Teoksessa Tervonen-Arnkil, K. (toim.) Vaikeahoitoisten lasten ja nuorten hoitomenetelmiä lastensuojelulaitoksissa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 16. Saarijärvi: Gummerus kirjapaino Oy.
- Karppinen, T. & Airikka, S. 2001. Vanhemmuuden roolikartta avohuollon perhetyössä. Teoksessa Rautiainen, M. (toim.) Vanhemmuuden roolikartta. Syvennä ja sovela. Suomen Kuntaliitto. Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymä. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Kinnunen, P. 1997. Sosiaalityön elämishjelmat. Teoksessa Viialainen, R. & Maaniittu, M. (toim.) "Tehdä itsensä tarpeettomaksi?" Sosiaalityö 1990-luvulla. Stakes. Raportteja 213. Sosiaali- ja terveysministeriö. Jyväskylä: Gummerus.
- Kiviranta, K. 1995. Giorgin fenomenologisen psykologian metodi laadullisen tutkimuksen apuvälineenä. Teoksessa Nieminen, J. (toim.) Menetelmävalintojen viidakossa. Pohdintoja kasvatuksen tutkimisen lähtökohdista. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Julkaisusarja B: N:o 13.
- Koisti-Auer, A-L. 2000. Huostaanotto ja sijoitus SOS-lapsikylään – lasten, vanhempien, työntekijöiden ja sosiaaliviranomaisten näkökulma. Huostaanottokriisin selvittely –projekti 2000. Helsinki: Erikoispaino.
- Koisti-Auer, A-L. 2002. Huostaanottokriisin selvittely-projektin loppuraportti. "...vaikka elämä oli välillä jo tosi kunnossa" SOS-Lapsikylä ry. Helsinki: Erikoispaino Oy.
- Koistinen, P. 2003. Hoivan arvoitus. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Koponen, A. 2005. Katkennein siivin elämään. Sikiöaikana päihteille altistuneet lapset. Kotu - tutkimuksia 2.2005. Kehitysvammaliiton tutkimusyksikkö Kotu. Helsinki: Kirjapaino Keili Oy.
- Koponen, A. 2006. Väitös: Huostaanoton kynnyks on liian korkea. Helsingin Sanomat 23.8.2006.
- Korhonen, A. (toim.) 2005. Lastensuojelun tukihenkilön käsikirja. Erityishuoltojärjestöjen liitto ehjä ry. Jyväskylä: Gummerus.
- Kujala, V. 2003. Jaetun vanhemmuuden mahdollisuudet: sijoitettujen lasten vanhempien ryhmätoiminnan opas. Ylöjärvi: Painohäme.
- Kumpusalo, E. 1991. Sosiaalinen tuki, huolenpito ja terveys. Sosiaali- ja terveyshallitus. Raportteja 8/1991. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Kähkönen, P. 1991. Biologisen perheen huomioonottaminen lapsen huostaanotossa ja sijoituksessa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Kähkönen, P. 1994. Vanhemmuuden murtuminen. Lapsen huostaanotto sosiaalitoimen asiakirja-aineiston valossa. Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen julkaisusarja 2/1994.
- Kääriäinen, A. 2000. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän arki. Helsingin kaupunki. Sosiaaliviraston julkaisusarja B 2/2000.
- Laakso, R. 1998. Ehdot selviksi. Pakkohoostaanotettujen lasten vanhempien kokemuksia huostaanotosta ja ehdotuksia huostaanottomenettelyn parantamiseksi. Teoksessa Laakso, R. & Saikku, P. Hyvä huostaanotto? Helsinki: Stakesin monistamo.
- Laakso, R. & Saikku, P. 1998. Hyvä huostaanotto? Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Aiheita 28/1998. Helsinki: Stakesin monistamo.
- Lahti, P. 2005. Artikkelissa Suomi, L. Kiireellisten huostaanottojen määrä kasvoi rajusti Lahdessa. Etelä-Suomen Sanomat 28.12.2005.

- Laine, T. 2001. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltonen, J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: Gummerus.
- Laine, A., Ruishalme, O., Salervo, P., Sivén, T. & Välimäki, P. 2002. Opi ja ohjaa sosiaali- ja terveysalalla. Porvoo: WS Bookwell Oy.
- Lastensuojelu 2005. [WWW-dokumentti].
<<http://www.stakes.fi/FI/Tilastot/Aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojelu.htm>> (Luettu 11.9.2006.)
- Lastensuojelulaki 5.8.1983/683. [WWW-dokumentti].
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1983/19830683>>
- Laukkanen, M. 2006a. Puhelinkeskustelu 4.9.2006.
- Laukkanen, M. 2006b. Työskentely huostaanotettujen lasten vanhempien kanssa. Moniste: Julkaisematon materiaali.
- Laukkanen, M. & Tommo, E. 2006. Lastensuojelun lähityöntekijä -hanke. Moniste: Julkaisematon materiaali.
- Lehtinen, S. 1994. Tukihenkilö apuna arjessa. Järjestöjen tukihenkilöprojekti. Raportti vuosilta 1992-1993. Sosiaaliturvan keskusliitto ry. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Lehtovaara, M. 1995. Tutkimus ja tutkimuksen tutkimus fenomenologisesta näkökulmasta. Teoksessa Nieminen, J. (toim.) Menetelmävalintojen viidakossa. Pohdintoja kasvatuksen tutkimisen lähtökohdista. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Julkaisusarja B: N:o 13.
- Leimio-Reijonen, S. & Tuononen, S. 2003. Lastensuojelun lähityöntekijä Ahtialassa. Hanke-suunnitelma. Moniste: Julkaisematon materiaali.
- Lukkarinen, H. 2001. Ihmisten kokemukset hoitotieteellisenä tutkimusilmionä: fenomenologinen lähestymistapa. Teoksessa Janhonen, S. & Nikkonen, M. (toim.) Laadulliset tutkimusmenetelmät hoitotieteessä. Juva: WS Bookwell Oy.
- Luoto, P. 2005. "Enkä ois ikään toivonu, että mun pitää olla lapsistani erossa." Lapsiaan valvottu tapaavien vanhempien identiteetin rakentuminen. [PDF-dokumentti].
<<http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu00785.pdf>>. (Luettu 2.2.2006.)
- Mahkonen, S. 2003. Lastensuojeluilmoitus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.
- Mahkonen, S. 1995. Perhesalaisuudet. Salassapitovelvollisuus ammattiauttajan työssä. Porvoo: WSOY.
- Maikkula, I. 2005. Huostaanoton takana usein viina. NYT-liite. Helsingin Sanomat 15.7.2005.
- Matinlompola, U. 2002. Pahan keskellä. Teoksessa Laitinen, M. & Hurtig, J. (toim.) Pahan kosketus. Ihmissyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Metteri, A. (toim.) 2003. Asiakkaan ääntä kuunnellen. Kitkakohdista kehittämisehdotuksiin. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY r.y. Helsinki: Kirjapaino Edita Prima Oy.
- Metteri, A., Lehtinen, T. & Saarnio, M. 2000. Kitkasta kuulemiseen - kohti kansalaisen luottamusta. Kansalaisareena ry. Tampere: PK-paino Oy.
- Mikkola, M. 2004. Lastensuojelulain tausta. Teoksessa Hujala, A., Puonti, A. & Saarnio, T. (toim.) Lastensuojelu tänään. Hygieia. Jyväskylä: Gummerus.
- Mikkola, M. & Helminen, J. 1994. Lastensuojelu. Jyväskylä: Gummerus.

- MTV3. 2006. Seitsemän uutiset. 24.8.2006. Huostaanotettujen lasten vanhemmat jäävät usein tukiverkoston ulkopuolelle.
- Mutka, U. 1998. Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylä: Kopijyvä Oy.
- Myllärniemi, A. 2005. Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. Julkaistaan SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarjassa 2005. [PDF-dokumentti].
<<http://www.socca.fi/aineistot/HUOSKRITEERIT.pdf#search=%22huostaanottojen%20kriteerit%20p%C3%A4%C3%A4kaupunkiseudulla%22>> (Luettu 6.9.2006.)
- Narikka, J (toim.). 2001. Sosiaali- ja terveystieteiden lainsäädäntö käytännössä. Pieksämäki: RT-Print Oy.
- Niemelä, H. 2000. Koti SOS-lapsikylässä. Uusi mahdollisuus. Jyväskylä: Gummerus.
- Nousiainen, K. 2004. Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. Jyväskylä: Kopijyvä Oy.
- Perttula, J. 1995. Kokemus psykologisena tutkimuskohteena. Johdatus fenomenologiseen psykologiaan. Tampere: Tampereen yliopiston jäljennepalvelu.
- Perttula, J. 2000. Kokemuksesta tiedoksi: fenomenologisen metodin uudelleen muotoilua. Kasvatus, 488-442.
- Perttula, J. 2005. Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Tartu: Guttenberg AS.
- Pyhäjoki, J. 2005. Dialogisuus auttamistyön verkostoissa. Teoksessa Reijonen, M. (toim.) Voimaa perhetyöhön. Arjen tuki ja ammatilliset verkostot. Keuruu: Otava.
- Rajavaara, M. 1992. Tavallisesta perheestä tapaukseksi. Sosiaalitoimiston asiakastyö arvioinnin kohteena. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Rantanen, A. 2001. Perheen kriisit. Teoksessa Etelä-Suomen lääninhallitus. Lastensuojelun käsikirja. Etelä-Suomen lääninhallituksen sosiaali- ja terveysosaston julkaisuja 1/2001.
- Rauhala, L. 2005. Ihmiskäsitys ihmistyössä. Helsinki: Yliopistopaino.
- Raunio, K. 1999. Positivismi ja ihmistiede. Sosiaalitutkimuksen perustat ja käytännöt. Tampere: Tammer-Paino.
- Raunio, K. 2003. Sosiaalityö murroksessa. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Rautiainen, M. (toim.) 2001. Vanhemmuuden roolikartta. Syvennä ja sovelle. Suomen Kuntaliitto. Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymä. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Rose, S. M. 2003. Sosiaalityön missio. Teoksessa Laitinen, M. & Pohjola, A. (toim.) Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. Juva: WS Bookwell Oy.
- Rotkirch, A. 2000. Pirstoutunut vanhemmuus. Teoksessa Hoikkala, T. & Roos, J.P. (toim.) 2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta. Tampere: Tammer-Paino.
- Rousu, S. & Helminen, M-L. 2001. Teoksessa Rautiainen, M. (toim.) Vanhemmuuden roolikartta. Syvennä ja sovelle. Suomen Kuntaliitto. Varsinais-Suomen Lastensuojelukuntayhtymä. Helsinki: Hakapaino.

- Rutter, B.A. 1998. Teoksessa Hämäläinen, H (toim.) Vanhemman käsikirja. Perhehoito. Jyväskylä: Kopijyvä Oy.
- Räsänen, P. 2002. Perhe on hyvinvointiyhteiskunnan perusta. Puhe perhepolitiikkaa koskevassa välikysymyskeskustelussa 5.11.2002. [WWW-dokumentti]. <<http://www2.eduskunta.fi/fakta/edustaja/499/puheet/puhe051102a.html>> (Luettu 17.9.2006.)
- Räty, T. 2004. Lapsen huostaanotto. Perusteet ja oikeusvaikutukset. Teoksessa Roos, J-P. (toim.) Huostaanottokirja. Jyväskylä: Kopijyvä Oy.
- Saari, S. 2000. Kuin salama kirkkaalta taivaalta. Kriisit ja niistä selviytyminen. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Siltanen, A-R. 1987. Enemmän kohteena kuin subjektina. Lastensuojelun asiakkaiden kokemuksia. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 8/1987. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Sinkkonen, J. 2001. Lapsen puolesta. Juva: WS Bookwell Oy.
- Sinko, P. 2001. Lastensuojelu, juridisoituminen ja lapsen oikeudet. Teoksessa Törrönen, M. (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Helsinki: Pelastakaa lapset.
- Sulkunen, P. 1998. Johdatus sosiologiaan. Käsitteitä ja näkökulmia. Juva: WSOY.
- Suoninen-Erhiö, L. 2005. ”Jäin kuin kivi kalliolle”. Sosiaaliturva 19/2005, 16–17.
- Säkkinen, S. 2006. Artikkelissa Sandström, L. Huostaanotettujen lasten määrä kasvoi jälleen viime vuonna. Helsingin Sanomat 2.9.2006.
- Särkelä, A. 2001. Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Taipale, V., Lehto, J., Mäkelä, M., Kokko, S., Muuri, A. & Lahti, T. (toim.) 2004. Sosiaali- ja terveydenhuollon perusteet. Porvoo: WS Bookwell Oy.
- Tarkka, M-T. 1996. Äitiys ja sosiaalinen tuki. Ensisynnyttäjän selviytyminen äitiyden varhaisvaiheessa. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Taskinen, S. (toim.) 1999. Huostaanotto. Lastensuojelun asiantuntijaryhmän suositus huostaanottoprosessin laatua ohjaaviksi yleisiksi periaatteiksi. Stakes. Oppaita 33. Jyväskylä: Gummerus.
- Taskinen, S. 2001. Lapsen etu erotilanteissa. Opas sosiaalitoimelle. Stakes. Oppaita 46. Saarijärvi: Gummerus.
- Taskinen, S. & Törrönen, M. 2004. Lastensuojelun käsitteistä ja tilasta. Teoksessa Roos, J-P. (toim.) Huostaanottokirja. Jyväskylä: Kopijyvä Oy.
- Tast, E. 2005. Sosionomin (AMK) osaamisprofiili varhaiskasvatuksessa ammattikorkeakoulun opettajien näkemänä. Ammatillisesti suuntautuva lisensiaatintutkimus. Tampereen yliopisto. HAMKin e-julkaisuja 2/2005. [PDF-dokumentti]. <http://www4.hamk.fi/julkaisut/tiedostot/EevaTast_lisensiaatintyo.pdf> (Luettu 16.8.2006.)
- Tiihonen, L. 2005. Artikkelissa Suomi, L. Huostaanottojen määrä uhkaa kaksinkertaistua Lahdessa. Etelä-Suomen Sanomat 15.7.2005.
- Tiilikainen, M. 2000. Somalinaiset ja maahanmuuton kokemukset. Teoksessa Liebkind, K. (toim.) Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Helsinki: Gaudeamus.

- Upanne, M. 2004. Lapsen edun ja oikeuden valvonta. Teoksessa Hujala, A., Puonti, A. & Saarnio, T. Lastensuojelu tänään. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Valkonen, L. 1995. Kuka on minun vanhempani? Perhenuorten vanhempisuhteet. Helsinki: Stakes.
- Vilén, M., Leppämäki, P. & Ekström, L. 2002. Vuorovaikutuksellinen tukeminen sosiaali- ja terveysalalla. Juva: WS Bookwell Oy.
- Virjonen, K. 1996. Ammatillisen auttamistyön lähtökohtia sosiaali- ja terveystyössä. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Väestörekisterikeskus. 2006. [WWW-dokumentti].
<<https://192.49.222.187/Nimipalvelu/default.asp?L=1>> (Luettu 25.4.2006)
- Väänänen, R. & Hämäläinen, J. 2006. Kokemuksia huostaanotosta ja huostaanotettujen lasten vanhempien tukitoiminnasta. Kuopion yliopisto. Sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos. Huostaan Otettujen Lasten Vanhempain Yhdistys Ry. Kuopio: Kopijyvä.
- Åstedt-Kurki, P. & Nieminen, H. 1997. Fenomenologisen tutkimuksen peruskysymykset hoitotieteessä. Teoksessa Paunonen, M. & Vehviläinen-Julkunen, K. Hoitotieteen tutkimusmetodiikka. Juva: WSOY.

LIITTEET

Liite 1 Saatekirje vanhemmille	131
Liite 2 Teemahaastattelurunko	132
Liite 3 Tutkimusluvut	136

Liite 1. Saatekirje vanhemmille

28.2.2006

Hei!

Viitaten keskusteluunne Ahtialan lastensuojelun lähityöntekijän Marjo Laukkasen kanssa, lähestymme Teitä vielä näin kirjeitse selventääksemme haastattelumme tarkoitusta.

Olemme sosionomi-opiskelijoita Laurea-ammattikorkeakoulusta. Teemme koulutukseemme liittyvää opinnäytetyötä ja tavoitteenamme on tutkia huostaan otettujen lasten vanhempien kokemuksia huostaanotosta sekä heidän ajatuksiaan siitä, millaista tukea he ovat saaneet ja millaista tukea he toivoisivat saavansa.

Tulevassa haastattelussa keskitytään kokemuksiinne ja mielipiteisiinne huostaanotosta sekä tuen tarpeesta, huostaanoton syitä ei pohdita. Haastattelut ovat ehdottoman luottamuksellisia ja kenenkään henkilöllisyys ei tule tunnistettavaksi opinnäytetyöstämme.

Kokemuksenne ja mielipiteenne ovat meille todella tärkeitä, jotta huostaan otettujen lasten vanhempien kanssa tehtävää työtä ja tukemista voitaisiin parantaa. Sosiaalitoimi ja lastensuojelun lähityöntekijähanke toivovat hyötyvänsä tutkimuksestamme siten, että lastensuojelutyötä pystyttäisiin kehittämään paremmin vanhempien näkökulmaa huomioonottavaksi.

Teille varattu haastattelu-aika on _____, Ahtialan sosiaaliasemalla.

Kiitos jo etukäteen osallistumisestanne haastatteluun!

Ystävällisin terveisin

Heidi Poutanen ja Virve Verkka

Liite 2. Teemahaastattelurunko

1 ALKUKARTOITUS

- Montako lasta sinulla on?
- Minkä ikäinen lapsi (lapset) on?
- Minkä ikäinen olit tullessasi äidiksi / isäksi?

2 HUOSTAANOTTO

- Millainen oli elämäntilanteenne ennen huostaanottoa?
- Milloin huostaanotto tapahtui?
- Tapahtuiko huostaanotto yllättäen?
- Saitko tarpeeksi tietoa sosiaalitoimesta ennen huostaanottoa?
- Minkälaista tietoa sait huostaanotosta?
- Arvioi miten riittävää tiedon saanti oli?
- Miten olet kokenut lapsesi huostaanoton?

3 TUKI HUOSTAANOTON TAPAHTUESSA

- Millä tavalla sait tukea huostaanoton tapahtuessa?
- Keneltä sait tukea?
- Saitko tukea mielestäsi tarpeeksi ajoissa vai liian myöhään?
- Olisiko sosiaalitoimesta voitu antaa enemmän tukea?
- Millaista tukea olisit kaivannut?
- Miten arvioit omaa jaksamistasi huostaanoton tapahtuessa?

4 TUKI HUOSTAANOTTOPROSESSIN JÄLKEEN

- Millaista tukea olet saanut sen jälkeen kun huostaanotto tapahtui?
- Keneltä olet saanut tukea?
- Millaista tuki sosiaalitoimesta on ollut?
- Arvioi kuinka riittävää, riittämätöntä tuki oli asteikolla 4-10.
- Mitä olisi pitänyt tehdä, että tuki olisi ollut parempaa?
- Millaista tukea olisit kaivannut?

5 LÄHITYÖNTEKIJÄN TUKI

- Oletko työskennellyt lähityöntekijän kanssa?

ON SAANUT LÄHITYÖNTEKIJÄN TUKEA:

- Missä vaiheessa huostaanottoa yhteistyö lähityöntekijän kanssa alkoi?
- Miten lähityöntekijä olisi voinut tukea huostaanoton tapahtuessa?
- Oletko saanut apua ja tukea lähityöntekijältä?
- Millaista tukea olet saanut?
- Miten olet kokenut työskentelyn lähityöntekijän kanssa?
- Kerro jokin tilanne missä lähityöntekijä on ollut mukana. Kuvaa mitä lähityöntekijä teki siinä tilanteessa.
- Mitä mieltä olet siitä, että lähityöntekijä on sosiaaliviraston työntekijä?
- Minkälaista apua ja tukea toivoisit saavasi lähityöntekijältä?
- Onko sinulla ajatuksia lähityöntekijän tuen kehittämiseksi? Mitä kaipaisit lisää?
- Kokisitko hyötyväsi esimerkiksi vertaistukiryhmästä? Perustele miksi?
- Jos sinulla olisi mahdollisuus antaa palautetta lähityöntekijälle, niin millaiset terveiset hänelle lähettäisit?

EI OLE SAANUT LÄHITYÖNTEKIJÄN TUKEA:

- Onko sosiaalityöntekijän tarjoama tuki ollut mielestäsi riittävää?
- Kokisitko hyödylliseksi sen, että olisit saanut apua ja tukea huostaanoton tapahtuessa ja sen jälkeen sosiaalitoimistosta muultakin työntekijältä kuin sosiaalityöntekijältä?
- Kokisitko hyötyväsi esimerkiksi keskusteluavusta, konkreettisesta tuesta käytännön asioiden hoitamisessa tai vertaistukiryhmästä?
- Jos sosiaalitoimella olisi tarjota vanhemmille oma työntekijä, mitä tukea toivoisitte saavanne?

6 TUKI TÄLLÄ HETKELLÄ

- Miten koet tällä hetkellä saavasi tukea?
- Millaista tukea toivoisit saavasi?

7 LOPUKSI

- Jäitkö miettimään jotakin asiaa?
- Haluatko sanoa vielä jotakin?

Liite 3. Tutkimusluvut

VIRANHALTIJAPÄÄTÖS

Lahden kaupunki

Viranhaltija	Lastensuojelupäällikkö	Pykälä	12
Päätöspäivä	16.02.2006	Määräpäivä	
Organisaatio	Sosiaali- ja terveystoimiala	Toimielin	Sosiaali- ja terveyslautakunta
	Julkinen		
Valmistelija	Maire Kanitz	Päätöslaji	Tutkimuslupa
Hallintokunta	Sosiaali- ja terveystoimiala		
Asia	Tutkimusluvun myöntäminen		

Päätösteksti

Myönnän hakemuksensa mukaisesti tutkimusluvun Heidi Poutaselle ja Virve Verkalle heidän sosionomi (AMK) tunkinnon opinnäytetyötään varten.

Opinnäytetyön tarkoituksena on tutkia huostaanotettujen lasten vanhempien käsityksiä tuen tarpeesta ja sen muodoista Lahden lastensuojelun lähityöntekijä-hankkeen näkökulmasta. Tutkimus suoritetaan vanhempien haastatteluilla kevään 2006 aikana. Valmistunut opinnäytetyö toimitetaan tutkimuksen valmistuttua päätöksen tekijälle osoitteeseen: Lahden kaupungin sosiaali- ja terveystoimiala / Lastensuojelu (Lankapolku), PL 116, 15101 Lahti.

Lisätietoja päätöksestä antaa allekirjoittanut, puh. (03) 818 5551.

Peruste	
Nähtävilläolo	24.02.2006
Muutoksenhaku	
LTK tiedoksi	Sosiaali- ja terveyslautakunta
Saaja	Heidi Poutanen ja Virve Verkka / lähityöntekijä Marjo Laukkanen, Ahtialan sosiaaliasema
Tiedoksi	Tarkastustoimisto, lähityöntekijä Marjo Laukkanen, Pirkko Hyvärinen, Lahden sosiaali- ja terveyslautakunta / Pirjo-Liisa Miikkulainen
Tiedoksi sähköpostilla	Reijo Ollikka 16.02.2006 Pirjo-Liisa Miikkulainen 16.02.2006 Marjo Laukkanen 16.02.2006 Pirkko Hyvärinen 16.02.2006
Asiakirjat	Tutkimuslupahakemus liitteineen
Arkistosarja	
Arkistointi	Ei käytössä
Säilytyspaikka	
Säilytysmuoto	

Allekirjoitus

Lastensuojelupäällikkö

Päivi Lahti

TUTKIMUSLUPA

Opinnäytetyön tekijä/tekijät

Heidi Rautanen ja Virve Verkka

Opinnäytetyön tekijän/tekijöiden yhteystiedot

puh. 040 869 1555 ja
puh. 040 231 6037
Mäpellonkatu 2 A 15610 LAHTI
Dippolankatu 7 D 42
15800 LAHTI

Organisaatio/yksikkö
Organisaation/yksikön yhteystiedot

Lahden kaupunki /
Ahtialan sosiaaliasema / lastensuojelu
Alasenkatu 2 15700 LAHTI

Toimipiste
Koulutusohjelma

Laurea Järvenpää
Sosiaaliala (Sosiologi AMK)

Opinnäytetyön ohjaaja
Opinnäytetyön ohjaajan yhteystiedot

Katja Päällyaho
Sosiaaliala
04100 JÄRVENPÄÄ puh. 020 8787 917

Opinnäytetyön nimi

Huonkaan otettujen lasten
vanhempien käytyjen tullen tarpeiden

Opinnäytetyön tavoitteet/tutkimusongelma

ja sen muodoista Lahden lastensuojelun lahtityöntekijä hankkeen
näkökulmasta
Huonkaan otettujen lasten
vanhempien tullen tarpeiden
kattavuus

laadullinen tutkimus
Haastattelumenetelmä
(vanhempien haastattelu)

Opinnäytetyön aineisto ja menetelmät

Järvenpää

9, 2 2005

Paikka ja aika

Heidi Rautanen

Virve Verkka

Opinnäytetyön tekijän/tekijöiden allekirjoitus/allekirjoitukset

Järvenpää

9, 2 2005

Paikka ja aika

Katja Päällyaho

Opinnäytetyön ohjaajan allekirjoitus

Opiskelijalla on opinnäytetyötä tehdessään samanlainen vaitiolovelvollisuus kuin sosiaali- ja terveysalan virkasuhteisella työntekijällä. Hän on velvollinen ehdottomasti turvaamaan opinnäytetyössään tarkastelemiensa henkilöiden intymiteetin ja anonymiteetin.

Paikka Lahti Aika 16.2.2006
Allekirjoitus Päivi Lahti
"nimen selvennys" Päivi Lahti / luvan antaja